

Nytt om

Kvinne

1/87

Ufrivillig barnløshet
— det vanskelige tema

FORSKNING

Nytt om kvinneforskning utgis av NAVFs sekretariat for kvinneforskning

NYTT OM KVINNEFORSKNING

fra Norges allmennvitenskapelige forskningsråds

Sekretariat for kvinneforskning og kvinner i forskning

Argang 11, 1987

Redaksjonen:

Sekretariatet for kvinneforskning

og kvinner i forskning

Ansvarlig redaktør: Aina Schiøtz

Omslag: Harald Gulli

Opplegg for layout: Josef Leupi

Sats: Jet-Z

Trykk: GCS, Oslo

ISSN: 033-0265

Utkommer med 5 nummer pr. år.

Ettertrykk er tillatt når forfatter samtykker og kilde oppgis.

Tillatelsen gjelder ikke illustrasjoner.

Løssalg: kr 20.-

Abonnement: kr 100.-

Postgiro: 5 14 71 60

Redaksjonens adresse:

NYTT OM KVINNEFORSKNING

Sandakerveien 99, 0483 Oslo 4

Tlf. (02) 15 70 12

I sekretariatet:

Daglig leder Aina Schiøtz

Konsulent Gro Hanne Aas

Førstesekretær Randi Borgen

Førstesekretær Guro Helgerud

Forskningsledere

Bjorg Aase Sorensen/Tamar Bermann

Sekretariatets styre:

Førsteamanuensis Elen Roaldseth, leder

(repr. for naturvitenskap)

Professor Karen B. Helle

(repr. for medisin)

Museumsdirektor Magne Velure

(repr. for humaniora)

Førsteamanuensis Britt E. Dale

(repr. for samfunnsvitenskap)

Professor Liv Storstein

(repr. for NAVFs styre)

Utredningsleder Jan Dybfest

(repr. for NORAS)

Førstekonsulent Jorun Wiik

(repr. for FAD)

Varamedlemmer:

Førsteamanuensis Berit Riddervold Heimdal

Professor Trond Eskeland

Professor Jorunn Hareide

Førsteamanuensis Hildur Ve

Professor Gunnar Skirbekk

Lektor Wenche Barane

Førstekonsulent Erling Strømberg (repr. for KD)

Kjære leser!

Ufrivillig barnløshet og nye befruktningsmåter er et ømtålig tema. Dette opplevde vi til fulle under Kvinneforskningssekretariatets konferanse om «Ufrivillig barnløshet: Nye løsninger — nye problemer» som ble holdt i september i fjor. Sinne, avmakt, sorg, usikkerhet og angst for fremtiden, er noen av de følelser som kom til uttrykk.

I dette nummeret av *Nytt om kvinneforskning* gjengir vi flere av innledningene som ble holdt, i noe forkortet og bearbeidet versjon.* Artiklene er skrevet av forskere og praktikere fra ulike fagfelt og vi finner her en historisk, juridisk, medisinsk, psykologisk og teologisk tilnærming til problemfeltet. Vi mener at medisinene i altfor stor grad — og da særlig mannlige medisinere — har fått råde grunnen alene. Dette er spørsmål som angår oss alle og ikke minst kvinnene, som etter vår mening står nærmest problemene. Det er kvinnene som oftest tar initiativ til utredning og behandling. Det er også kvinnene som gjennomgår de fleste undersøkelser og inngrep. Sett i lys av den store kulturelle betydning svingerskap, fødsel og barn har hatt og fortsatt har for kvinner, er det heller ikke underlig at det er kvinner som får de største psykiske lidelser på grunn av barnløshet. Gjennom dette temanummeret ønsker vi å bidra til at diskusjonen om disse spørsmålene blir grundig og at så mange aspekter som mulig blir trukket fram. Her finner du noen kvin-

nelige forskeres synspunkter, og som leserne vil forstå er de langt fra enige om hvilke veier utviklingen bør ta. Hva de imidlertid er enige om, og hva den omtalte konferansen også klart ga uttrykk for, er at det er behov for mer forskning. Dette gjelder særlig de psyko-sosiale konsekvensene av ufrivillig barnløshet, utviklingen av parforholdet og forholdet til barnet og konsekvenser for barnet på sikt. De kulturelle og historiske faktorenes betydning trenger vi også å få vite mer om.

Vi har tidligere opplyst at vi fra og med 01.01.87 fikk nytt navn og at vi også ville få nytt styre. På side 102 retter vi en særlig takk til vårt gamle styre. Her benytter vi anledningen til å ønske det nye styret velkommen. Vi håper og tror at samarbeidet også for dette styrets vedkommende vil bli godt. Spesielt vil vi nevne vår nye styreleder dr. philos. Elen Roaldset. Elen er geolog av utdanning og har erfaring fra universitet, næringsliv og Norges teknisk-naturvitenskapelige forskningsråd, der hun det siste året har arbeidet som spesialrådgiver. Vi vil komme tilbake til en skikkelig presentasjon av samtlige styremedlemmer i et senere nummer. På 2. omslagsside finner du navnene med institusjonstilknytning.

Til slutt vil vi benytte anledningen til å gratulere to kvinneforskere som nylig har

forsvart sin doktorgrad. Det gjelder filosofen Else Viestad og sosialantropologen Lisbet Holtedahl. Lisbets avhandling har tittelen «Hva mutter gjør er alltid viktig. Om å være kvinne og mann i en nordnorsk bygd i 1970-årene», mens Else leverte avhandlingen «Kjønn og ideologi», en studie av kvinnesynet hos Locke, Hume, Rousseau og Kant. Hun er dessuten den andre norske kvinne som tar doktorgraden i filo-

sofi — nesten utrolig i 1987.

* En fullstendig gjengivelse av samtlige foredrag foreligger i en rapport og kan fås ved henvendelse til Sekretariatet. I rapporten gis også andre faglige innfallsvinkler, bl.a. fra sosialantropologi og psykiatri. Vi henviser dessuten til *Nytt om kvinneforskning* nr. 4, 1985 der psykologen Halldis Leira har en artikkel om «Ufrivillig barnløshet — en usynlig psykososial krise».

Anonymt stikk hentet fra en medisinsk lærebok utgitt i 1626. Barnet i mors liv er her fremstilt som en av naturens mange frukter. Forbindelsen mellom det estetiske og det vitenskapelige er slående. Bildet er hentet fra *Kvinnenes Kulturhistorie*, bind I.

Innhold

Gro Guttormsen og Kitty Strand:

Det vanskelige tema: Ufrivillig barnløshet og nye befruktningsmetoder s. 4

Sølvi Sogner:

Før den teknologiske tidsalder — barnløshet i det gamle samfunn s. 8

Julie Skjæraasen:

Ufrivillig barnløshet — medisinske årsaker og behandling s. 18

Anne Hellum:

Befruktning utenfor kroppen s. 25

Astri Hauge:

«Medisinsk barneavl» sett i lys av feministiske verdier og kristen etikk s. 32

Hanne Sundby:

Ufrivillig barnløshet: Psykiske og sosiale aspekter s. 39

Utkast til lov om kunstig befruktning s. 46

BOKOMTALER

Mor og amor s. 48

Kvindeværd. Kvindeligheds teori og socialhistorie s. 51

Hvad hjertet begærer. Kvinders kærlighet til kvinder 1825–1985 s. 54

På sporet av den tapte lyst. Kjærlighet mellom kvinner som litterært motiv s. 54

Elever og lærere sier sin mening s. 58

LITTERATURKOMMENTARER s. 61

MØTER, SEMINARER, KONFERANSER

Pedagogikk i kvinneperspektiv s. 68

European Forum of Socialist-Feminists s. 69

3. nordiske seminar i kvinneforskning s. 70

Seminar om kvinneforskning og kvinner som studenter og universitetslærere ved vesteuropeiske universiteter s. 72

MØTER SOM KOMMER s. 73

LITT AV HVERT s. 75

NYTT FRA LIKESTILLINGSUTVALGENE s. 82

STIPEND s. 83

NYE KVINNELIGE STIPENDIATER, FORSKERE OG

PROSJEKTLEDERE I NAVF FRA 1987 s. 85

PUBLIKASJONER s. 95

PUBLIKASJONER FRA SEKRETARIATET s. 95

Det vanskelige tema: Ufrivillig barnløshet og nye befruktningsmetoder

Problemene omkring ufrivillig barnløshet og nye befruktningsmåter fremkaller en viktig debatt. Det dreier seg ikke lenger bare om en vurdering av et pars private handlinger, men om flere retningslinjer hele samfunnet må forholde seg til. Hva er sosialt og etisk forsvarlig i de nye utfordringene «medisinsk barneavl» stiller? Dette er ett av de mange spørsmålene Gro Guttormsen og Kitty Strand stiller i denne artikkelen.

En historisk gjennomgang av hvordan den barnløse kvinnen er blitt oppfattet, behandlet og omtalt i eldre tid, gir oss mulighet til å forstå våre egne spontane svar på spørsmål om hvem som er ufrivillig barnløs i Norge. For eksempel vil vel ingen her i landet regne en kvinne som er mor til fem jenter for steril. Men slik blir hun oppfattet i deler av India. Litt mer, men ikke helt, sammenfaller indisk oppfatning av at kvinnen er bærer av steriliteten med norsk oppfatning av infertilitet som spesielt problematisk for kvinner.

Allikevel er det vel *paret* som stiger frem i vårt indre bilde av hvem de ufrivillig barnløse er: Tante og onkel som aldri fikk barn eller venneparet som forble uten barn i de årene resten av venneflokken skaffet seg sine.

Også medisinen bruker denne definisjonen: en mann og en kvinne som ikke oppnår å bli gravide sammen innen «normal» tid.

Umiddelbart framstår definisjonen som helt «naturlig». Men den er et historisk, kulturelt produkt.

Hvorfor inkluderer vi ikke alle barnløse i vår definisjon?

Totalt sett forblir rundt 10% av kvinnene og vel 15% av mennene barnløse i Norge i dag. Hva er det som bestemmer hvem av dem som skal få komme i kategorien ufrivillig barnløs?

La oss se på noen eksempler:

- Den enslige kvinnen over tredve møter ofte spørsmål om når hun skal gifte seg, men sjelden spørsmål om hvorfor hun ikke har fått barn. Hun er i en sosial situasjon som gjør at vi forventer at hun ikke får barn — og at hun ikke sørger over barna hun ikke fikk. Ut fra vår kulturelle stereotypi er det helt irrelevant om hun er «frivillig» eller «ufrivillig» barnløs. Den gruppen voksne kvinner som i dag velger å få barn alene, forstyrrer vårt indre bilde og skaper usikkerhet om hvordan de bør tas imot.

- Det samme gjelder lesbiske. I vår kultur ligger dype drag av holdninger som sier: Velger en kvinne å leve lesbisk, velger hun samtidig å ikke få barn. Den følelsesmessige bearbeidingen av de to helt ulike valgene forutsettes løst samtidig.

- Den funksjonshemmede kvinnen eller kvinner som er bærere av alvorlige arvelige lidelser blir møtt med en medynkblandet forventning når hun inngår samliv med en mann: De bør avstå fra å lage barn hvis de er «fornuftige».

Altså: Uansett livssituasjon, hvis en kvinne ikke tilhører «normalvariantene»,

forventes hun å forbli barnløs og å takle denne barnløsheten uten stor psykisk smerte. Og omvendt: «lytefrie» ektepar skal ha barn.

Denne kulturelle enigheten nedfeller seg i adopsjonslovgivningen og i infertilitets-klinikkers kriterier for hvem som skal aksepteres til utredning og behandling. Og den kommer til uttrykk gjennom en stor grad av oppslutning rundt synet om at det er riktig og nødvendig at man gjør det som står i medisinenes makt for å hjelpe det ufrivillig barnløse paret til å få barn.

Når enigheten er så massiv, hvorfor blir det da slik uro rundt de nye befruktningsmåtene?

Baby-making versus love-making

De nye befruktningsmåtene betyr å bryte med «natur»-metoden, og dermed åpner de for en rad varianter av medisinsk baby-making. La oss se hvilke teoretiske muligheter et par står overfor:

	Sæd	Egg	Livmor	Resultat
I	Egen	Egne	Egen	Felles barn — slik IVF praktiseres i Norge i dag.
II	Egen	Egne	En annens	Felles barn — produsert av «surrogat»-mor.
III	Egen	En annens	Egen	En annen kvinnes genetiske arv.
IV	Egen	En annens	En annens	Mannen får barn med en annen, paret overtar barnet når det er født.
V	En annens	Egne	Egen	Kvinnen får barn med en annen mann — AID, slik det praktiseres i Norge i dag.
VI	En annens	Egne	En annens	Paret overtar barn produsert av en annen kvinne med egne egg.
VII	En annens	En annens	Egen	Kvinnen bærer fram andres barn og beholder det.
VIII	En annens	En annens	En annens	Medisinen avtaler adopsjon av barn de lager for paret, båret frem av en annen kvinne.

Det er bare alternativ I som oppfyller det ufrivillig barnløse parets opprinnelige ønske: å få barn med hverandre, født av kvinnen selv. Dette alternativet samstemmer eksistensielt med vår kulturelle arv: Det «naturlige» er barn født av kvinnen i ekteskap med genetisk arv fra parets egne slekter.

De andre alternativene stiller oss overfor nye eksistensielle problemer. Ikke fordi ikke flere av resultatene i tabellene finnes i det virkelige sosiale liv. Mange i vårt samfunn i dag lever med «mine» barn, «dine» barn og «andres» barn (fosterbarn, adoptivbarn). Men i alle disse tilfellene er barna resultat av «private» handlinger, oftest i kjærlighetsforhold, og i de fleste tilfelle med klarhet i biologisk opphav og med livslangt forhold til de ulike foreldre- og besteforeldrefigurene.

Det nye består i at medisinen «produserer» barn under de ulike alternativene. Vi står overfor en samfunnsmessig «baby-making».

Samfunnet har alltid villet kontrollere barneavlen

Nå er ikke dette noe nytt. Selv med naturmetoden har det alltid vært samfunnskontroll til stede i reproduksjonen, både gjennom felles kulturelle oppfatninger og lovgivning. I vårt eget land vet vi at denne kontrollen har forsøkt å begrense barn til ektepar som hadde livsutkomme godt nok til å kunne forsørge barna selv. Dels ved urgamle sosiale sanksjoner mot par som fikk barn i «utide», dels ved å fordømme seksuelt samvær blant ugifte og å stigmatisere ugifte mødre på det groveste, dels ved å regulere tilgjengeligheten av prevensjon og abort.

Barn er en ressurs og en byrde ikke bare for den enkelte familie. Så også for «sam-

funnet». Og derfor ser vi verden over at statsledelsen setter i verk tiltak for å oppnå det de anser for samfunnets optimale barnetall. «For mange» barn møtes med steriliseringskampanjer (India), harde økonomiske sanksjoner (Kina) eller frigivning av prevensjon og abortrettigheter (Norge i syttiårene). «For få» barn møtes med inndragning av abort og prevensjonsmuligheter (Romania), premiering av helte-mødre med store barneflokker (Albania) eller økonomiske fordeler ved fødsel av tredje barn (Frankrike/kanskje også i Norge).

Det er ikke gitt at individets/familiens behov er i samsvar med «samfunnets» behov. Dette er blitt helt tydelig i jordbrukslandet Kina, som forsøker seg med ettbarnsfamilie-kampanje. Ett barn er for lite for den lille jordbrukerfamilieenheten. Og skal det være ett barn, må dette barnet være en gutt, i et land der det er tusenårige tradisjoner som sier at gutten blir i familien og tar vare på sine foreldre i alderdommen. Slik får ettbarns-kampanjen blant annet som følge at det fødes påfallende få pikebarn i flere regioner.

Det er heller ikke gitt at individets/familiens behov skal prioriteres under alle gitte forhold. De fleste vil vel ta avstand fra den kommersielle utnyttningen av de nye befruktningsmåtene som foregår blant annet i USA: byråer som formidler penger til fattige kvinner som leier ut egg og livmor til rike menn med infertile koner, «geni»-sædbanker som tjener gode penger på salg av sæd til kvinner eller par som ønsker seg noe «spesielt», firmaer som averterer i Latin-Amerika og Sørøst-Asia etter kvinner som vil leie ut sin livmor for å bære fram hvite pars embryoer. Slike misbruk og muligheten for at de kan oppstå også andre steder, er noe av bakgrunnen for at mange kvinner ønsker en streng lovgivning av — eventuelt forbud mot — enhver virksomhet med de nye befruktningsmåtene.

Konflikt mellom ulike grupper

Dermed kommer de i konflikt med de ufri-villig barnløse. Skepsis til — og motstand mot — bruk av AID/IVF oppleves som enda et slag mot aksept for at ufri-villig barnløshet medfører sorg og psykisk smerte. Nok en gang oppleves det som illegitimt å kreve gode behandlingstilbud for infertile. Nok en gang oppleves det som mistenkeliggjøring av motivene for så inderlig å ønske seg sitt eget barn, oppleve graviditet og fødsel. Nok en gang oppleves det som en tilleggsbyrde å skulle ta hensyn til det «allmenne vel» når en har mer enn nok hardt arbeid med å finne ut hva som er viktig for en selv.

Dette er en helt reell konflikt. En meget streng lovgivning vil innskrenke noen ufri-villig barnløse pars mulighet for å leve med helt eller delvis egne barn (ca. 20 IVF-barn og 200 AID-barn i Norge pr. år). Konflikten er også reell fordi ulike kvinner har ulikt sterke ønsker om å få barn, og derfor har ulike personlige utgangspunkt for å støtte eller gå imot de ulike alternativene.

Men den er også unødvendig skarp, fordi deltakerne ser på de nye befruktningsmåtene fra ulikt ståsted. Antakelig ville diskusjonen føre til noe større enighet om vi definerte målet slik: at metodene skulle

kunne brukes ut fra kvinners ønske «i full frivillighet og under eget ansvar» dersom maktforholdene lå slik til rette at ingen kvinne ble misbrukt.

I så måte ligner denne konflikten på diskusjonen om fostervannsdagnostikk. Denne metoden oppfattes som en rimelig rett for en kvinne som ut fra en total vurdering av sin situasjon vet at hun og hennes nettverk ikke kan klare den fysiske og psykiske belastningen med et skadet barn av det slaget metoden kan oppdage. Men det er også enighet blant kvinner om at fostervannsdagnostikk ikke skal brukes til å påføre kvinner tvangsaborter om familien ikke vil godta et jentebarn, eller samfunnet ikke vil bidra til omsorgen for et funksjonshemmet barn.

Konflikten løses ikke med ett slag. Men det er nødvendig å presentere de ulike synspunktene så grundig som mulig, som starten til noe som kan bli en fruktbar debatt. Innleggene i dette temanummeret er en slik begynnelse.

*Kitty Strand
lege*

*Mødrehygienekontoret, Oslo Helseråd
og*

*Gro Guttormsen
psykiater*

*Mødrehygienekontorets familiekontor,
Oslo Helseråd*

Før den teknologiske tidsalder — barnløshet i det gamle samfunn

Ufrivillig barnløshet er et skoleeksempel på hvordan dagsaktuelle problemer kan inspirere til historisk forskning, mener historikeren Sølvi Sogner. Vi er imidlertid ennå i den pre-initiale forskningsfase. Det er ikke ufrivillig barnløshet som har opptatt historieforskningen. Problemet som har stått på dagsorden i lengre tid er frivillig barnløshet. At ufrivillig barnløshet også kan være et reelt historisk problem, synes å være totalt upåaktet.

Hvo ej har Børn, ved ej, hvorfor han lever.
Slik lyder et gammelt dansk ordspråk.¹

Det er sterke ord. Hvor dekkende de er for folks livsopplevelse i det gamle samfunnet, er ikke lett å avgjøre. Fenomenet *ufrivillig barnløshet* i det gamle samfunn er i det hele tatt ikke lett å få tak på. Da som nå vil det ha vært ulike synspunkter på det å ha barn. Hva har folk i alminnelighet ment om dette spørsmålet? Hvis det er mulig skal fenomenet kartlegges. Men det blir *ikke* lett!

typen eventyr, sagn og ordtak, skjønnlitteratur og gamle legebøker. På den andre siden har vi en til dels mer kvantitativ preget innsikt som er skaffet ut fra kirkebøkene gjennom rekonstitusjon av familier som en gang har levd.

Men om kildetypene er flere, er kildetypene magert hva dagens tema angår. En trøst har det imidlertid vært at ikke engang dagens situasjon er så overvettas godt belyst når det gjelder ufrivillig barnløshet!

Tynt kildemateriale

Vi har bare små brokker av informasjon. På den ene siden har vi kvalitative kilder av

Hva er ufrivillig barnløshet?

Ufrivillig barnløshet er manglende evne til

å frembringe barn—*impotentia generandi*. Sterilitet har vel tradisjonelt vært den gjengse betegnelsen.

Når man i dag har foretrukket å bruke betegnelsen ufrivillig barnløshet, skyldes det de assosiasjonene det gir.

- Betegnelsen ufrivillig barnløshet formidler at ønsket om barn er til stede.
- Det formidler også at det ikke nødvendigvis dreier seg om en statisk og uavvendelig situasjon.
- Sterilitet lar seg dessuten ikke alltid konstatere i de fekunde aldersgrupper uten nærmere innvortes undersøkelse. Dette er det først i våre dager blitt mulig å utføre formålstjenlig, og neppe alle barnløse lar seg undersøke.
- I dagens situasjon, med tiltagende frivillig barnløshet og adgang til sterilisering, er det også ønskelig å distansere seg begrepsmessig fra disse fenomenen. Barnløse ektepar i «gamle dager» ville sannsynligvis under enhver omstendighet bli ansett for å være ufrivillig barnløse. Det kan man ikke lenger gå ut fra er tilfelle i våre dager.

Et annet forhold som nok også har forandret seg, er at mens ufrivillig barnløshet i våre dager også er et problem for ugifte — også ugifte enslige — har det i det gamle samfunn bare vært et problem for ektefolk.

Ikke rettsgrunnlag for oppløsning av ekteskapet

Mens manglende evne til å gjennomføre samleie fra mannens side — *impotentia coeundi* — har vært lovlig grunn til å omstøte ekteskapet innenfor den katolske kirke, og skilsmissegrunn innenfor vår egen evangelisk-lutherske kirke helt fra reformasjonen av, så har ikke dette vært tilfelle for *impotentia generandi*. Barnløshet har

ikke kunne føre til oppløsning av ekteskapet. I første rekke berører dette kvinnens rettsstilling. Kvinnen føder barn og det er også hun som *ikke* føder barn. Kvinnen kunne ha risikert å bli forstøtt på ulike vis i tilfelle barnløshet (skilsmisse, konku-biner), noe som er kjent fra andre kulturer. Men innenfor vår kulturkrets har ikke barnløshet hatt rettslige konsekvenser for henne. Dette gjelder i det gamle norrøne samfunn like fullt som i den vestlige kristenhet i sin alminnelighet. Og det til tross for at kvinnen ble ansett som skyldig i barnløsheten.

Kvinnen «skyldig» i barnløsheten

I dag vet vi at ufrivillig barnløshet kan skyldes begge ektefeller. Men ifølge norsk folketro skyldes barnløshet nesten alltid kvinnen. Hun står i sentrum for oppmerksomheten. På gammelnorsk fins det en egen betegnelse for en barnløs kvinne — *óbyrja*, dvs. en kvinne som ikke er barnbær, kan føde barn. Hva ligger det i denne betegnelsen?

Mulig påvirkning fra Bibelen

Om barnløshet ikke har hatt rettslige følger for kvinnens stilling i ekteskapet i vår kulturkrets, er det ikke sagt at en ufrivillig barnløs hustru ikke kan ha følt sin allmenne status forringet som følge av sin barnløshet. En meget sterk gjennomslagskraft må vi regne med at bibelens normverk har hatt. Således er det ingen grunn til å forringe effekten av f.eks. den oppvurdering av evnen til å få barn i ekteskapet som der finner sted. Det kommer klart til syne bl.a. i den gammeltestamentlige skildringen av

Jakob og hans to hustruer Lea og Rakel samt deres tjenestekvinner Silpa og Bilha. Disse fire kvinnene hadde til sammen 12 sønner og en datter med Jakob.²

«Da Herren så at Lea var hatet, åpnet han hennes modersliv; men Rakel var ufruktbar.» Og de uttalelser som er lagt Lea i munnen etter hver barnefødsel, er slående. Da Ruben var født: «Herren har sett til min elendighet; ti nu skal min mann elske meg.» Etter Simeon: «Herren har hørt at jeg var hatet, og har derfor gitt meg også denne.» Etter Levi: «Nu denne gang skal min mann slutte seg til meg, ti jeg har født ham tre sønner.» Og etter den sjette, Sebulon: «... nu skal min mann bo hos meg, ti jeg har født ham seks sønner.»

Og da yndlingshustruen Rakel så at hun ikke fødte Jakobs barn — vi merker oss uttrykksmåten — sier hun til ham: *Skaf mig Børn! Hvis ikke, saa dør jeg.* Og da Rakel omsider ble fruktsommelig og fødte en sønn, uttalte hun: *Gud har borttaget min Forsmædelse.*

Det er fullt mulig å tolke inn i fortellingen at den elskede men ufruktbare hustruen beholder status, jfr. Leas stadige uro. Likevel er det svært tydelig at Rakel er genuint ulykkelig.

Hva forteller terminologien?

På fransk er betegnelsen *bréhaigne* brukt om barnløse kvinner. Uttrykket går tilbake til middelalderen. *Bréhaigne* er substantiv og adjektiv i hunkjønn og er brukt såvel om steril kvinne, sterilt hunndyr, og figurlig og litterært om en som ikke produserer noe. Om den franske betegnelsen hevder historikeren Danièle Alexandre at det er et injurierende uttrykk. Hun begrunner dette med at barn ofte var familiens eneste rikdom, og at det derfor var maktpåliggende å skaffe seg barn.

Danièle Alexandre hevder at *bréhaigne* er brukt nedsettende: at det å ikke få barn relegerte kvinnen til ikke å være noe annet enn en steril kvinne, en ikke helt komplett

kvinne.³

Ulike leksika viser imidlertid også nøytral bruk av ordet. Man er usikker på opprinnelsen, men ifølge én autoritet kan forstavelen være negativ. Og blant de litt-rære eksemplene som er brukt, kan en se både nøytral og nedsettende bruk: *Hvis min Didon ikke er «bréhaigne», så vil det om ni måneder komme et barn.* Selv om hans kone Elisabeth var over den alderen da man får barn, ble hun omtalt med det felles oppnavnet *bréhaigne*. *Bréhaigne'ene er lykkeligere enn de fruktbare.*⁴

Men dette gjaldt Frankrike. Hva med Norge?

Ifølge Leksikografisk institutts arkiv over målføreoppskrifter er bruken av følgende betegnelser belagt: *gjeldtipe* (Valdres), *gjeldgeit* (Vestfold), *gjeldku* (Østlandet mer allment) — alle brukt om kvinner. Alle disse ordene er kommet med i det nye verket Nynorsk ordbruk. Også uten den spesielle forstavelen gjeld = gold kjenner man disse dyrenavnene brukt om kvinner: Geit er brukt om en flokse, tise er brukt om en promiskuøs kvinne. Gjeldgeit er pga. alliterasjonen et foretrukket uttrykk — det klinger godt. Men disse uttrykkene henspiller mer på lettlivete ugifte kvinner som ikke blir med barn enda man kunne ha hatt grunn til å forvente det.

Uttrykket *óbyrja* derimot, som vi nevnte tidligere og som er funnet i norrønt, er det ikke funnet senere belegg for, hverken i instituttets arkiv eller i den noe eldre Ivar Aasens Maalbud.⁵

Akkurat som når det gjaldt det franske uttrykket og bruken av det er det dristig å slutte noe håndfast om hvilke holdninger bruken av de norske uttrykkene kan avspeile. Sikkert er det iallfall at det avspeiler den altoverskyggende hovedforventningen at samleie leder til graviditet som den naturlige konsekvens. Barnløshet er mot naturen, den være seg ufrivillig eller frivillig.

Folkloristisk syn på den frivillig barnløse kvinnen

Hva vet vi om folks holdning til frivillig barnløshet? Kanskje det kan hjelpe oss til å kaste lys over vårt problem? Ved Institutt for folkeminne er det ikke innsamlet noe spesielt minnestoff om dette. Men det foreligger ulike varianter av to eventyr-typer — 4 om jenta som ikke ville gifte seg, og 17 om jenta som ikke ville ha barn.⁶ Moralen er helt klar — villet barnløshet blir sterkt kritisert. I tilfellet hvor hun ikke vil gifte seg, men venter med det til hun er for gammel til å få barn, da får hun barn likevel — i store antall og deformert:

Det var ei jente som ikkje ville gifta seg før ho var utor barneigna, for di ho ikkje ville ha born. Då ho var femti år, gifte ho seg endeleg, for då trudde ho at ho måtte vera sikker. Men likevel så kom ho i seng året etter, og då fødte ho sju born i ein gong. Det var ikkje liv i dei, og dei var ikkje større alle sju i saman enn dei la dei på eit tinnsfat. Men det var så mange ho skulle hatt om ho hadde gift seg i tidar.

I det andre tilfellet, der jenta er gift i rimelig tid men gjør slik at hun ikke får barn, må hun bøte for det. Hennes mann sier at hun bare kan bli tilgitt for sin synd hvis et mirakel hender, og sender henne fra seg. Hun dør og miraklet inntreffer:

Ei jente ville ikkje gifta seg, for ho ville ikkje ha born. Ei gammal kone sa at ho kunne kasta tolv eple i ein brunn og seia at like umogleg som at epla kunne gro fast att på treet, like umogleg skulle ho kunna få born, og like umogleg kunne sjela hennar kome i himmeriket. Ho gjorde det og gifte seg, men fikk ikkje born. Mannen hennar fekk vita det og sa at før ville det gro roser og liljer på steingolvet, før ho kunne verta frelst. Ho drog på pilegrimsferd til Rom. Under prøvingar i ei kyrkje der vart ho frelst og drog heim att. Ein natt då mannen vakna, såg han at det hadde spirt opp roser og liljer or steingolvet. Han fann henne død i senga i stekerset.

Frivillig barnløshet er altså forbundet med klare negative signaler fra omgivelsene. Men det er interessant at det er belegg

for at barnløshet kan ha vært en ettertraktet tilstand. Slik at barnløshet som sådan ikke i og for seg nødvendigvis vurderes negativt av den som opplever det. Eller...

Folkloristisk syn på ufrivillig barnløshet

Et verk om tysk folkløse hevder at innenfor tysk folketradisjon ble barn betraktet som en velsignelse, som man ikke hadde rett til å begrense, selv om det kunne tenkes at de kom ubeleilig. Mangel på barn var en ulykke, for ikke å si en forbannelse hvis årsak man måtte søke å finne.⁷ Fødslene var å regne som trinn i en stige som kunne føre kvinnen nærmere himmelen, ifølge et tsjekkisk folkeeventyr. Barnløshet, derimot, førte til det onde eller var det ondes verk. Ifølge ordspråk fra Mecklenburg: *Wer de Welt nich vermihrt, is'n Kirchhof nich wiert*, og *Väl Kinner, väl Vaterunser*.

Når barnløshet ble sett på som forbannelse, antok man at det skyldtes en syndig handling — som å ha hatt noe å gjøre med demoner eller underjordiske (dverger er barnløse, demoner røver barn). I Transsylvania var det omgang med vampyrer som kunne ligge til grunn.

Eller det kunne skyldes utuktig liv i ungdommen, at man hadde spottet barnerike mødre, eller sagt noe stygt når moren fikk en attpåklatt, eller man hadde overtrådt kirkenes bud.

Generelt gjelder det, ifølge dette verket, at barnløshet alltid har vært sett som en tragedie, som man måtte forsøke å bøte på. Det gjorde man ikke så meget med trolldomskunster, heller med forhold i forbindelse med alteret: Man festet brudeserken på alterduken, drakk vievann, spiste avskrapninger fra kirkeklenodier, gav votivgaver som fremstilte organer som hadde forbindelse med fødselen osv. I middelalderen var det i bruk i kirken en spesiell

velsignelse mot å bli gjort ufruktbar av hekser og demoner (benedictio thalami).

Også fra Danmark hevdes de samme synspunkter. I en avhandling om mor og barn i dansk folkeoverlevering heter det at:

«Hovedsynspunktet i lidt ældre Tid var da utvilsomt dette, at Barnløshed i et Ægteskab eller blot et enkelt Pigebarn nærmest betragtedes som en Ulykke. Derfor er det ogsaa naturligt at Folkeoverleveringen har kunne give os Oplysninger om forskellige Midler til at hindre Barnløshed, selv om de Midler, der omtales, nu maa forekomme os ikke blot unyttige, men ogsaa 'meningsløse'...»⁸

Midler mot barnløshet, ifølge norsk folkemedisin

Av norsk folkemedisinsk litteratur framgår det at barnløshet ble ansett som en meget alvorlig lidelse, som ble behandlet enten med magi eller med medikamenter, eller begge deler. Og behandlingen er nesten alltid rettet mot kvinnen. I sagaen om Olav Trygvason omtales et parfolk som til slutt fikk en sønn etter at en «finn» hadde trollet en «uren ånd» inn i underlivet på kona, mot betaling. I flere bygder brukte man en stav som var brukt til å drepe en orm med — ormen skal ha befruktende evne — til å slå en kvinne eller et hunndyr for å avhjelpe fruktbarhet. Og i Solør kastet de salmeboken på kvinnen, og hjalp ikke det slo de henne over ryggen med den kosten de hadde sopt ovnen med. Ellers kunne hun spise forskjellige ting, så skulle det hjelpe.⁹

Legebøker fra middelalderen gir også anvisninger på hjelperåd.¹⁰ Kvinnen kan ta planten løvefot og drikke det i vin, eller brent pulver på magen på en hunn-hare. Også urteavkok til innvortes og utvortes bruk anbefales — særlig er gjøkurt bra, og også mannen kunne smøre seg nedentil med det.

Alt dette fremhever det positive ved det å ha barn, og det negative ved å være barnløs.

Reproduksjonen i det gamle samfunn

I det følgende vil ufrivillig barnløshet bli belyst ved kvantitative kilder, dvs. ut fra norske prestegjeldsundersøkelser fra 17-1800-tallet. Ufrivillig barnløshet ses ut fra kvinnesynspunkt og på bakgrunn av de generelle reproduktive forhold i samfunnet.

De aller fleste barn i det gamle samfunn ble født av gifte foreldre. 3-7% av alle fødsler står ugifte kvinner for. Mange av de ugifte mødrene giftet seg senere, med barnefaren eller en annen mann.

Ca. 10% av alle kvinner giftet seg ikke i det hele tatt. I dette tallet vil det være inkludert noen ugifte mødre, men hovedgruppen utgjøres av barnløse kvinner. Dette anslaget er basert på hvor mange som fortsatt er ugift ved 50-årsalderen. Noen få vil gifte seg også etter den alderen, men det er ubetydelig og endrer ikke hovedinntrykket av giftermålsmønsteret. Under enhver omstendighet får det ingen betydning for fruktbarheten.

I det gamle samfunn fantes det en stor prosentandel av kvinnene som opplevde verken parforhold eller barnefødsler — langt flere enn i våre dager. Det var en klarere «arbeidsdeling» — om en kan si det sånn — når det gjelder fruktbarheten, mellom en stor gruppe gifte kvinner og en relativt stor gruppe ugifte kvinner. Det var ingen maksimering av giftermålsmulighetene.

Hvordan forholdt det seg med de gifte kvinnes forhold til reproduksjonen?

Gjennomsnittlig giftermålsalder for kvinner er mellom 25 og 30 år. Ut fra de teoretiske fruktbarhetsrater som er empirisk beregnet for disse kvinnene, ville de — dersom de hadde levd i ubrutt ektestand fra de var 20 år til de var 50 år — ha fått 7-9 barn. Men det gjør de ikke. Meget få er gift så tidlig. Og mange ekteskap opphører gjennom den ene eller begge ektefellenes død før kvinnen er blitt 50 år. Observert endelig barnetall ligger derfor langt under det teoretisk oppnåelige — for bondekvinnes vedkommende på 4-5 barn.

Vi ser altså at den reproduktive periode i kvinnes liv ikke utnyttes maksimalt ut fra dette synspunktet. Verken starter fødslene særlig tidlig i kvinnes livssyklus eller fødslene kommer særlig tett — gjennomsnittlig 2 – 2 1/2 års intervaller. Det er ikke maksimering av reproduksjonen innenfor ekteskapet.

Disse forhold — som ikke er spesielle for vårt land men gjenfinnes i det gamle Europa generelt, er blitt kalt det europeiske giftermålsmonster. Det for å skille det fra gjengs praksis ellers i verden, der nær sagt alle kvinner gifter seg og vanligvis føder før de er 20 år. Det europeiske systemet er karakterisert ved en bremse på reproduksjonen, styrt på den ene side av giftermålsalderen og giftermålshyppigheten, og på den annen side styrt av systemet med langvarig amming, som nok er et mer allment fenomen også ellers i verden.

Vårt problem, ufrivillig barnløshet, må sees på denne bakgrunn.

Ufrivillig barnløshet målt i tall

Hvor utbredt var ufrivillig barnløshet i det gamle samfunn? Det eksisterer en framgangsmåte for å få avdekket fenomenet. En tar utgangspunkt i de fruktbarhetsratene som er beregnet for alle kvinner og anslår

hvor stor andel i disse ratene de kvinnene har, som påviselig har født barn på et eller annet tidspunkt i sin ekteskapelige karriere. Differansen blir så andelen ufrivillig barnløse.

Andelen ufrivillig barnløse bondekvinner (1733-1790) var c.a 3,5% ved 25 års alderen, ca. 5% ved 30 års alderen.¹¹ Dette er svært likt de tall som framkom i Fruktbarhetsundersøkelsen fra 1977. Der heter det at høyst 4% av de gifte kvinnene er permanent barnløse.¹² Tallene er fremkommet på noe ulikt vis, men samsvaret er forbløffende.

I en annen prestegjeldsundersøkelse fra 17-1800-tallet er husmannskvinnene undersøkt (1790-1843) med henblikk på det samme fenomen. Her er tallene for ufrivillig barnløshet funnet å være høyere enn i den første undersøkelsen, men samtidig er tallgrunnlaget spinklere.¹³

Sammenligner vi den første undersøkelsen av dette fenomen foretatt på historisk materiale av metodens «far», for et fransk prestegjeld på slutten av 1600- og begynnelsen av 1700-tallet, er det fortsatt bra samsvar i nivå. Og for alle undersøkelsene framgår det klart hvorledes ufrivillig barnløshet tiltar med alderen.

I %	Cru-lai ¹⁴	Ren-dalen	Ullens-aker
25 år	3	3,4	5,9
30 år	7	5,1	9,9
35 år	15	7,3	13,4
40 år	36	20,1	17,0

Hva betydde det for de kvinnene som levde i barnløse ekteskap at de ikke fikk barn? Om det tier tallmaterialet. Vi kan bare gjette, på grunnlag av det vi ellers kan finne ut av tilsynelatende relevans for spørsmålet.

Her er noen argumenter for at eventuelle problemer forbundet med egen barnløshet kunne avhjelpes på ulike vis gjennom tilgang til andres barn.

Barn en viktig ressurs

Barn var viktig som arbeidskraft. Allerede som ganske små måtte de gjøre nytte for seg. Men på sikt var de en enda viktigere ressurs. Etter som de vokste til, gikk de inn i et eksisterende system basert på utveksling av barne-, ungdoms- og voksen arbeidskraft mellom husstandene. En vesentlig del av samfunnsproduksjonen foregikk innenfor de enkelte husstandene. Og det var helt uvanlig å finne tjenere i de aller fleste hushold. Husstander med behov for arbeidskraft og husstander med overskudd på arbeidskraft kunne samvirke og utveksle barnetjenere og unge eller voksne tjenere etter behov. Behovet ville veksle etter hvilken fase husstanden befant seg i — om husbondsfolket var uten barn, med små barn, med store barn, med utflyttede barn. En rekke undersøkelser har vist at husbondsfolkets egne barn og tjenergruppen er komplementære og sannsynligvis en funksjon av husstandens arbeidskraftbehov: Når det er få barn i arbeidsfør alder, er det mange tjenere og omvendt.

Her vil jeg skyte inn at det har vært brukt som argument i utenlandske undersøkelser av 1700-talls forhold for å forklare høye antall barn født utenfor ekteskap, at kvinnene her gjorde en investering for fremtiden; barna var deres sparebøsse!

Barn i alle husstander

Forbausende er det også å konstatere at det også bodde barn i nesten alle husstander.¹⁵ Barn var en nærværende realitet og et påtrengende ansvar i ni av ti hjem på 1700-tallet. Ofte enn vi ville ha forventet var ikke alle disse barna husbondsfolkets egne barn. Hadde de ikke egne barn — men også da — har de gjerne hatt andres barn i sin husstand — i en eller annen kapasitet. I

tillegg til regulære barnetjeneter kan det ha vært barn av slektninger eller losjerende som bodde i husstanden, eller barn av voksne tjenere. Ikke uvanlig er den ugifte moren med barn, som enten er i tjeneste eller innakkordert og tjener til livets opphold på annet vis.

Det vil si at det har vært mulig å leve i nærkontakt med barn for langt flere enn dem som selv hadde barn.

Fosterbarn

Fosterbarn var svært vanlig. Det var ikke rettslig adgang til adopsjon ifølge Christian V's lov, og dette ble ikke endret før i vårt århundre. Fosterbarna må til dels ha vært en erstatning for adoptivbarn, dels må de ha vært en slags rimelige tjenere, dels må de ha vært en inntektskilde i den utstrekning det ble betalt oppfostringsbidrag for dem. Den langt større barnerikdom som eksisterte i det gamle samfunn, kombinert med den høye dødeligheten som kunne ramme foreldre, skapte et behov for at noen tok opp i sin husstand og gav omsorg til barn som ikke var deres egne.¹⁶

Det kan på denne bakgrunn argumenteres for at den ufrivillig barnløse kvinne lett kunne skaffe en erstatning. Men det kunne kanskje like gjerne argumenteres for at det var ekstra sårt ikke å kunne skaffe seg egne barn når andres barn syntes å forekomme i overflod. Og det kunne også by på store problemer ikke å ha egne barn. Ufrivillig barnløshet kunne være et alvorlig problem som ikke så lett lot seg avhjelpe i det gamle samfunn.

Kirkens oppvurdering av den fødende hustru

Kirkens seremoniell i forbindelse med

fødsler kan tyde på at fødsler var statusgivende. Ifølge kirkeloven skulle ektekvinner som hadde født, formelt innledes av presten eller introduseres i kirken ca. 6 uker etter fødselen. Denne skikken ble opphevet i løpet av 1700-tallet og gjort frivillig. Det interessante i vår forbindelse er at i mange bygder ønsket man ikke å gi slipp på den. Mens det i moderne kvinneforskning har vært lagt vekt på at seremonien syntes å avspeile en gammel oppfatning om kvinnen som uren etter en fødsel, kan det også med rette tillegges vekt at mange så det som en vakker skikk, en takksigelse.¹⁷ Ugifte mødre ble ikke introdusert. De hadde så klart mindre å takke for — bot fikk de også, og kriminalisert var de til ca. 1800. Introduksjonen var forbeholdt de gifte kvinnene, de av dem som fødte barn. Det må ha vært lite hyggelig år etter år å sitte på kirkebenken og se sine med-søstre igjen og igjen gå i prosesjon etter presten etter stadig nye barnefødsler.

Barn som ledd i overføring av arv

Mangelen på egne barn kunne heller ikke godtgjøres gjennom fosterbarnsordningen når det gjaldt noe så viktig som overføring av eiendom. Eiendom ble overført fra generasjon til generasjon gjennom arv. Arvegangen gikk i rett nedadstigende linje. Regelen i det norske bondesamfunnet ser ut til å ha vært det såkalte stammefamiliesystemet som går ut på at de gamle tar føderåd hos det av barna som arver gården og at det vanligvis i eldre tid hersket felles husstand mellom arvelater og arvtaker.

Manglet egne barn, og siden adopsjon ikke var tillatt, tilfalt arven søsken og deres barn igjen, etter faste regler. Det var meget begrenset adgang til å testamentere bort eiendom så lenge det fantes arvinger i slekten. Det var ikke sikkert like greit å komme

på kår hos brorsønnen eller mannens brorsønn eller enda fjernere slektninger. Av og til ser man at det skapes en kunstig forlengelse av muligheten til å bli sittende med gården gjennom ekteskap mellom en enke eller en enkemann og en yngre person, som i sin tur snart vil komme i enkestand og kunne starte et i alder mer avbalansert ekteskap på det økonomiske grunnlag som slik var vunnet. Her fungerer ekteskap mellom parter i umake aldre som en form for adopsjon — forhåpentligvis til begge parter tilfredshet.

Poenget her er betydningen av å skaffe fram en legitim arving. Det er vel ingen grunn til å se bort fra at dersom den ufrivillige barnløshet ikke skyldtes kvinnen, kunne den avhjelpes ved naturmetoden. I forbindelse med denne artikkelen fikk jeg referert eksempler på folkemunne om vestnorske bondehusstander i forrige århundre som hjalp seg slik.¹⁸ Helt tilsvarende eksempel finner vi blant de oldenburgske konger, ifølge ledende historikere.¹⁹

Nødvendig å være gravid for å bli gift?

Alle indisier går i retning av at det var viktig i det gamle bondesamfunnet å ha egne barn. Så viktig at det kan være grunn til å hevde at den gamle myten kanskje er sann likevel — jeg har til nå vegret meg mot å tro på den — om at bruden måtte ha bevist sin evne til å få barn før det ble noe ekteskap av det.

Det foreligger nå en rekke studier av norske bygdesamfunn med vekt på demografiske forhold. Den ene undersøkelsen etter den andre viser hyppig forekomst av gravide bruder. Halvparten og opp til 2/3 av alle bruder ventet barn ved bryllupet. Dette til tross for at kirken ikke godkjente samliv før vigsel, og til langt ut på 1700-tallet ila såkalte ekteskapsbøter for å ha

kommer for tidlig i barselseng etter bryllupet.²⁰

Det har vært hevdet at kanskje folk tok forlovelse, ikke bryllupet som starten på ekteskapet. Offentlig trolovelse — som det het — var påbudt helt fram til 1799. Den foregikk for presten og i vitners nærvær. Den kan av folk flest ha vært oppfattet som starten på ekteskapet. Det ville ikke ha vært så forbausende, for kirken godtok barn født av trolovede foreldre som ektefødte, trass i at kirken paradoksalt nok ikke godkjente samliv i denne tiden!

Men detaljstudier av fenomenet viser at heller ikke trolovelsen er starten på samlivet. Brudenes graviditeter er i det store og hele påbegynt før den offentlige trolovelsen. En har villet se eldre skikker fra det privatrettslige området i middelalderen som kunne ha ligget til grunn. Men vi mangler kildemateriale til å finne ut av det. Og man kan spørre hvorfor folk ikke etter hvert tilpasset seg de nye påbud og lover.

Kanskje ligger forklaringen nettopp i frykten for ufrivillig barnløshet? Den offentlige trolovelsen var like bindende som ekteskapet. Formalprosedyren som ble satt i gang for å oppheve en trolovelse var helt den samme som for skilsmisse i ekteskap, og like vanskelig å oppnå. Slike forekom meget sjelden. Med andre ord, når paret hadde trolovet seg, var det i praksis ingen vei tilbake. Skilsmissegrunner var bare impotens — som alt nevnt — og desertio, dvs. å forlate ektefellen. Dersom man tillåtte stor betydning til det å få barn i ekteskapet, var ekteskapsboten en liten skilling å betale for å forsikre seg på dette punkt. Bygdekulturfellesskapet sikret at det var allmenn atferd, så det heftet ingen skam ved det.

At ikke alle bruder var gravide, undergraver ikke at dette resonnementet kan være riktig. Også andre forhold har klart nok spilt inn ved beslutningen om giftermål — følelser, økonomiske betraktninger o.l. Og

der det ingen gård var å overta stod man klart nok friere. Men i et flertall av tilfellene ser det ut til at ufrivillig barnløshet har man i hvert fall sikret seg mot.

Sølvi Sogner
førsteamanuensis
Historisk institutt
Universitetet i Oslo

Referanser

1. J. S. Møller, *Moder og barn i dansk folkeoverlevering. Fra svangerskab til daab og kirkegang*. Kbh 1940. Danmarks Folkeminder nr. 48, s. 29.
2. Første Mosebok, kap. 29 og 30. Lea: Ruben, Simeon, Levi, Juda, Bilha: Dan, Naftali. Silpa: Gad, Aser. Lea: Isaskar, Sebulon, Dina. Rakel: Josef, Benjamin.
3. Danièle Alexandre, «L'enfant à l'ombre des cathédrales», *Historama* No 20, juillet 1986, 36-43.
4. *Grand Larousse de la langue française*. 1971; Edmond Huguet, *Dictionnaire de la langue française du XVIe siècle*. 1925; Emile Littré, *Dictionnaire de la langue française*. 1970.
5. Litterære belegg vil forhåpentlig kunne gi mer etter hvert — f.eks. er Undseth-arkivet foreløpig ikke tatt i bruk. Andre muligheter er Christian Skredsviks folkelivsskildringer, Aanrud, Wildenvey, Sivle, Løland, Tvedt m.fl. — Forstavelen «tørr» i kombinasjon kan også tenkes å være en ledetråd — jfr. uttrykk som «Kan det gro noe på en tørrgran?»
6. AT 755 og AT 762.
7. E. Hoffmann-Krayer (Herausg.), *Handwörterbuch des Deutschen Aberglaubens*. Berlin-Leipzig 1931/2. Oppslagsord: Kindersegen und Kinderlosigkeit.
8. J. S. Møller, op.cit., s. 36.
9. I. Reichborn-Kjennerud, *Vår gamle trolldomsmedisin*. 1927, s. 20. Også omtalt i den forkortede utgaven, *Elskov og overtro*, 1985, s. 12-13.
10. Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder, oppslagsord «sterilitet», skrevet av Vilh. Møller-Christensen. Det vises til *En middelalderlig dansk Lægebog* (ca. 1450). Udg. P. Hauberg, Kbh. 1927; Christiørn Pedersen, *En nøttelig Legebog*. Malmø 1533. Fachs.udg. v/Per

- Hauberg. Kbh 1933; Benedictus Olai, *Een Nyttigh Läkere Book*. Sth 1578.
11. S. Sogner, *Folkevekst og flytting*, Oslo 1979, s. 370.
12. Turid Noack og Lars Østby, «Færre barn — årsaker og konsekvenser», *Tidsskrift for samfunnsforskning* 1985, bd. 26, s. 73.
13. Bjørg Halvorsen (nå Moen) og Kari Indseth, *Befolkningsutviklingen i Ullensaker 1733-1845. En demografisk undersøkelse. Hovedoppgave i historie. UiO høsten 1975. Stensil*, s. 170.
14. E. Gautier/L. Henry, *La population de Crulai, paroisse normande*. Paris 1958, s. 110-111.
15. S. Sogner, *Barn — familiens ansvar?* I B. Hodne & S. Sogner (red.), *Barn av sin tid*, Oslo 1984, s. 115-120.
16. F. Bryhn Dahl, *Barnetjenere, fosterbarn og legdebarn. En undersøkelse av omsorgstren- gende barn i Asker prestegjeld 1801-1835 med utgangspunkt i barns plassering i husstanden. Hovedoppgave i historie, UiO, våren 1986. Stensil*.
17. Emnet behandles i en hovedoppgave i historie av Nina Carlsen, UiO, høsten 1986.
18. Odd Nordland, muntlig meddelelse.
19. Knut Mykland, muntlig meddelelse.
20. J. Eliassen/S. Sogner, *Bot eller bryllup. Ugifte mødre og gravide bruder i det gamle samfunn*. U-forlaget 1981.

Ufrivillig barnløshet — medisinske årsaker og behandling

Majoriteten av infertile par har anledning til å søke legehjelp, og en stor del av norske leger henviser relativt raskt til spesialister i obstetikk og gynekologi. Ved flere av de større spesialklinikkene her i landet er det stor interesse for dette området, og det satses mye på utredning og behandling. Mange norske spesialister er svært godt orientert om det som skjer internasjonalt, og deltar regelmessig på internasjonale kongresser hvor nye synspunkter og behandlingsmetoder presenteres av de fremste eksperter.

Julie Skjæraasen trekker i denne artikkelen fram årsakene til ufrivillig barnløshet og infertilitet, og hun orienterer om hvor langt den medisinske behandlingen er kommet.

Antallet ufrivillig barnløse varierer geografisk, avhengig av samlivsformer, grad av promiskuitet og hyppighet av kjønns sykdommer i den aktuelle populasjon. I noen afrikanske land angis det at ca. 30% har et infertilitetsproblem, mens man i de skandinaviske land pleier å angi infertilitet hos 10–15%. Dette er basert mer på estimat enn på velfunderte studier. Man regner med kvinnelig faktor i ca. 50%, mannlig i ca.

30% og i 20% med mulige infertilitetsårsaker hos begge eller ingen påviselig årsak, såkalt uforklarlig infertilitet. Mange er sekundært infertile. De har tidligere hatt en abort eller et barn, men oppnår ikke ny graviditet.

Før vi går inn på årsaker og behandling av problemene, omtales kort den normale befruktningsprosess hos menn og kvinner.

Forplantningsfunksjonen hos kvinner

Hos en regelmessig menstruerende kvinne løsner som regel et egg midt mellom to menstruasjoner. De fingerlignende utspring på eggledeme som kalles fimbrier, legger seg inn til den modne eggfollikelen og suger egget inn i egglederen. Hvis det finnes befruktningsdyktige sædceller — spermier — i egglederen kan en av disse trenge inn i egget, og vi har så et befruktet egg. Ved hjelp av muskelbevegelser i egglederen drives det befruktede egget som begynner å dele seg, mot livmorhulen. Denne passasjen tar 3-4 dager, og egget graver seg ned i livmorslimhinnen ca. 7 dager etter eggløsningen.

Eggløsningen fremkalles av hormoner fra hypothalamus og hypofyse. FSH (follikelstimulerende hormon) stimulerer flere follikler til vekst samtidig, men vanligvis er det bare én follikel som når frem til full modning og eggløsning. Folliklene under modning danner det kvinnelige kjønnshormon østrogen. Når østrogeninnholdet i blodet når et visst nivå, virker det dempende på FSH-utskillelsen fra hypofysen. Selve eggløsningen er avhengig av et annet hypofysehormon LH — som har en markert topp i utskillelsen ca. 36 timer før eggløsning. Etter eggløsningen omdannes restene av eggfollikelen til det gule legeme — corpus luteum — som i tillegg til østrogen også produserer det annet kvinnelige kjønnshormon — progesteron.

Livmorslimhinnen stimulerer til vekst av østrogen og under progesteronpåvirkning dannes sekret i kjertlene i slimhinnen. Dette sekretet gir næring til et egg som graver seg ned — nideres.

Også i *livmorhalsen* skjer det forandringer omkring eggløsningen. Mormunnen blir da mer åpen, og det kommer rikelig med glassklart trådtrekkende slim. Bare når

slimet har denne beskaffenhet kan sædceller trenge inn i livmoren og finne veien til et egg i eggledeme.

Forplantningsfunksjonen hos menn

Den mannlige forplantningsfunksjon bestemmes av sædkvalitet og evne/mulighet til å plassere sæden i vagina. Testiklene skal hos fullbårne gutter være kommet ned i scrotum ved fødselen. En testikkel som ikke kommer ned i scrotum har ikke normal sædproduksjon. Selv hos gutter som blir operert tidlig og som får testiklene trukket ned ved kirurgisk inngrep, kan sædproduksjonen være skadet.

I testiklene finnes sædtubuli hvor sædcellene dannes. Mellom sædtubuli finnes de såkalte Leydigske celler som danner det mannlige kjønnshormon testosteron. Hypofysehormonet LH er nødvendig for stimulering av Leydig-cellene. FSH er nødvendig for å sette i gang produksjon av sædceller, men antagelig ikke for å vedlikeholde en etablert sædcelleproduksjon.

Sædcelledannelsen (spermatogenesis) er en tidkrvende prosess. Det tar ca. 70 dager fra en stamcelle starter sin utvikling og til den ferdige spermie ejakuleres. Sædcellene får først egenbevegelse etter at de har forlatt utførselsgangen fra bitestikelen etter å ha vært lagret her. Sædvæske tilblandes fra sædblære og fra prostatakjertelen. Normal sæd stivner etter ejakulasjon, men blir flytende igjen i løpet av 20 minutter.

Årsaker til ufrivillig barnløshet hos kvinnen

De to viktigste årsaker til ufrivillig barnløshet hos kvinner er forstyrrelser av eggløsningen og skader på eggledeme.

1. Forstyrrelser av eggløsningen

Man snakker om primær og sekundær ovarialsvikt (eggstokksvikt). *Primær ovarialsvikt* betyr at vi har en normal hormonutskillelse fra hypothalamus/hypofyse, men får ingen normal modning av follikler i eggstokkene. Dette kan skyldes enten medfødt feil (eggstokker uten egganlegg, eggstokker med få egganlegg hvor kvinnene kommer over i en for tidlig overgangsalder), eller ødelagte eggstokker (eggstokkene kan være skadet etter kirurgiske inngrep, strålebehandling eller annen sykdom). Noen kvinner har måttet fjerne begge eggstokker pga. svulster eller lignende.

Sekundær ovarialsvikt skyldes manglende hormonutskillelse fra hypothalamus/hypofyse. Denne typen av forstyrrelser i eggløsningen er langt vanligere enn den primære ovarialsvikt. Den sees ofte hos yngre kvinner i forbindelse med avmagring og stress. Hos kvinner med sykdommen anorexia nervosa er manglende menstruasjon og manglende eggøsning et konstant fenomen.

Polycystisk ovarialsyndrom er en spesiell gruppe med eggøsningsforstyrrelser. Eggstokkene har da ofte en fortykket kapsel, og det dannes mange små eggcyster uten at eggfollikkelen brister og egget kan komme ut. Disse kvinnene har ofte øket hårvekst, sjeldne menstruasjoner, vektøkning og forstørrede eggstokker, og de er infertile.

Hyperprolaktinemi: Noen kvinner med forstyrrelser av eggøsningen har for høy utskillelse av et hypofysehormon som kalles prolaktin. I noen tilfelle påvises da små svulster i hypofysen som produserer dette hormonet.

2. Egglederskade (tubarfaktor)

Betennelse i egglederne — salpingitt — fører ofte til sterilitet. Man regner med at ca. 15% blir sterile etter å ha gjennomgått en salpingitt, 30% etter 2 anfall og hele

75% etter 3 anfall av salpingitt. Med infeksjonene øker også sjansen for svangerskap utenfor livmoren (i egglederne). De vanligste årsakene til salpingitt i skandinaviske land er idag Chlamydia-infeksjoner, deretter gonorré og infeksjon etter abort eller fødsel. I en del tilfelle kan infeksjonen komme på grunn av «spiral».

3. Endometriose

Ved endometriose finnes det små øyer med slimhinne i eggstokkene eller i bukhulen omkring underlivsorganene, som reagerer som livmorslimhinnen. Hver gang kvinnen har menstruasjon opptrer det små blødninger i disse slimhinneanleggene, og det dannes blodcyster. Kvinner med endometriose er ofte ufrivillig barnløse.

Årsaker til infertilitet hos mannen

1. Urogenitale infeksjoner

Også hos menn er infeksjoner en hyppig infertilitetsårsak. Mange menn med redusert sædkvalitet har hatt gonorré. Den vanlige antibiotikabehandling er sannsynligvis adekvat for å kurere en gonorrhøisk infeksjon, men ikke tilstrekkelig for ledsagende Chlamydia- eller andre infeksjoner.

Medfødte eller tidlig ervervede defekter i de sæddannende cellene

Dette kan sees både hos menn som har en kromosomfeil og ved normalt kromosom-mønster.

3. Descensforstyrrelser

Hvis testiklene ikke er kommet ned i scrotum, vil mennene være sterile.

4. Årebrokk (varicocele)

Man tror at utvidede vener med øket blodmengde i scrotum gir høyere temperatur og

ugunstigere forhold for sædcelleproduksjonen.

5. *Spermieantistoff*

Flere undersøkelser har vist at menn med høyt antistoff mot spermier i blodet er sterile.

6. *Kusma med affeksjon av testiklene etter puberteten*

fører også i mange tilfeller til sterilitet.

7. *Hormonforstyrrelser*

Dette er en langt sjeldnere årsak til infertilitet hos menn enn det er hos kvinner. Mindre enn 1% menn er sterile på grunn av hormonelle forstyrrelser.

8. *Retrograd ejakulasjon*

Ved enkelte nevrologiske sykdommer og ved senkomplikasjoner ved sukkersyke forekommer det at sæden tømmes til blæren.

9. *Lukninger i sædveiene*

Disse kan være medfødte, men er oftest oppstått etter infeksjoner.

Behandling av infertilitet hos kvinnen

Induksjon av eggøsning. Clomifen er det vanligste middel til medikamentell fremkalling av eggøsning. Dette kan brukes poliklinisk utenom sykehus og uten en så nøye kontroll som ved andre hormonstimuleringer. Sjansen for flerlingegraviditet er noe større enn ved vanlig spontant oppståtte graviditeter. Sjansene for en overstimulering av ovariene er små.

Stimulering med hypofysehormoner krever derimot meget nøye overvåking for ikke å få en overstimulering med festning av mange egg samtidig. En slik overstimu-

lering fører ofte til stor forstørrelse av begge eggstokker som kan gi et alvorlig sykdomsbilde. Under stimulering med hypofysehormoner bør eggfolliklene følges med ultralyd, og man bør følge østrogenstigningen i blod meget nøye.

Behandling av hyperprolaktinemi. Hyperprolaktinemi kan behandles med medikamenter. I visse tilfelle med hypofysesvulster er det aktuelt med kirurgiske inngrep.

Polycystisk ovarialsyndrom byr på spesielle problemer. Clomifen-behandling kan føre til eggløsning og graviditet. I noen tilfeller kan man gjøre kirurgiske inngrep på eggstokkene, en behandling som tallrike rapporter har dokumentert effekten av.

Kirurgisk behandling av egglederskade. Resultatene ved kirurgisk behandling av skadede eggledere har vært frustrerende dårlig. I de fleste materialer varierte graviditetsfrekvensen mellom 10–20% med hyppig forekomst av graviditet utenfor livmoren. De to siste decennier har man begynt å ta i bruk mikrokirurgisk tekikk, og man har da oppnådd langt bedre resultater. For å forebygge egglederskader er det også viktig at alle kirurgiske inngrep på piker og unge kvinner gjøres så skånsomt som mulig for å hindre sammenvoksninger som kan gjøre det problematisk å bli gravid senere.

In vitro-fertilisering av embryo-transfer — IVF («prøverørsmetoden»)

Louise Brown født i 1978 er blitt kjent over hele verden som det første barn født etter befruktning utenfor kroppen i et prøverør. Behandlingsresultatene var de første årene så dårlige at man tvilte på om dette kunne bli et reelt behandlingsalternativ. De siste årene har man oppnådd bedre resultater, men fortsatt er jo dette en metode som

mislykkes hos de fleste, bare 15–20% oppnår graviditet.

Utvelgelse av pasienter: IVF er først og fremst aktuell for kvinner med eggleder-skade. Noen mener at det også kan være aktuelt for kvinner med endometriose, og for par hvor mannen har noe redusert sædkvalitet eller spermieantistoff. Man ønsker flere egg og bruker derfor å stimulere egg-løsningen med en kombinasjon av Clomivid og hypofysehormoner. Modningen av eggfolliklene følges med østriolanalyser eller østrogenanalyser i blod og ultralyd. Når eggfolliklene har nådd tilstrekkelig modning og hormonverdiene tilfredsstillende resultater, gis et LH-preparat. Egg-løsningen kan da ventes om ca. 36 timer. Eggene hentes ut ved laparoskopi eller under ultralydsledelse et par timer før ventet egg-løsning. Eggene suges opp i et spesialmedium, det tilsettes sæd, og dette inkuberes i ca. 2 døgn. Egg som har delt seg tilfredsstillende settes inn i livmoren gjennom livmorhalsen. Man ønsker gjerne å sette inn 3-4 egg. Man har oppnådd tvillinggraviditeter og i noen få tilfeller enda flere fostre, men det er helt uvanlig. Det lykkes å få ut egg hos ca. 90% av pasientene. Celledeling oppnås også som regel i noen av de eggene man får i de fleste tilfelle, mens videre utvikling etter overføring av eggene til livmoren svikter i en høy prosent.

GIFT. Dette er en ny behandlingsmetode som kan brukes for de kvinner som har normale eggledere. Man fremkaller da egg-løsning etter hormonstimulering som ved IVF. Egg hentes ut og sæd tilsettes, og væsken med sædceller settes straks tilbake i egglederen. Behandlingen kan være aktuell for par med uforklarlig infertilitet eller hvor mannen har nedsatte sædkvaliteter. Man vet foreløpig ikke om hvor ofte en slik behandling vil lykkes.

Behandling av endometriose. Større endometriosecyster må fjernes ved kirurgiske

inngrep. Ellers forsøkes medikamentell behandling de fleste steder. Det mest brukte medikament er Danazol som fører til stopp i menstruasjonene. Kvinnene må da holdes blødningsfrie i 6-8 måneder. Når behandlingen avbrytes kommer menstruasjonene tilbake, og en del oppnår graviditet.

Behandling av infertile menn

Hormonbehandling. I de få tilfeller hvor infertiliteten skyldes en hypofysesvikt, kan man oppnå gode resultater ved hormonbehandling.

Infeksjonsbehandling. Ved tegn på infeksjon i sædveiene kan langvarig antibiotikabehandling gi effekt. Det vil da ofte være aktuelt å behandle begge partnere i en periode.

Operasjon for årebrokk. I noen tilfeller bedres sædkvaliteten og graviditet oppnås.

Spermieantistoff. Man har forsøkt å behandle menn med spermieantistoff med store doser cortison, men resultatene har vært skuffende.

Kunstig inseminasjon. Kunstig inseminasjon både med sæd fra partner (AIH) og fra donor (AID) er behandlingsmuligheter.

Det har vært gjort tallrike forsøk med AIH etter forskjellige metoder for å bedre sædkvaliteten, f.eks. sentrifugering, men resultatene har stort sett vært skuffende annet enn for par som av psykiske eller fysiske årsaker har hatt problemer med å få deponert sæden i skjeden. AIH har nylig hatt en renessanse etter at noen rapporterte gode resultater ved inseminasjon inn i livmoren av sæd i spesialmedium etter spesiell forbehandling. Dessverre synes nyere rapporter å tyde på at det er lite grunnlag for den opprinnelige optimisme for denne behandlingsmetoden.

Refertilisering av steriliserte kvinner og

menn kan lykkes teknisk i mange tilfeller. Hos menn kan imidlertid fruktbarheten være redusert på grunn av utvikling av spermieantistoffer.

Psykisk faktor. Psykisk stress kan føre til redusert fertilitet både hos kvinner og menn. I perioder med sterk belastning reduseres sædkvaliteten, og mange kvinner får egglosnings- og menstruasjonsforstyrrelser. Selve utredningen for infertilitet oppleves av mange som en belastning. Det er uhyre viktig at helsepersonalet er oppmerksom på dette og så langt som mulig har innsikt i å minske denne påkjenningen. Det er nødvendig å drøfte dette med paret fra første konsultasjon. De bør få en plan for videre undersøkelser og behandling, og det bør være mulig for dem å oppnå kontakt raskt hvis det oppstår spesielle problemer.

Barnløshet behøver ikke skyldes vanskeligheter med å bli gravid, men problemer med å gjennomføre graviditeten og oppnå levende barn. Problemene ved gjentatte aborter og mislykket graviditet er et stort kapittel som ikke vil bli nærmere omtalt her.

Situasjonen i Norge i dag

Når det gjelder IVH, er denne behandling i gang ved Ullveål sykehus, Rikshospitalet samt Ringsenteret i Oslo, i Trondheim som var først ute med vellykkede behandlinger, og dessuten i Tromsø. Bergen har foreløpig ikke noe tilbud, men vil vel formodentlig starte opp i løpet av et års tid. Det er regelmessig kontakt mellom legene som har ansvar for denne behandling og også et kontaktnett de nordiske landene imellom. Man har møter hvor man utveksler erfaringer og drøfter hva som kan gjøres for å bedre behandlingsresultatene.

IVF må vel sies å seile i medvind nå i og

med at sosialministeren har lovet høy prioritet med økede ressurser. Det er sannsynlig at kapasiteten vil økes betydelig ved flere av klinikkene i nær fremtid. Problemet er at etterspørselen øker enda mer, og hvis «GIFT» viser seg å være suksessrik kan det være en aktuell behandling å prøve på mange typer ufrivillig barnløshet. Ventetiden for IVF ligger vel nå på 2-3 år ved de fleste klinikker.

AID drives offisielt i Oslo, vesentlig ved Rikshospitalet, i Trondheim og i Tromsø. Det er ingen nevneverdig ventetid, maksimum ett år. Hvis vi får en lov som opphever donors anonymitet vil det sannsynligvis bli problemer med å holde behandlingen gående.

Utredning og behandling av mannlig infertilitet

Mange menn er frustrerte og føler at de ikke blir tilstrekkelig undersøkt. Det er få leger som har spesialisert seg i mannlig infertilitet (andrologi), og det er generelt få behandlingstilbud. Det er likevel viktig at paret føler at også mannen er undersøkt så langt det lar seg gjøre, og at behandlingsmulighetene er vurdert.

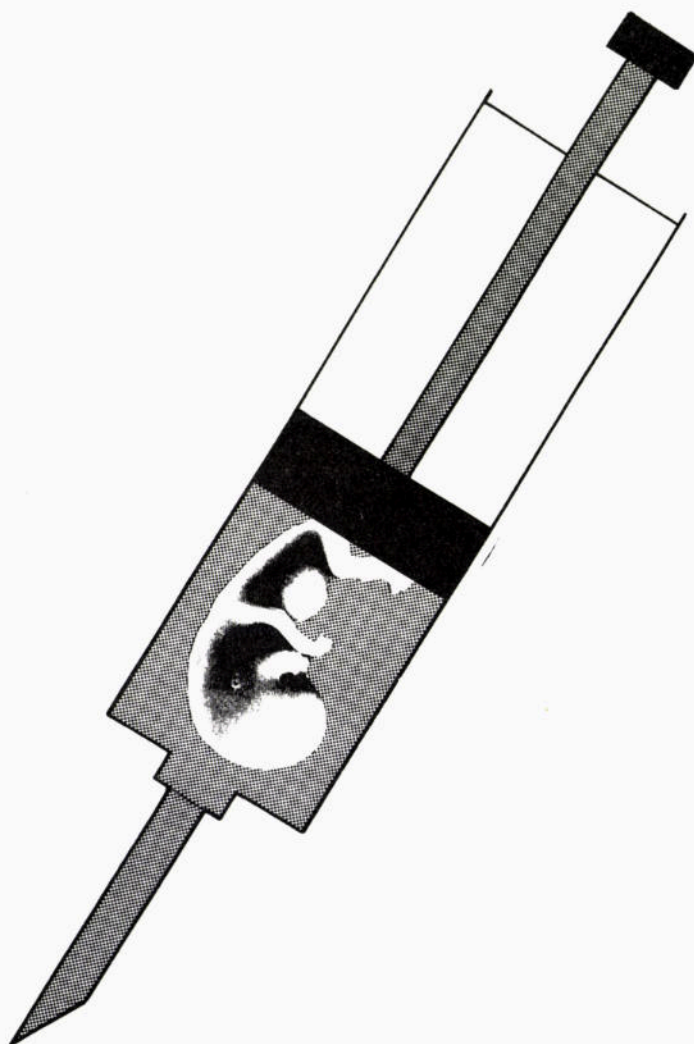
Tubarkirurgi. Kapasiteten for mikrokirurgiske inngrep er ikke tilfredsstillende utbygd i Norge. Det bør være et mål at unge kvinner får første inngrep utført ved klinikker som har moderne utstyr og nødvendig orientering om mikrokirurgisk teknikk. Gjennomgående må man si at reoperasjoner har mindre sjanser til å være vellykket enn den primære operasjon for skade på egglederne.

En gruppe som ofte kommer i bakgrunnen ved diskusjoner om ufrivillig barnløshet er de parene som er barnløse på grunn av gjentatte aborter eller gjentatte mislykkede graviditeter. Ofte er årsaken til disse

tragediene vanskelig å fastslå, men det er viktig at disse parene får gjennomgå et systematisert undersøkelsesopplegg med så uttømmende informasjon om sin situasjon som mulig. Gjentatte svangerskap som mislykkes kan være helt ødeleggende for både fysisk og psykisk helse. Noen mener at man i denne gruppen kan oppnå gode resultater hos en viss prosent ved hyppig

kontroll og god omsorg og avlastning uten spesiell medikamentell behandling. Man har skapt begrepet «tender loving care», et begrep som jeg tror er viktig i all infertilitetsbehandling.

Julie Skjæraasen
professor, dr. med.
Kvinneklubben
Rikshospitalet, Oslo

Tegner: Bente Sivertsen
Forsideillustrasjon til
Kvinderetfærd, nr. 31/1985.

Befruktning utenfor kroppen

*Lovgivningens rolle — et feministisk perspektiv**

Teknikken med å foreta befruktning utenfor kroppen har i hovedsak blitt utredet og diskutert i et snevert juridisk og medisinsk perspektiv og innenfor rammen av hensynet til det barnløse paret og hensynet til barnet. Denne artikkelen tar utgangspunkt i hensynet til kvinnen. Teknologi, medisin og juss diskuteres i lys av morskapet som erfaring og institusjon og vurderes ut fra kravet om respekt for kvinnens integritet som bærer av nytt liv.

Når ny teknikk som gjør det mulig å foreta befruktning utenfor kvinnens kropp, diskuteres, tas det gjerne utgangspunkt i medisinske og juridiske beskrivelser og definisjoner. Medisinsk foregår befruktning utenfor kroppen ved at egg hentes ut fra kvinnens eggstokker, legges i et næringsmedium, befruktes med sædceller for så å implanteres i livmoren. En juridisk definisjon finnes i § 7 i forslag til lov om befruktning utenfor kroppen:

«Med befruktning utenfor kroppen forstås i denne lov befruktning av egg utenfor kvinnens kropp.»

Stort sett betraktes de etiske, moralske og rettslige rammene for prøverørsteknikken som et medisinsk hjelpetilbud til ufri-

villig barnløse par, noe som har vært gjensstand for utredning og debatt.

Morskap som verdi

Morskapet i seg selv er en grunnleggende verdi som her blir satt i fokus framfor det barnløse paret. Bakgrunnen er at teknikken med å foreta befruktning utenfor kvinnens kropp innfører et nytt skille mellom menneskelig befruktning og kvinnens kropp, såvel fysisk som i våre forestillinger.¹ Tilvante forestillinger, begreper og rammer omkring befruktning, svangerskap og fødsel sprenges. Den teknisk/juridiske utviklingen på dette området er derfor av sentral

* Artikkelen bygger på foredraget «Lovgivningens rolle — et kritisk perspektiv», som Anne Hellum holdt på konferansen «Ufrivillig barnløshet» på Høvikodden i september 1986. En utvidet versjon av artikkelen er publisert i *Retfærd* nr. 1/87 under tittelen «Morskap, teknologi og rett».

betydning for morskapets framtid.

Feministisk teori inneholder ikke noe enhetlig syn på morskap, teknologi og kvinnefrigjøring. Men tre hovedretninger skisseres:

Shulamit Firestone utgjør et ekstremt ytterpunkt. Hun ser morskapets opphevelse gjennom teknologisk barneproduksjon som veien til kvinnefrigjøring.

Simone de Beauvoir har betonet betydningen av å frigjøre kvinnen fra morskapet for å skape likestilling med mannen. Hun ser kvinnens biologi og morskapet som et problem.

Et positivt syn på morskapet har Adrienne Rich. Hun ser morskapets frigjøring gjennom endrede kulturelle og sosiale betingelser som en forutsetning for kvinnefrigjøring.

Tilnærmingen til jussen er ideologikritisk. Utgangspunktet mitt tas i retten som et sett av idéer og begreper vi bruker til å fange inn og ordne våre erfaringer, opplevelser og samhandlinger med andre. I denne sammenheng er jussen en ordning av erfaring, opplevelse og organisering av seksualitet, befruktning, fødsel og samliv.

Tre nordiske utredninger

I Norge ble notatet *Hvilke lovgivningsmessige tiltak bør finne sted vedrørende befruktning utenfor kroppen* levert i april 1986 av en arbeidsgruppe oppnevnt av Sosialdepartementet. Den munner ut i forslag til Lov om kunstig inseminasjon og befruktning utenfor kroppen. Utredningen har vært ute til høring og proposisjonen utarbeides nå. Her er noen av hovedpunktene i arbeidsgruppens lovforslag:

- Lovgivningen bør godta befruktning utenfor kroppen som et tilbud om å hjelpe barnløshet ved befruktningsudyktighet hos kvinnen eller mannen.

- Det bør stilles krav om ekteskap eller stabilt samboerforhold, skriftlig samtykke fra det behandlede par og medisinsk indisert infertilitet hos en av partene.
- Legen bestemmer ut fra psykososiale og medisinske vurderinger om befruktning utenfor kroppen skal tilbys paret. Befruktning utenfor kroppen er ingen rett.
- Lovgivningen bør bare godta befruktning utenfor kroppen med parets egne egg og sædceller.
- Lovgivningen bør avvise eggdonasjon, embryodonasjon og surrogatmorkontrakter. Dette må gjelde uavhengig av om ordningen gjennomføres uten vederlag til surrogatmoren.
- Lovgivningen bør ikke godta at frosne befruktede egg brukes til implantasjon.

Den svenske utredningen, *Barn genom befruktning utanför kroppen m.v.* (SOU 1985: 5) forelå i 1985. I Danmark har et statlig utvalg utredet behovet for regulering/lovgivning innenfor områdene genspleising, prøverørsbefruktning, inseminasjon og fosterundersøkelse (*Fremskridtets pris*, Indenrigsministeriet 1984). I England ga en offentlig oppnevnt komité under ledelse av Dame Mary Warnock sin innstilling i 1984 (Warnock-komiteen). Utredningen behandler hele spekteret av teknikker til bruk ved ufrivillig barnløshet.

Morskapet som erfaring

Mange feministiske forfattere har sett morskapet som en positiv og grunnleggende kvinnelig erfaring. En erfaring som danner basis for kvinners rasjonalitet og for kvinners motstand mot menns makt. Kvinners gjenerobring av reproduktive erfaringer og egenskaper forutsettes å føre til langt mer dyptgripende samfunnsmessige og kulturelle endringer enn arbeidernes overtakelse

av produksjonsmidlene. Innenfor slike frigjøringsstrategier står det å opprettholde og å videreutvikle kvinners reproduktive bevissthet sentralt. Å svekke dette erfaringsgrunnlaget mener mange vil føre til å svekke kvinners samfunnsmessige stilling. Kvinner vil miste bevisstheden om sitt egenverd og bli gjenstand for nye former for utbytting.

Såvel fysisk som i vår begreps- og forestillingsverden har det å unnfange menneskelig liv inntil nylig vært uløselig knyttet til kvinnens fruktbarhet og til kvinnens kropp. Livmor og egg har blitt ansett som og opplevd som en enhet. At kvinnen som føder barnet er moren, har vært så opplagt at morskap, i motsetning til farskap, ikke er lovregulert. Den norske barneloven bygger på forutsetningen om at kvinnen som føder barnet er dets mor. Dette har vært så opplagt at det ikke engang er drøftet i lovens forarbeider. Det henger sammen med at svangerskaps- og fødselsprosessen har vært en del av kvinnens kropp. Ettersom kvinnens kropp er en del av livsprosessen er morskap en direkte erfaring. Kvinnens erfaringer danner utgangspunktet for den begrepsmessige forklaring. Morskap er ikke en religiøs eller juridisk fiksjon. For å knytte an til en marxistisk forståelsesramme, er vi inne på et område hvor det ikke er noe skille mellom basis og overbygning.

Pater-est regelen

Med farskapet er det annerledes. Befruktningen foregår utenfor mannens kropp. Han deltar bare direkte i det korte øyeblikk sædutløsningen varer. Usikkerhet er derfor et karakteristisk trekk ved farskapet. Farskap er på mange måter en avbrutt, indirekte og intellektuell erfaring i motsetning til morskap som utgjør en helhetlig og direkte erfaring.³ Fordi farskap ikke kan erfares direkte er det utviklet ulike juridiske og

religiøse overbygninger som skaper forståelse og sikkerhet. Den såkalte pater-est regelen i den norske barneloven, som slår fast at barn født innenfor ekteskap er ekte-mannens, er eksempel på en slik juridisk fiksjon.

Teknikken med å foreta befruktning utenfor kvinnens kropp representerer en ny reproduksjonsmåte til menneskelig liv. Befruktningen kan nå foretas utenfor kvinnens kropp og er avhengig av kvinnens fruktbarhetssyklus. Det har funnet sted en løsrivelse i såvel rom som i tid. Sett fra kvinners synsvinkel er ikke befruktnings- og svangerskapsprosessen lenger en helhetlig, uavbrutt og direkte prosess. Kvinnens erfaringer og opplevelser kan ikke lenge forklare og fange inn morskapsprosessen. En rekke nye kombinasjonsmuligheter til egg, sæd og livmor har oppstått. Videre har nye relasjoner vunnet innpass. Befruktningen har blitt et lege-pasient forhold. I diskusjonen om disponeringen av tiloversblivne egg, står eiendomsforhold i sentrum. Teknikken har ført til et reproduktivt kaos. Den lovgivningsaktivitet som nå finner sted i hele den vestlige verden er et uttrykk for dette. Juridiske ordninger og begreper utvikles som erstatning for kvinnekroppens fysiske prosesser og kvinnens egne erfaringer. Lovgivningens rolle er å skape formell orden på et reelt kaos.

Et trekk ved denne nye reproduksjonsmåten er at *morskap blir likt farskap*.

Rettsliggjøring og fragmentering

Rettsliggjøring er at morskap ikke lenger kan erfares og forklares direkte, men som farskap må fanges inn gjennom juridiske fiksjoner. Den nye befruktningsmetoden har skapt en begrepsmessig forvirring. I

utredningen *Hvilke lovgivningsmessige tiltak bør finne sted vedrørende befruktning utenfor kroppen*, i likhet med utredninger i de fleste andre land i den vestlige verden, sondres det mellom tre typer morskap:

- den genetiske mor, kvinnen som egget stammer fra
- den biologiske mor, kvinnen som gjennomfører svangerskapet og føder barnet
- den sosiale mor, kvinnen som har omsorgen for barnet

Hvilke kombinasjoner som skal godtas er sentrale lovgivningspolitiske problemer. De ulike lands utredninger og lovforslag representerer mange løsninger:

- Den norske utredningen vil kreve at eggets opphavskvinne, kvinnen som gjennomfører svangerskapet og kvinnen som føder skal være den samme. Utredningen vil heller ikke godta befruktning med befruktede egg som har vært gjenstand for frysing. Ut fra hensynet til barnet tar lovforslaget sikte på å regulere den nye befruktningsteknikken inn i samme juridiske former som den naturlige befruktning. Det samme gjelder den svenske utredningen.
- Den danske utredningen vil godta at kvinnen som gjennomfører svangerskapet og føder barnet er en annen enn eggets opphavskvinne. Begrunnelsen for å godta eggdonasjon er likestilling mellom egg og sæd. Donasjon av egg betraktes på samme måte som donasjon av sæd som avgivelse av genetisk materiale.
- Den engelske utredningen, Warnock-komiteén, går flere skritt lenger. Komiteénstillingen anbefaler at lovgivningen bør godta både egg- og embryodonasjon. Videre anbefales det at lovgivningen bør godta at befruktning finner sted med befruktet egg som har vært gjenstand for frysing. Videre begrenses ikke

befruktningsteknikken til å avhjelpe fertilitet. Den anbefales også i tilfelle hvor kvinnen er bærer av en alvorlig arvelig sykdom.

I de land hvor oppsplittingen av genetisk og biologisk morskap godtas, diskuteres hvem som skal anses som barnets juridiske mor, eggets opphavskvinne eller kvinnen som gjennomfører svangerskapet og føder.

I den danske utredningen antas det at kvinnen som føder er barnets mor som ved naturlig befruktning, også om befruktning skjer utenfor kroppen. Warnock-komiteén anbefaler at det gis nye lovregler som fastslår at kvinnen som føder er barnets mor og at eggets opphavskvinne ikke har noen rettigheter overfor barnet.

Lovgivningens oppgave er å trekke opp rammer for hvilke kombinasjoner som skal godtas. Videre skal lovgivningen skape klarhet med hensyn til hvem som juridisk er mor i ulike typetilfelle. Lovgivningen skal skape en begrepsmessig orden overfor det reproduktive kaos teknikken med å foreta befruktning utenfor kroppen har skapt. Hva som godtas som grunnlag for morskap vil allikevel bli høyst forskjellig i de ulike land. Den nye juridiske orden uttrykker ikke, men erstatter kvinners erfaringer. Kvinner må gå veien om juridiske fiksjoner for å forstå sin stilling innenfor menneskelig befruktning. Kvinner fremmedgjøres. Teknikken har skapt en eksistensiell usikkerhet som ikke kan elimineres av lovregler.

Fragmentering er at det som for kvinner har vært en eksklusiv, helhetlig og sammenhengende prosess spaltes opp i delprosesser hvor elementer tas ut, kombineres og settes tilbake igjen av eksperter.³ Kvinnen blir i likhet med mannen utenforstående i befruktningsprosessen. Befruktningen blir i likhet med svangerskaps- og fødselsprosessen et ekspertområde. En ny del av prosessen skilles ut for å ivaretas av nye

ekspertgrupper og for å reguleres av nye lover. Når det gjelder svangerskaps- og fødselsprosessen i sin alminnelighet har Marianne Fastvold vært opptatt av hvordan denne allerede er fragmentert av ulike lover, som gjelder for ulike ekspertgrupper, i ulike deler av prosessen. Verken i medisinsk praksis eller i lovverket behandles fødsel og svangerskap for det det er for kvinnen, en helhetlig prosess.

Morskapet som institusjon

I feministisk teori har utbytting av kvinner ofte blitt behandlet med utgangspunkt i morskapet som sosial institusjon. Sosialantropologisk analysemåte har vist seg fruktbar i denne sammenheng. Den tar utgangspunkt i mor-barn-enheten og undersøker hvordan menn i ulike kulturer knytter seg til morskapsinstitusjonen. Den vestlige ekteskapsinstitusjonen, med seksuell kontroll av kvinner, gjennom et i praksis kjønns-spesifikt monogamikrav og regler om at barn som hustruen føder er ektemannens, har blitt tolket som en form for mannlig deltakelse og kontroll med reproduksjonen av menneskelig liv. For ikke vestlige kulturers vedkommende har ulike ritualer, hvor menn overtar fødselsprosessen, blitt forstått som uttrykk for livmorsmisunnelse og forsøk på å overta kontrollen med barnefødsle. I et slikt perspektiv forstås religion, juss, medisin og teknologi som overbygninger over menns tilknytning, deltakelse og kontroll med barnefødsle. kontroll. Det finnes en rekke eksempler på hvordan hensynet til å sikre ektemannens genetiske avkom har slått gjennom i medisinsk praksis såvel som i lovgivningspolitikken.

Hvordan behandlingsmåten har blitt utvidet til å omfatte mannlig infertilitet er et

eksempel. Denne praksisutvidelsen har blitt god tatt i alle de land teknikken praktiseres i. Ta f.eks. utviklingen i Norge. NAVF-utredningen som trekker opp de etiske retningslinjene for virksomheten, tar utgangspunkt i infertilitet hos kvinnen. Mannlig infertilitet tas ikke opp i forhold til behandling med prøverørsbefruktning. Gjennom medisinsk praksis er teknikkens bruk utvidet. Fertile kvinner behandles i dag med denne metoden når barnløsheten skyldes mannlig infertilitet. Er ektemannens sædkvalitet dårlig antas sjansen for å få i stand en befruktning med hans sæd å være størst når befruktningen foregår utenfor kvinnens kropp. Gjennom den medisinske praksis har menns ønske om eget genetisk avkom blitt transformert til en medisinsk indikasjon. Menns ønske har også nedfelt seg i den norske arbeidsgruppens forslag til lovregler. Medisinsk indisert infertilitet hos kvinnen eller hennes ektemann/samboer stilles opp som et lovbestemt krav.

Gjennom medisinsk praksis og lovregulering gjøres ekteskap eller samboerforhold til en mann til en absolutt betingelse for morskap. Verken i Skandinavia eller i USA gis enslige kvinner adgang til å foreta befruktning utenfor kroppen.

Den teknisk-juridiske utvikling går på tvers av det som etter hvert har blitt en realitet når det gjelder naturlig befruktning. Her har kvinner gjennom sin praksis i stor grad frigjort morskapet fra kjernefamilie og mannlig kontroll. Rettsutviklingen med hensyn til kunstig befruktning står i motsetning til den økte anerkjennelse av mor-barn-familiens formelle status som ellers har funnet sted. Et eksempel er den norske folketrygdlovens regler om stønad til fraskilte og separerte og liberalisering av rettspraksis i barnefordelingssaker med hensyn til lesbiske mødre. Ekteskapets svekkelse gjennom forslag om å myke opp oppløsningsreglene skal også nevnes.⁵

Morskap og integritet

Teknikken er med på å foreta befruktning utenfor kroppen og den utvider den enkelte kvinnes selvbestemmelse. Feminister viser på den annen side hvordan teknologien for kvinner som gruppe griper inn i den reproduktive integritet. *Vi er våre kropp*, har kvinner insistert. I dette ligger et krav om respekt for kvinners integritet som bærere av nytt liv. Videre et krav om respekt for svangerskaps- og befruktningsprosessen som en del av kvinnens kropp.

Innen feministisk helse- og fødselspolitikk har behovet for vitenskap og praksis som respekterer denne integriteten blitt framhevet når det gjelder å tilnærme seg barnløshet. Likedan behovet for en angrepsmåte som ikke skiller mellom kropp og sjel og som kan møte barnløse kvinners sorg- og tapsreaksjoner. Betydningen av å forholde seg til barnløshet i en sosial og miljømessig kontekst er også understreket.⁶

Inntil nokså nylig har medisin og vitenskap i hovedsak vært i tråd med integritetskravet og sett kvinnen og det ufødte barnet som en enhet. Bestemmelser som har til formål å verne om barnet har rettet seg mot kvinnen og vernet om henne som mor. Arbeidervernlovgivningens særvernsbestemmelse er uttrykk for et slikt helhetssyn. Abortlovgivningen tar også utgangspunkt i barnet som en del av kvinnens kropp i sin begrunnelse for å overlate avgjørelsen til kvinnen.

I og med at befruktningen foretas utenfor kvinnens kropp er ikke kvinnen lenger direkte deltaker i selve livsprosessen. Kvinnen får stilling som part i forhold til tekniske og rettslige prosedyrer. Hennes direkte fysiske og psykiske deltakelse transformeres og reduseres til et spørsmål om partsrettigheter. Overgangen til tekniske og rettslige prosedyrer hvor flere parter med ulike interesser er involvert griper således inn i kvinners reproduktive integritet.

Hvem skal bestemme?

Debatten om det befruktede eggs rettsvern må forstås på bakgrunn av at teknologien har løstrevet embryo fra det naturlige vern kvinnens kropp gir. Hvor lenge det skal være lov å holde liv i det befruktede egg utenfor kvinnens kropp, i hvilken utstrekning forskning og frysing skal tillates, er i dag sentrale lovgivningspolitiske spørsmål. I diskusjonen om hvilke rettslige og medisinske prosedyrer som skal erstatte kvinnekroppens prosesser, er det paret, ikke kvinnen som settes i sentrum. Videre kommer den behandlende leges rett til å ta avgjørelser inn i bildet. Spørsmålet om hvem som skal ha den endelige avgjørelse ved ulike kriser og konflikter; kvinnen, legen eller ektemannen, har blitt reist. I massemedia har disse spørsmålene også blitt tatt opp for de tilfelle befruktningen har skjedd på naturlig måte. Bakgrunnen er at teknikken med å foreta befruktning utenfor kroppen, fostervannsdiagnostikk og muligheten av å foreta operative inngrep overfor barnet inne i morens liv har skapt en ny situasjon.⁷

Vi ser med andre ord tendenser til at synet på befruktning som noe som skjer utenfor og uavhengig av kvinnens kropp er i ferd med å bli alminneliggjort.

Anne Hellum

dommerfullmektig

Sorenskriverkontoret, Svolvær

Noter

1. Se Arbeiderbladets kronikk 6.10.86, «Egget er løst», av Kristin Danielsen, Brita Gulli, Anne Hellum og Ruth Mjøen, hvor teknikken med å foreta befruktning utenfor kroppen diskuteres i et feministisk perspektiv.
2. Det analytiske skillet mellom morskap som erfaring og morskap som institusjon er et hovedpoeng i Adrienne Richs beskrivelse og analyse av morskapet (Rich: 1977).

3. Den kanadiske statsviteren Mary O'Brien framhever morskapet som en kontinuerlig og farskapet som en diskontinuerlig erfarnng. Hun ser menns diskontinuerlige erfaringer i sammenheng med en generell eksistensiell usikkerhet og mener dette utgjør basis for kvinneundertrykkningen i samfunnet (O'Brien: 1981).
4. Ethical Considerations of the New Reproductive Technologies of the American Fertility Society. September 1986. Vol. 46, No 3 Fertility and Sterility. Supplement 1 Official Journal of the American Fertility Society.
5. Innstilling til ny ekteskapslov. Del I, NOU 1986: 2.
6. Resolusjonen vedtatt på Women's Emergency Conference on the New Reproductive Technologies, July 3-8 1985, framhever dette synet.
7. Andreas Hompland: «Den døde debatt», Dagbladet 3.9.1986 og «Debatt og lov», Dagbladets leder 20.9.1986.

Litteratur

- Barn genom befruktning utanför kroppen m.m., SOU 1985: 5
- Bettelheim, Bruno, *Symbolic Wounds: Puberty Rites and the envious male*, 1968, New York, Collier.
- Betänkande av Gen-etikk komiteen, SOU 1984: 88.
- Corea, Gena, *The Mother Machine*, 1985, New York, Harper & Row Publishers.

- De Beauvoir, Simone, *The Second Sex*, 1953.
- Etiske retningslinjer ved kunstig befruktning (AID) og in vitro fertilisering (IVF). *Rådet for medisinsk forskning* (RMF), NAVF utredningen.
- Fastvold, Marianne, «Rettssikker under fødsel» i *Kvinnerett I* (red.: Dahl), Oslo 1985, Universitetsforlaget A/s.
- Fremskridtets pris, *Indenrigsministeriet*, København 1984.
- Firestone, Shulamit, *The Dialectic of sex*, Bantam 1971.
- Hamner, Jalna, «Transforming consciousness: Women and the new productive technologies», i *Man Made Women: How Reproductive Technologies affect Women*. The explanation in Feminism Collective, Hutchinson 1985, London, Melbourne, Sydney, Auckland, Johannesburg.
- Hvilke lovmessige tiltak bør finne sted vedrørende befruktning utenfor kroppen, *Problemnotat fra en interdepartemental arbeidsgruppe*, Oslo april 1986.
- Innstilling til ny ekteskapslov, Del I, NOU 1986: 2.
- Keesing, Roger M. *Cultural Antropology*, 1981 Holt, Rinehard and Winston.
- O'Brien, Mary, *The Politics of Reproduction*, 1981, Routledge & Kegan Paul, Boston, London and Henky.
- Rich, Adrienne, *Of Women Born. Motherhood as Experience and Institution*, New York 1977, Bantam Books.
- Stabell, Ingse, «Juss og medisinsk etikk» i *Moderne medisin og etikk*, 1985 NKS forlag.

«Medisinsk barneavl» sett i lys av feministiske verdier og kristen etikk

«Medisinsk barneavl» er ikke simpelthen medisinsk hjelp til barnløse. Ekspertstyring og kvalitetskontroll av menneskelig reproduksjon, kjøp og salg av reproduktive tjenester til markedspris — dette er blant mulighetene som noen hilser med glede og andre med forskrekkelse. Hvem har ønsket en slik utvikling? Hva slags menneskesyn ligger bak? Hvorfor er kristne mennesker og radikale feminister de grupper som sterkest advarer mot det som skjer? Dette er noen av de spørsmål Astri Hauge stiller i denne artikkelen.

Aldous Huxley beskriver i sin science fiction-roman *Vidunderlige nye verden* hvordan mennesker produseres på løpende bånd i laboratoriene, under full vitenskapelig kontroll og etter samfunnets behov. I denne *Vidunderlige nye verden* er alle mennesker lykkelige; staten sørger for alles velvære og løser eventuelle sorger og misstemninger med medisiner. Blant de frigjorte menneskene er det imidlertid ett tabuområde, ett ord som kan bringe dem til å rødme: Ordet «mor» er det mest obscøne som tenkes kan, og det å tenke på hvordan barn kom til verden i gamle dager, «vivi-parøs fødsel», gir folk gysninger av vemelse.

Det kan virke overspent å antyde at det som skjer innen medisin og bioteknologi i

dag er en utvikling i retning av Huxleys *Vidunderlige nye verden*. Vi vil helst tro at det ikke foregår annet i laboratoriene enn det folk flest finner etisk akseptabelt. Forskerne må ha sin frihet, og politikerne bestemmer hvordan forskningsresultatene skal brukes, tenker mange. Men folk flest vet lite om både aktuelle muligheter, videre forskning og framtidsvisjoner på dette området. For å ha en begrunnet mening og kunne påvirke muligheten er det nødvendig å vite mer. I denne artikkelen vil jeg trekke fram synspunkter og vurderinger som har vært svært lite framme i den norske debatten: et ideologisk forsvar for alt som kan tenkes innenfor medisinsk barneavl, en radikal feministisk kritikk og vurderinger fra kristen etikk.

Hva er «reproduksjons- teknologi»?

Begrepet *reproduksjonsteknologi* (heretter forkortet RT) brukes her om *teknikker og metoder som innebærer en intervensjon i selve forplantningen ved medisinske eksperter og eventuelt en videre medisinsk styring og manipulering av reproduksjonsprosessen eller fosterutviklingen*. Dette samlebegrepet omfatter f.eks. AID (kunstig inseminasjon ved donor), IVF (in vitro fertilisering, prøverørsbarn), dessuten metoder som er utviklet, men ikke tatt i bruk i vårt land, samt metoder som er på utviklings- eller planleggingsstadiet. Mange vil se RT bare som en forbedring og videreutvikling av medisinsk teknologi med sikte på å helbrede sykdom og bedre menneskers fysiske funksjoner. Likevel er RT noe kvalitativt nytt, noe som kan innvarsle et radikalt kulturskifte: Menneskelig forplantning overføres fra kroppen og det dypt personlige rom til RT-ekspertisens laboratorier. Barneavl blir *eksternalisert* og ekspertkontrollert i stigende grad.

La oss ta et raskt overblikk over framtidsmulighetene, slik RT-ideologene ser dem:

RT gir mennesker mye større valgmulighet m.h.t. reproduksjonsmåte, fordi den kan skille genetisk, biologisk og sosialt foreldreskap fra hverandre. Det gis derfor langt flere mulige former for foreldreskap. F.eks.: En mor kan bære fram et barn dannet av hennes eget eller en annen kvinnes egg, befruktet av ektemannens eller en annen manns sæd. Befruktningen kan ha skjedd i hennes livmor eller i laboratoriet eller i en annen kvinnes livmor. Dersom en kvinne gjerne vil ha barn, men ikke vil ha

belastningen med ni måneders graviditet, kan hun bli genetisk mor til et barn som har en annen biologisk mor, en såkalt surrogatmor som bærer fram barnet. «Mannlige mødre», dvs. menn som bærer fram barn inne i sin egen kropp, kan også bli mulig i framtida ved RTs hjelp. Mennesker med anlegg for arvelige sykdommer kan få eller kjøpe sæd, eggceller, embryos eller ferdige barn uten slike lyter. RT kan dermed gi foreldrene større valgmuligheter også m.h.t. reproduksjonsproduktet, f.eks. valg av barnets kjønn. Det arbeides med metoder for valg av kjønn før konsepsjonen (preseleksjon); mange synes det er rimelig å foreta selektiv abort av fostre med uønsket kjønn.

Barn med kvalitetsstempel

Viktigere er det at RT gir mulighet for *kvalitetskontroll*. Den amerikanske etikeren Joseph Fletcher, en av RTs fremste ideologer, ser det som menneskehetens «moralske imperativ nummer en» å sikre kvaliteten på våre etterkommere nå når vitenskapen gjør det mulig. Dette skjer ved positiv og negativ evgenikk (rasehygiene): For å hindre at dårlige arveanlegg videreføres bør masseundersøkelser av fostre gjennomføres, og det må være plikt til å abortere de som har defekter — ikke nødvendigvis alvorlige. Positive tiltak for å bedre menneskekvaliteten er ulike former for geneterapi, både forebyggende (f.eks. endring av gener i kjønnscellene), før konsepsjonen, og terapeutisk (på levende mennesker).

De økte muligheter til å designe framtidens menneskehet er nyttige også for samfunnet som helhet. Fletcher reserverer seg riktignok mot misbruk av RT til å produsere et folk som lydig følger sin fører, men tar til orde for at en bør kunne drive en viss

produksjon av mennesker utrustet til spesielle formål. Når det lykkes å utvikle metoder for kloning (aseksuell reproduksjon der barnet bare har en forelder), kan en «kopiere opp» mennesker som har spesielle egenskaper, f.eks. motstandsdyktighet mot stråling og andre egenskaper som vil være nyttige for romfarere. En annen mulig anvendelse for RT er planmessig produksjon av hybrider (krysning ape-menneske), altså undermennesker, til å utføre skittarbeid og risikofyllt arbeid mennesker ikke vil utføre.

«Det hasardiøse morslivet»

Muligheten for kvalitetskontroll av fostre øker med graden av ekspertstyring av reproduksjonsprosessen; fullstendig ektogenese (fosterutvikling utenfor kroppen) vil være en fordel, mener Fletcher. Når en greier å utvikle en kunstig livmor, kan fosterutviklingen foregå under full kontroll og i tryggere omgivelser enn nå:

«Utsikten til å ha et åpent vindu til et voksende foster er hilst velkommen av de fleste i ansvarlige roller — embryologer, placentologer, føtologer . . . Vi erkjenner at morslivet er et mørkt og farlig sted, et hasardiøst miljø. Vi burde ønske at våre potensielle barn kunne være et sted hvor de kan bli vaktet og beskyttet så mye som mulig. (. . .) Muligheten for å overvåke fosterets liv i lyset, utenfor den mørke og skumle livmoren, vil tilføre enormt mye til vår kunnskap og hjelpe oss å redusere de farer som obstetrikere og deres pasienter står overfor.»

Vi bør merke oss at mødrene ikke er medregnet blant mennesker i «ansvarlige roller»!

Hovedpoenget i dette ideologiske forsvaret for RT er at alle metoder er forsvarlige, så sant de tjener til menneskehetens beste og er økonomisk lønnsomme for samfunnet på sikt. Hvem som har rett til å definere hva «menneskehetens beste»

egentlig er, sies det ingenting om — det er et ikke-problem i denne sammenheng.

Det kan være nærliggende å tenke at Joseph Fletcher er ekstrem og gal. Men disse synspunktene deles av andre i forskningsmiljøene bl.a. i Australia og USA. Det spesielle med Fletcher er bare at han har samlet mellom to permer alle disse tankene som vi ellers må lete mange steder for å samle sammen. Han må tas alvorlig som talsmann for dem som ønsker en maksimal utvikling og anvendelse av de forskjellige former for RT og som attpåtil har økonomiske ressurser til å drive forskningen videre etter disse ideene.

Til kvinnes beste?

RT er framstilt i media og av forskerne som et medisinsk framskritt til kvinnes beste: Barnløse kvinner får nytt håp, ved medisinsens hjelp kan flere få realisert sitt ønske om å bli mor og oppfylle sin bestemmelse som kvinne. Hvorfor står da ikke kvinnene fram i samlet flokk og roper hurra? Er de utakknemlige eller bare uvitende?

Blant kvinner, og også innen feministbevegelsen, er det utvilsomt ulike holdninger til RT. Ulikhetene har særlig sammenheng med hvordan en ser på kvinnens biologiske egenart og reproduktive evne og hvordan en forstår reproduksjonens plass i kvinneundertrykkingen. Dessuten spiller det en rolle hvordan en generelt vurderer samfunnets økende teknifisering. Men nå kommer noe av den skarpeste kritikken av RT nettopp fra feminister, ikke minst radikale feminister. De har nylig (1985) dannet en «motstandsbevegelse» som vil kjempe imot videre utvikling og anvendelse av RT, «Feminist International Network of Resistance to Reproductive and Genetic Engineering» (FINRRAGE). *The Mother Machine* av Gena Corea er en av flere bøker i

de senere år som gir en omfattende dokumentasjon og kritisk-feministisk analyse av utviklingen.

RT betyr mannskrollert reproduksjon

Den feministiske kritikken legger vekt på å forstå RT som et fenomen utviklet innenfor et samfunn som er preget av patriarkalske maktstrukturer. Hovedspørsmålet blir da: Hva gjør RT med kvinners levekår og kvinners status på kort og lang sikt? Feminister tror ikke på at RT er «til kvinners beste». Kvinner har ikke ønsket og ikke deltatt i utviklingen av RT; utviklingen har skjedd på menns premisser. Istedenfor å forebygge og helbrede ufruktbarhet, satses prestisje og penger på å rette opp skader som i stor utstrekning skyldes den patriarkalske legevitsenskap: spiralen, unødvendige keisersnitt, hormonforstyrrelser ved prevensjonsmidler o.l. Hvorvidt eller i hvilken grad kvinner får hjelp gjennom RT, er også diskutabelt. Høyden 20–50% av de som forsøker å få barn ved IVF, får barn. Mange IVF-klinikker har ikke ett positivt resultat å vise til, men tar gjerne imot høy betaling fra nye pasienter. Hvem tjener på utviklingen?

Utviklingen av RT (ikke minst IVF) har foregått på kritikkverdige måter, i et kappløp med tiden for å vinne en prestisjekamp blant forskerne. Kvinner har vært forsøksdyr, ofte uten å være informert om forsøkenes eksperimentelle karakter, og ofte uten at det har vært gjort tilstrekkelige dyreforsøk på forhånd. (F.eks. trodde foreldrene til Louise Brown, verdens første prøverørsbarn, at IVF-teknikken var velprøvd og sikker og at det allerede fantes mange barn i verden som var blitt til på denne måten.)

Utbredelse av RT betyr at graviditet og fødsel, som tidligere har vært en sammen-

hengende erfaring for kvinner, blir ytterligere fragmentert, institusjonalisert, teknifisert og ekspertkontrollert. Menn får større kontroll over kvinners reproduksjon, siden det er menn som forvalter bioteknologisk og medisinsk makt, økonomisk makt, politisk makt. RT åpner for nye og enormt omfattende muligheter for dem som har makt til å kontrollere både hvem som skal få føde og oppdra barn og hva slags barn som skal bli født.

Kommersialisering av RT: ny prostitusjon

Barnløse med råd til å betale for reproduktive tjenester utgjør et stort og viktig marked for kommersiell reproduksjonsservice. Metodene som praktiseres eller planlegges brukt av de servicefirmaene som dukker opp i USA, innbefatter IVF med egne eller andres kjønnseller, overføring av et embryo fra en kvinnes livmor til en annen, salg av egg og av embryos, formidling av leiemødre. Dette innebærer at barn mer og mer blir på linje med en «luksusgjenstand» man skaffer seg (nå også etter nærmere spesifikasjoner), og det voksne mennesket, spesielt kvinnen, gjøres til materie, råstoff i RTs tjeneste. Det å appellere til kvinner om å gi bort egg eller stille sin livmor til disposisjon for å hjelpe barnløse kvinner, er en rå og kynisk spekulasjon i følelser, knyttet til det å være mor. Dette er en ny form for prostitusjon, sier feminister, det er salg og misbruk av kvinnekroppen. slik virksomhet bygger på et kvinnesyn som overhodet ikke respekterer kvinnens menneskeverd og integritet.

Kvalitetssortering av kvinner

I et samfunn med klasse- og rasemotsetninger fører kommersialiseringen av RT

med seg en fascistisk og rasistisk kvalitets-sortering av kvinner, spesielt hvis den kobles med visse eugeniske ideer, påpeker Corea. Det er de øvre lag som har mulighet til å kjøpe dyre reproduksjonstjenester og de fattige kvinnene som lettest blir presset inn i surrogatmorrollen. Av mangel på andre inntektsmuligheter kan de gjøre tjenesten for lavere betaling enn hvite middelklassekvinner. Svarte og fattige kvinner er imidlertid ikke ønsket som genetiske mødre. De friske og intelligente middelklassekvinner er mest verdifulle, sosialt og genetisk betraktet. De bør oppfostre barn og levere neste generasjons gen-materiale, dvs. produsere egg, og føde barn om de ønsker det.

Kvinner er foreløpig nødvendige i reproduksjonen, men er de nødvendige ellers? Når kvinner og menn ikke har samme status i samfunnet, hva vil da skje dersom folk får mulighet til å velge barnets kjønn? Undersøkelser om kjønnspreferanser tyder på at det vil bli en overvekt av gutter. I den vestlige verden er jenter ønsket, men i mindre grad enn gutter. I flere land i den tredje verden er jenter direkte uønsket og blir enkelte steder i India systematisk fjernet på abortklinikker. Dette er et langsomt kvinnemord, hevder Corea, en behandling som svarer til definisjonen av folkemord: En langsom, men systematisk forverring av kvinners levekår og status i forhold til menn, og en gradvis reduksjon av antall kvinner i verden ved at en aktivt eliminerer jenter før fødselen.

Er teknikk bedre enn natur?

RT manifesterer en verdikonflikt mellom det mannsdominerte samfunn og verdier med rot i kvinners erfaringsverden. Mannskulturens verdier kan samles i stikkordene makt, effektivitet, teknisk-økonomisk rasjonalitet, objektivisering, utbytting av naturen. Fordi teknikk vurderes høyere enn natur, søker mannskulturens vitenskap

ikke bare å kontrollere, men også å etterligne naturlige livsprosesser. RT er menns forsøk på å kontrollere og manipulere hver enkelt del av kvinners reproduktive prosess (eggmodning, egglosning, befruktning, implantering, fødsel) og å lage tekniske etterligninger av kvinners reproduktive organer (kunstig livmor). Målet er en fullstendig eksternalisering av hele reproduksjonsprosessen.

Den feministiske kritikken har et helt annet syn på natur og teknologi. Respekt for naturen og for livsprosessene er en verdi som er overordnet profitt og effektivitet. Defekter skal ikke bekjempes eller fjernes for enhver pris, men aksepteres som en del av livet. Dette er ikke et nyromantisk «tilbake-til-naturen» ideal; en tar til orde for utvikling av en ny vitenskap og teknologi som respekterer kvinners verd og alt levendes verd.

Hva slags verd har mennesket?

Hva er egentlig mennesket? Har mennesket et *iboende verd* eller har det *instrumentell verd*, nytteverdi? Et eksempel på det siste synet har vi allerede møtt (Fletcher): Mennesket har ikke noe ubetinget verd eller noen iboende rett til liv. Menneskets verd graderes etter funksjonsevne og kan regnes om i kroner som pluss- eller minusverd (utgiftspost) for samfunnet.

For kristen etikk er nettopp menneskesynet det avgjørende spørsmål i vurderingen av RT. Den kritiserer skarpt en nytteverdi-tenkning og framholder at menneskeverdet er absolutt, ikke avhengig av menneskets egenskaper. Det er begrunnet i den status Gud har gitt det — at det er skapt i «Guds bilde», elsket av Gud og satt til å være Guds medarbeider. Menneskelivet er hellig og ukrenkelig fra begynnelse til slutt. Noen kvalitetssortering av mennesker kan

følgelig ikke aksepteres.

Kristen etikk har derfor i særlig grad spurt etter hvilket menneskesyn som er implisert i ulike behandlingsmåter og teknikker, og hvilke konekvenser de har for menneskesynet på lengre sikt. I forbindelse med RT fokuseres særlig måten ufødte liv behandles på. Fostervannsdagnostikk har kommet i søkelyset: Dersom den praktiseres med sikte på å fjerne fostre med arvelige sykdommer, innebærer den med nødvendighet en kvalitetssortering av mennesker. Når funksjonshemmede ikke har samme rett til liv som friske på fosterstadiet, kan samfunnet da i lengden greie å opprettholde det syn at funksjonshemmede mennesker har fullt menneskeverd og menneskerettigheter? Slik spør både kristne og funksjonshemmede. For IVFs vedkommende innebærer tanken om det absolutte menneskeverd et krav om at ethvert befruktet egg skal behandles som spirende menneskelig og derfor gis beskyttelse og vekstmuligheter. Å behandle dem som avfallsprodukter eller bruke dem i forskningsøyemed bryter med respekten for menneskets verd.

Guds og naturens orden

Det andre tyngdepunktet i kristen etisk vurdering av RT ligger i seksualetikken, nærmere bestemt synet på forplantning og seksualitet, ekteskap og familie. Det betones at ekteskapet — det forpliktende, livsvarige og monogame forhold mellom kvinne og mann — er det sted hvor seksualiteten skal utfoldes. Her skal barn bli til som en frukt av den gjensidige kjærlighet mellom ektefellene, som sammen skal ta ansvar for sitt avkom. Kristen etikk ser her en overensstemmelse mellom «naturens orden» og Guds vilje. Følgelig kan en ikke gi grønt lys for å skape barn på måter som bryter sammenhengen mellom biologisk og sosial samhörighet. Donorinseminasjon (AID)

avvises derfor, siden den bringer en ukjent biologisk far inn i bildet som barnet ikke får mulighet til å kjenne. Argumentene mot AID rammer naturligvis også IVF med fremmed sæd- eller eggdonor. Men nettopp fokuseringen på den biologisk-sosiale enhet innebærer at mange etikere ikke ser noen problemer med IVF anvendt for å hjelpe et ektepar til å få barn.

På kristent hold er det en utbredt skepsis til å definere barnløshet som en sykdom, selv om den skyldes fysiologiske defekter. At den ofte oppleves som en stor belastning, er i noen grad kulturbestemt og kan lettes ved andre holdninger. Sykdom og lidelse skal bekjempes, men de gjør ikke mennesket mindreverdige eller livet meningsløst. Å hjelpe barnløse par til å få barn ved medisins hjelp er derfor legitimt, men en er sterkt imot å betrakte det å få barn som en rettighet som helsevesenet må mobiliseres for å oppfylle.

Er kristendommen naturfiendtlig?

Nå kan en spørre om ikke kristnes restriktive holdning til RT er et forsøk på å tørke opp vannet som renner på gulvet istedenfor å skru av vannkrana. Mange vil hevde at det nettopp er kristendommen som har lagt grunnlaget for mannskulturens uhemmede naturmanipulasjon.

Påbudet om å underlegge seg jorda og herske over den (1. Mos. 1,28) har vært oppfattet som vitenskapens og teknologiens Magna Charta. Friheten til å sprengte kunnskapsgrenser har stått sterkere enn ønsket om å sette grenser. Mennesket er i stand til både å utslette menneskeheten og å forme den framtidige menneskehet i sitt eget bilde. Denne utviklingen gir grunn for kristen etikk til en ny gjennomtenkning av hvordan «kulturoppdraget» (1. Mos. 1, jfr. ovenfor) skal forstås og hvordan en kristen

holdning til naturen skal være. Det finnes høyst ulike oppfatninger blant etikere og teologer om disse spørsmålene. Har mennesket fått en ubegrenset fullmakt til å gripe inn i naturen og naturlige livsprosesser? Eller går det grenser for menneskers inngrep i naturens orden som en ikke skal overskride uten at det får katastrofale konsekvenser? All behandling av sykdom med kunstige, kjemiske midler og med kirurgi, er jo inngrep i naturens gang til beste for mennesker. Når går legen og bioteknologen over fra å være Guds underordnede medarbeider i skaperverket til å sette seg selv i Guds sted over skaperverket?

Fra konflikt til dialog?

Radikale feminister og kristne er antakelig de to grupper som klarest har inntatt en kritisk holdning til utviklingen av RT, åpenbart på ulike premisser og med ulik fokusering. At det er konflikt mellom de dominerende tendenser innenfor kristen etikk og feminisme, ikke minst i moralspørsmål, er klart. Likevel ser vi en konvergens når det gjelder synet på det «defekte» menneskets verd og livsrett, og på sykdom som en del av livet. Begge ser RT som et dypt alvorlig spørsmål om samfunnets menneskesyn og menneskeverd i teori og praksis. (Hvorvidt eller hvor langt det foreligger en reell konflikt når det gjelder synet på kvinnens verd og rett, er det ikke plass til å drøfte her; kanskje er den mindre enn mange tror.) Både feminister og kristne har etter min mening brakt inn svært vesentlige synspunkter i debatten om RT. Men begge parter har et begrenset perspektiv for sin analyse, og de har dessuten atskillig av innvendinger til motpartens teori og praksis. En kritisk dialog mellom feminister og kristne vil etter min mening kunne gi et spennende, fruktbart og konstruktivt bidrag til den videre etiske og politiske re-

fleksjon omkring RT.

Konstruktive bidrag og en dyptpløyende debatt trenger vi mer av. Den teknifisering og ekspertstyring av menneskelig reproduksjon som RT åpner opp for, innebærer et kulturskifte med ukjente dimensjoner og konsekvenser. *Utviklingen av den framtidige menneskehet og dens livsvilkår angår menneskesamfunnet som helhet og må derfor ikke overlates til reproduksjonseksperter bak lukkede laboratoriedører.*

Astri Hauge
cand. theol.

p.t. utdanningstipendiat NAVF,
tilknyttet Menighetsfakultetet

Adr.: Elisenbergveien 14, 0365 Oslo 2

Litteratur

- Arditti, Rita, Renate Duelli Klein and Shelley Minden (eds.): *Test-Tube Women: What Future for Motherhood?* London 1984.
- Asheim, Ivar (red.): *På skaperens jord*, Oslo 1984.
- Corea, Gena: *The Mother Machine: Reproductive Technologies from Artificial Insemination to Artificial Wombs*, New York 1985.
- Etiske synspunkter på genetisk veiledning og prenatal diagnostikk. En utredning avgitt av et utvalg oppnevnt av Bispemøtet høsten 1981. Avgitt i oktober 1982. (Stensilert.)
- Fletcher, Joseph: *The Ethics of Genetic Control: Ending Reproductive Roulette*, Garden City, NY, 1974.
- Jervell, Jacob: «Etiske aspekter ved AID og IVF», i *Tidsskrift for Den norske lægeforening* 4/1983, s. 347-349.
- McCormick, Richard A.: *How Brave A New World? Dilemmas in Bioethics*, London 1981.
- Neegaard, Gunnar (red.): *Moderne medisin og etikk*, Oslo 1985.
- Nelson, James B.: *Human Medicine: Ethical Perspectives on new Medical Issues*, Minneapolis 1973.
- Overduin, Daniel Ch. og Fleming, John I.: *Livets Herr*, Oslo 1984.

Ufrivillig barnløshet: Psykiske og sosiale aspekter

Psykiske sider ved infertilitetsbehandling er et komplekst samspill mellom mange aspekter av et pars liv. Det kan kanskje også være vanskelig å forstå intellektuelt og vitenskapelig hvorfor dette emosjonelt griper så dypt. Kanskje er det fordi områder som reproduksjon, seksualitet og samliv er så fundamentale fasetter av livet at en aldri helt vil komme til klarhet over hva som er de egentlige drivkreftene bak det. Derfor blir enhver feil i dette oppfattet som en eksistensiell krise. Artikkelforfatteren, Hanne Sundby, har arbeidet mye med disse problemstillingene.

Teoretikere og forskere har i mange årtier sett at infertile, og da særlig kvinner, er i en spesiell psykisk og sosial situasjon. I tider hvor det viktigste kjennetegnet på kvinnelighet var moderskapet, skilte de kvinnene som ikke hadde barn seg merkbart ut.

For 50–100 år siden manglet man til dels kunnskaper om årsaker til barnløshet. Det var kanskje ikke så rart at de første teoriene som dukket fram, særlig i kjølvannet etter Freud, dreiet seg om å forstå hvorfor disse (kvinnene) ikke greide å oppfylle sitt kall: sitt moderskap.

Den nevrotiske løsningen

En god del er faktisk skrevet om psykiske

årsaker til ufrivillig barnløshet. Via forskningen er det også bevist at det finnes slike sammenhenger. Dessverre er både teoriene og forsøkene på disse bevisene preget av det faktum som nåtidens psykologer vet en del om: at Freud og co. hadde mer greie på nevrosen hos middelklassmenn enn de hadde på ulike sider ved kvinnefrigjøringen. Derfor bærer teoriene med seg et grelt bilde av den «ufrivillig» barnløse kvinne: Det var en kvinne som i sin sjel bar på motstridende og nevrotiske impulser mot kvinneverolle og moderskap. På overflaten fant man et uttalt ønske om å bli «normal», nemlig mor, og i dypet av det ubevisste satt en annen idé: ønsket om «ikke å være kvinne». Denne nevrotiske løsningen ble det ikke noe barn av. Dessverre ble det ikke

gjort så inngående forsøk på å forklare hvilke virkningsmekanismer infertiliteten skulle manifestere seg gjennom.

Kvinnetypene som ble beskrevet var på den ene side den maskulint orienterte karriere- og prestasjonsrettede kvinnen som fornektet kvinnelighet og avhengighet. På den andre siden hadde man den modne, nesten infantile passive typen, som heller ikke kunne klare å ta ansvar for andre enn seg selv (og knapt nok det).

Psyke og fertilitet

Dessverre er ikke «psykogen infertilitet» definert entydig hos dem som har drevet forskning omkring dette heller. Andre forskere har ikke skilt mellom de kvinnene som har en somatisk årsak og de som ikke har. I den grad forsøkene viser psykologiske forskjeller på infertile kvinner og fertile medsøstre, er disse forskjellene ikke store: Det dreier seg ikke om fundamentale avvik psykologisk sett. Dessuten har forsøkene ikke gitt de samme resultater hvis de har vært gjentatt, og viktigst: Man har ikke kunnet si noe om de forskjellene en finner er årsaken til barnløsheten, eller en direkte konsekvens av tilpasninger til det å være ufrivillig barnløs.

Myten om at de barnløse kvinnene ikke er «ekte» kvinner henger allikevel igjen i manges betraktning av barnløse, og ikke minst i mange barnløses betraktninger av seg selv: som annenrangs, ikke fullverdige kvinnelige vesener, som sin egen fiende, som en som ikke kan få kroppen sin til å fungere etter vedtatte «normer» for atferd. Mange kvinner tar derfor på seg skyld for at de ikke greier å bli med barn, og henger seg opp i dette.

Det er helt sikkert en sammenheng mellom psyke og fertilitet. Psykisk stress og belastninger kan påvirke hormonnivået direkte og f.eks. lage menstruasjonsforstyr-

relser. Men dette er i mye større grad en «her og nå-reaksjon», der det er en tidsrelasjon mellom stresset og hormonendringene. Man har funnet slike sammenhenger biokjemisk og eksperimentelt, men mye står igjen å finne ut på dette området.

Seksuell aktivitet — nytelse eller reproduksjon

At det infertile paret opplever sin barnløshet som en psykisk og sosial belastning som preger deres personlighet i stor grad, kommer mer fram i lyset i de senere årene. Det å parre seg og lage avkom er et biologisk styrt instinkt som kjennetegner alt levende liv. Men vi mennesker har kommet høyere på utviklingsstigen: For første gang i historien kan vi skille mellom seksuell aktivitet som ren nytelseshandling og seksuell aktivitet som reproduksjonsatferd. Vi har en bevissthet om reproduksjonen og derved et valg i forhold til den. Det moderne vestlige mennesket gjør en del valg ut fra denne kjensgjerning. Disse valgene kan slå ulikt ut i ulike livsepoker.

Et menneske, eller et par, kan være seg bevisst sitt ønske om ikke å få barn i en fase av livet mot senere aktivt å velge å få avkom. Abortloven, fri tilgang på prevensjon, seksualopplysning og fokusering på seksualiteten bidrar til å framstille dette som en valgsituasjon: Man kan selv bestemme over reproduksjonen.

Det viser seg også i våre dager at de aller fleste på et eller annet tidspunkt i livet likevel velger det mest vanlige: De former seg, stifter familie. Mor, far og barn er ennå mest alminnelig, men mor-barn eller far-barn dukker også opp. Og de aller fleste tenker seg et liv der disse konstellasjonene inngår i alle fall i en periode.

Dette blir helt annerledes for de ufrivillig barnløse. De kommer til et punkt der familielivet blir en stengt vei for dem, de fratas

valget i forhold til sin egen reproduksjon.

Psykiske reaksjoner på barnløshet

Den reaksjonen som før eller siden kommer hos de fleste infertile, kan derfor på mange måter sammenliknes med en psykisk krisereaksjon, en tapsreaksjon. Det finnes altfor lite verifisert forskning om de vanligste psykiske reaksjoner på barnløshet. Mesteparten av kunnskapen er samlet på bakgrunn av klinisk erfaring, samtaler med infertile og de infertiles egne beskrivelser av sin situasjon. Men det meste av denne kunnskapen peker i samme retning, slik at en kan tillate seg å trekke noen allmenne konklusjoner om hvordan mønstret er.

For det første kan man skille mellom ulike faser i infertilitetssjokket: den akutte sorgreaksjonen der en blir konfrontert med muligheten for at det ikke blir avkom, og den mer langsiktige psykiske omstillingsprosessen der en må reorganisere livet sitt ut fra de gitte nye vilkårene. Sentralt i denne prosessen er den medisinske utredningen, som hele tiden søker å finne en medisinsk (somatisk) forklaring på «defekten» og medisinske løsninger på problemet. Denne medisinske utredningen virker inn på bearbeidelsesprosessen, og varigheten av de ulike fasene i sorgarbeidet er avhengig av progresjonen i og lengden på utredningen.

Til å begynne med vil sorgreaksjonene dominere: En intens opptatthet av hva et barn betyr i ens liv, både de rasjonelle aspektene omkring lysten til å ha et barn, og de mer irrasjonelle. Man søker alle mulige løsninger, og vender seg ofte til de medisinske tilnærmningene til muligheten for å oppnå egne graviditeter først.

Tapsaspektet får en litt uvant dimensjon, fordi man aldri har eid det objektet som

føles tapt: Det er et tap av en mulighet man før hadde regnet med.

Ofte ser vi kjønnsmessige forskjeller i krisereaksjonene: Mennene er opptatt av det biologiske aspektet av å få en arving som fører deres «blod» videre, det å ha et barn du vet er ditt. Det er det nærmeste en kan komme en slags udødelighet. Kvinnen er mer opptatt av sin egen rolle som kjønn: Er jeg en kvinne hvis jeg ikke får bekreftet de biologiske aspektene av det gjennom svangerskap og fødsel? Behovet for å ha et spedbarn å ha omsorg for, en som trenger en helt og på en måte legitimerer ens eksistens gjennom det, er sterkere hos henne.

Ofte foreligger det på dette stadiet i krisen forbausende få alternativer: Paret fokuserer endimensjonalt på en medisinsk løsning og overveier ikke muligheten av at barnløsheten kan bli en permanent tilstand. Spørsmål som adopsjon o.l. lar de ofte ligge enda en tid.

Ofte vil da den medisinske utredningen kunne bidra til å forsterke denne endimensjonale fokuseringen, i og med at dette også er legens og sykehusets mål med det de foretar seg. Paret og legen forsterker hverandre i sin iver etter å nå dette målet, og glemmer å ta opp det andre aspektet.

Hvem blir infertil?

Man har ikke gode undersøkelser om hva slags grupper av befolkningen som ser ut til å ha fertilitetsproblemer, bortsett fra at barnløse muligens har høyere utdanning og er mer yrkesaktive enn kvinner som får barn tidlig. Allikevel kan en tenke seg at en god del av dem som senere får fertilitetsproblemer, er kvinner og menn som er fertilitetsbevisste, og som allerede tidlig har kontrollert sin fertilitet med prevensjonsmidler. Mange kan ha ønsket å styre fertiliteten sin, og vente med barn til de er ferdige med utdanning e.l. og har etablert

bolig og økonomi. Man kan lure på om dette kan være med på å skape fertilitetsproblemer: Komplikasjoner etter prevensjon, særlig spiral, og etter abort, samt tidsaspektet. Man har et aktivt seksualliv i mange år før man prøver ut fertiliteten og er således i lang tid eksponert for faktorer som kan ødelegge fertiliteten, bl.a. seksuelt overført smitte. Alderen kan også spille en rolle.

Problemet med dette er at infertiliteten kan ramme mennesker som er vant til å ha kontroll over livet sitt, spesielt på reproduksjonsområdet. De har kunnet kontrollere at de ikke har fått uønskede svangerskap, og dette blir en meget sterk og vanskelig overgang til at de ikke kan «mane fram» en graviditet når de ønsker seg barn.

Mange infertile møter da også mangelen på følelse av kontroll over livet sitt som et problem de ikke hankses med.

Mangelen på sosiale modeller

Et annet problem de infertile støter på er mangelen på sosiale modeller for barnløse liv. De aller fleste vokser opp under en viss form for familiestruktur, og vil ha familie-modellen innebygd som en måte å leve på som de kjenner. (De voksne barnløse har som kjent ikke barn som vokser opp med *den* modellen.) Visstnok finnes det noen få frivillig barnløse, men de fleste barnløse drukner i mengden av alle som lever med «mor, far og barn»-modeller. Derfor er det vanskelig å forestille seg et fullverdig liv uten egne barn. Mange barnløse strever en lang tid for å finne alternative måter å organisere livet sitt på, for å fylle de hullene der det skulle vært bleievask og barnepass. Barnløshet har vært et problem mange til nå har tiet om og holdt skjult for omgivelsene. Derfor er det mange barnløse som i den første fasen av barnløsheten føler seg

som de eneste i verden med dette problemet, og opplever det som nokså urettferdig. Dette samtidig som resten av familien presser på for å få barnebarn etc., og venner og søsken greier å få barn uten særlig om og men. Det kan gjøre at de infertile føler seg sosialt isolert, spesielt i situasjoner der barn er en sentral del, som i julen og syttende mai. De kan også oppleve at venner som de tidligere delte fritid med, ikke lenger kan delta i ulike aktiviteter fordi de har barn å ta seg av.

Utredning og behandling

Mange møter som kjent til medisinsk behandling med biologisk barn som eneste løsningsalternativ. Det medisinske apparatet har nok ikke alltid vært like flinke til å ta på seg sin rolle som realitetsorienterende katalysator for andre alternativer alvorlig. Ofte blir det også et vanskelig press fra pasientene om å fortsette en utredning, og en vanskelig avgjørelse fra legene om å ta opp den ubehagelige, men nødvendige prosessen det er å sette sluttstrek for en langvarig behandling. Mange infertile føler seg nokså hjelpeløse overfor legenes travle hverdag, deres nokså knappe og kortfattede handlingsrettede rutine sammen med lange ventetider mellom hver behandlingsrunde. Mangel på informasjon om gangen i utredningen og mangel på kunnskap om hvor man kan gå videre med sine problemer gjør at mange par får en nokså fiendtlig holdning til den medisinske infertilitetsservice. Hjelpeløsheten og mangel på kontroll over fertiliteten forsterkes av hjelpeløsheten og mangel på kontroll over det medisinske apparat. Mange undertrykker frustrasjoner og aggresjon overfor hjelpepersonale av frykt for å bli avvist, og opplever at helsevesenet tar over styring av nokså viktige elementer av livet deres, bl.a. ved underforståtte krav om seksuelt

samvær på bestemte tider. Mange infertile forteller at seksuallivet deres går inn i en alvorlig krise i forbindelse med utredningen, men tar ikke dette opp med legen sin.

Et annet problem med utredningen er at det er vanskelig å definere hvem som er pasienten. I utgangspunktet dreier det seg om et par, men det har lett for å bli slik at den en finner noe hos, er den som blir «behandlet». Dette kan gjenspeile et annet trekk ved det infertile par: Nemlig at de ofte er litt i utakt med hverandre i intensitet når det gjelder barneønske, i valg av løsningsalternativer og i motivasjon for utredning. Det kan synes som om det er kvinnene som trekker det tyngste lasset her: tar initiativ til utredning, følger opp avtalene både for ham og henne, men også tar det tyngst rent psykisk at de ikke lykkes. Ofte er kvinnene mer åpne overfor alternativer som ikke innebærer biologisk egne barn. Men disse ulike stadiene i bearbeiding og motivasjon kommer sjelden til syne overfor behandleren eller adopsjonsmyndighetene.

Langsiktige konsekvenser

Hos mange barnløse vil kombinasjonen av lang utredning, mangel på endelig klarhet i sjansene for graviditet og svær fokusering på det problemet barnløshet betyr, bidra til at konflikten ikke bearbeides eller løses på lang sikt. Noen forsoner seg aldri med at de ikke får det ønskede barnet: De kan nok ha en intellektuell forståelse av at det ikke kommer til å komme noe barn, men den emosjonelle bearbeidingen henger etter. Dette kan få mange utslag: Fra en avstandtagen fra alt som har med barn å gjøre, slik at de ikke vil se eller høre om andres barn, til en enorm energi investert i å gå fra lege til lege for å prøve nye løsninger. Hos noen manifesterer det seg i kroniske, mer psykosomatiske tilstander: Med fokusering på

smerter etc. i underlivet, og hos andre som en kronisk depresjon.

Fra forskning på området vet vi at de som får barn gjennom behandlingen, kommer over de psykiske problemene, mens de som ikke får barn, av og til ikke kommer ut av bakevja. Nå mangler det studier som følger infertile til de blir så gamle at «barnefokus» ikke lenger er så aktuelt, men studier av adopsjonsforeldre viser at de også er fornøyde med livet sitt etter å ha fått barnet. Man synes å få tak i en viss framtidstrett angst hos de infertile mht. å bli gamle: Når man er gammel, er det jo barna som skal være ens sosiale kontaktnett. Men som sagt, de langsiktige konsekvensene kjenner vi ikke.

Kunnskapsbehovet øker

Vi vet at det er stor pasienttilgang, både på nye infertile par og gamle gjengangere som kommer til nye behandlingsrunder. Vi vet at det medisinske apparat ikke er godt nok utbygd til å ta seg av det tilsynelatende store behovet for medisinsk hjelp, og vi vet at noen av metodene for behandling fremdeles ikke har revolusjonerende gode resultater.

Vi har gode kliniske erfaringer for at barnløshet er et psykososialt problem, men vi mangler systematisert forskning om omfanget og forløpet av disse problemene. Vi har noen tanker om hvorfor barnløshet er et psykososialt problem basert på kunnskap om barns plass i voksnes liv, men vi mangler til en viss grad teorier som forklarer disse problemene fullt ut. Kontroversielle emner er selvsagt hvorvidt barn og formering er et biologisk instinkt hevet over den erkjente fornuft og styring, eller om barneønsket er en sosial rolle vi er opplært til å ta på oss, og som vi kan bevege oss bort fra. Slik teori må utvikles sammen med annen teori om kvinnerolle, samliv og samfunn.

Vi mangler også basal kunnskap om sammenhengen mellom psykiske belastninger og fysiologiske forandringer i reproduksjonsorganene. Det er drevet lite med alternative tilnærmingsformer til barnløshetsproblemet, der de psykososiale problemene og barnløshetens eksistensielle aspekter tas med som en helhet i behandlingssituasjonen. Det er lite trolig at en slik behandlingsmodell er realistisk å få til på et tidspunkt der de medisinske behovene ikke engang blir dekket pga. ressursmangel. Allikevel er det et tankekors om noe av den medisinske tilnærmingen ville kunne bli overflødig dersom en fikk integrert slike aspekter i behandlingen.

Noen psykologer/psykiatere har i den senere tid jobbet litt med terapeutisk tilnærming til psykiske/seksuelle og ekteskapskonflikter i barnløse par, men man har ikke systematisk kunnskap om slik behandling har effekt, om en bør satse mer på den delen av terapifronten. Imidlertid kan den store tilgangen på pasienter til Foreningen for barnløse si noe om det subjektive behovet for slik hjelp til å bearbeide problemet.

Vi mangler også oversikt over hvor stort problemet reelt er, hvor mange barnløse som ikke søker kontakt med medisinsk hjelpeapparat og hvorfor, eller hvorfor de ikke gjør det. Vi mangler også prognose mht. hvor stort problemet kan tenkes å bli i framtiden. Fertilitetsundersøkelsen neste år kan kanskje gi svar på noen av disse problemene.

Og med økt oversikt over problemets omfang, vil vi også kunne bidra med forslag til forebygging av barnløshet, gjennom opplysning om tilstanden og dens konsekvenser, og om hvordan man kan ta vare på fertiliteten fra ung alder av.

Litt om prøverørsmetoden

Den senere tids utvikling av nye metoder for

behandling av barnløshet har åpnet nye håp hos pasienter som tidligere har forsonet seg med barnløsheten. Dette skaper en vanskelig situasjon for behandlingsapparatet, som på den ene siden skal sile ut pasienter til slik behandling ut fra realistiske kriterier, på den andre siden et stort press fra pasienter som synes tiden løper fra dem mht. alder. De etiske og juridiske momentene vedrørende slik behandling har vært gjenstand for en viss offentlig interesse som har bidratt til å bringe problemet barnløshet mer fram i lyset, men også skapt et unaturlig høyt forventningspress overfor metodenes mulighet til å kunne gi alle et etterlenget barn.

Spesielt vil de barnløse som har et ubearbeidet og uferdig forhold til sin barnløshet kunne tenke seg å «prøve alt» før de eventuelt gir seg. Dette innebærer en viss interesse for etisk vanskelige behandlingskombinasjoner som surrogatmødre, donasjon av egg etc.

Prøverørsmetoden er for såvidt anerkjent som etisk akseptabel i Norge, mens man stiller seg mer skeptisk til metoder som er en videreutvikling av dette feltet, som nedfrysning av embryoer, og det jeg nettopp nevnte. Allikevel er det bare realistisk å kunne hjelpe en brøkdel av dem som synes de har krav på slik behandling, både av kapasitetsmessige grunner og fordi metoden som sådan ikke er så god.

Dette fører til et visst press for å gjøre denne metoden kommersielt tilgjengelig; dvs. at pasienter kan «kjøpe» seg slik behandling hvis de ikke kan få den på annen måte. Panikken i forhold til alderen som farer av gårde, kombinert med relativt romslig økonomi hos barnløse voksne mennesker, gjør at etterspørselen er til stede. Mange norske kvinner har kjøpt seg slik behandling i utlandet, og vi vet jo at bl.a. Ringsenteret har tilbudt slik behandling her hjemme. Dette kan stille oss behandlerne og pasienten i et dilemma: Hvilke

hensyn skal regulere et eventuelt tilbud eller avslag om behandling? Er det etisk riktig å la pasienter kjøpe seg behandling der muligheten for hjelp er f.eks. under 20%? Noen av dem som søker privat løsning på problemet er nettopp de som ikke vil bli akseptert i det offentlige tilbudet nettopp fordi sjansene er små. Vil vi få den rette styring med disse problemene i et privat helsetilbud, eller bidrar vi bare til å skru opp forventninger og øke avstanden mellom bearbeiding av prosessen og muligheten for andre løsninger hos pasienten?

In vitro fertilisering (prøverørsbarn) skaper også problemer for pasienten: I denne behandlingen nesten mer enn i annen fertilitetsbehandling er det kvinnen som står i fokus, mens mannen bare er en «taus» donor av sæd. Pasientene blir her på mange måter fullstendig fratatt kontroll over *når, hvor og hvordan* de skal bli gravide, fordi myndigheten til å bestemme det ligger hos legen og i helsesystemet. I og med at det hele tiden er køer, blir det mange tilfældigheter som rår innen man kommer med på behandlingsopplegget, og forventnings- og skuffelsesterskelen kan overskrides mange ganger før den tid. Mange av dem som endelig kommer til behandling er derfor maksimalt stresset og føler at alt står og faller med en vellykket behandling. Avbrutt syklus, dårlig behandlingsresultat etc. blir derfor ofte skuffelser av større dimensjoner enn vi som leger fatter rekkevidden av.

Mannen kan også føle seg ganske satt utenfor i et så intensivt behandlingsopplegg, der kvinnen og legen blir de egentlige

hovedpersonene i en nokså intensiv behandlingssituasjon, og noen menn kan få en avmaktsfølelse overfor hvis graviditet det egentlig er: hans eller «legens», i overført betydning. Dette er en betydelig utfordring til helsevesenet: Å ta stilling til *paret* kontra bare kvinnen.

Hanne Sundby
lege

Kvinneklinikken, Rikshospitalet, Oslo

Litteratur

- Benedek, T.: «Infertility as a psychosomatic defense», *Fertil Steril* 1952: 3 s. 572.
- Deutsch, H.: *The Psychology of Women*, New York, 1945.
- Mazor, M.: «Barren couples», *Psych Today* 1979: 5 s. 101-12.
- Menning, B.E.: «The emotional needs of the infertile couple», *Fertil Steril* 1980: 34 s. 313-19.
- Möller, A.: *Psykologiska aspekter på fertilitet*, Göteborgs Universitet 1985.
- Uddenberg, N.: «Psykologiska aspekter på barnløshetsutredningar», *Läkartidningen* 1980: 77 s. 3244-46.
- Sundby, J.: «Infertilitet i et psykososialt perspektiv», litteraturoversikt utgitt på Psykiatrisk institutt, Universitetet i Oslo 1985.
- Sundby, J.: *Jeg bærer ikke frukter*, utkommer på Tano forlag, Oslo våren 1987.
- Sundby, J.: «Hvis jeg ikke er mor, er jeg kvinne da?» *Kvinnovetenskaplig tidskrift* No. 4, 1986 (Sverige).
- Sundby, J.: «Ufrivillig barnløshet. Psykologiske aspekter.» *Tidsskrift for den norske lægeforening* No. 20, 1985, 105: 2073-5.

Utkast til lov om kunstig befruktning

Lovforslaget om kunstig befruktning har først og fremst som formål å sikre barnets interesser og at de samfunnsmessige interesser ivaretas, f.eks. å hindre selektiv menneskeavl og kommersialisering av reproduksjon.

Det har i ulike miljøer blitt reist krav om at de spørsmål som oppstår i forbindelse med kunstig befruktning må lovreguleres. Også fra faglig/medisinsk hold er lovgivningsinitiativ etterlyst. Begrunnelsen er et ønske om å sikre barnløse anledning til behandling, samtidig som en vil sikre at behandlingen foregår i kontrollerte former.

Kap. 1. Alminnelige bestemmelser

§ 1. Med kunstig befruktning forstås i denne lov kunstig inseminasjon og befruktning utenfor kroppen.

§ 2. Kunstig befruktning kan bare finne sted ved insitusjoner som er statlige eller omfattes av fylkenes helseplaner, og som er spesielt godkjent av departementet for dette formål. — Enhver institusjon som utfører kunstig befruktning skal gi skriftlig rapport om virksomheten til departementet. Departementet fastsetter nærmere regler om rapporteringsplikten.

§ 3. Bare institusjoner som etter § 2 har adgang til å utføre kunstig befruktning, kan nedfryse eller på annen måte lagre sæd. Import av sæd kan bare skje etter tillatelse fra Helsedepartementet. — Det er ikke tillatt å fryse ned ubefruktede egg. — Bare institusjoner som etter § 2 har adgang til å utføre kunstig befruktning, kan nedfryse befruktede egg. Disse befruktede eggene kan bare anvendes for tilbakeføring til kvinnen og må ikke lagres i mer enn 12 måneder.

§ 4. Kunstig befruktning kan bare utføres på kvinne som er gift eller lever i

ekteskapslignende forhold med en mann. — Før behandlingen påbegynnes skal det foreligge skriftlig samtykke fra kvinnen og hennes ektemann eller samboer.

§ 5. Beslutning om å foreta behandling med sikte på kunstig befruktning treffes av lege. Avgjørelsen skal bygge på medisinske og psykososiale vurderinger av paret. — Paret skal gis informasjon om behandlingen og om de medisinske og rettslige virkninger behandlingen kan få.

§ 6. Kongen kan gi forskrifter som fastsetter nærmere vilkår for kunstig befruktning og forskning i forbindelse med behandlingsformene.

Kap. II. Kunstig inseminasjon

§ 7. Med kunstig inseminasjon forstås i denne lov innføring av sæd i kvinnens skjede eller livmorhals på annen måte enn ved seksuell omgang.

§ 8. Kunstig inseminasjon kan bare finne sted når ektemannen eller samboeren er befruktningsudyktig eller bærer av alvorlig arvelig sykdom.

§ 9. Behandlende lege velger egnet sædgiver.

§ 10. Helsepersonellet plikter å sørge for at sædgivers identitet blir holdt hemmelig. En sædgiver kan ikke gis opplysninger om parets eller barnets identitet.

Kap. III. Befruktning utenfor kroppen

§ 11. Med befruktning utenfor kroppen forstås i denne lov befruktning av egg utenfor kvinnens kropp.

§ 12. Befruktning utenfor kroppen kan bare finne sted når kvinnen er befruktningsudyktig. Slik behandling kan bare foretas med parets egne egg- og sædceller. — Befruktede

egg kan bare føres tilbake i den kvinnen eggene stammer fra.

Kap. IV. Øvrige bestemmelser

§ 13. Kongen kan gi forskrifter til utfylling og gjennomføring av loven.

§ 14. Den som forsettlig utfører kunstig befruktning, lagrer egg eller sæd eller driver forskning i strid med loven, straffes med bøter eller fengsel inntil 3 måneder. Medvirkning straffes på samme måte. — Er en straffbar overtredelse som nevnt i første ledd ovenfor, begått av noen som har handlet på vegne av selskap, forening eller stiftelse, stat, fylkeskommune eller annen offentlig innretning, kan foretaket eller den offentlige innretning straffes med bøter.

§ 15. Loven trer i kraft fra det tidspunkt Kongen bestemmer. — Fra samme tid gjøres følgende endringer i andre lover:

1. Lov 19. juni 1969 nr. 57 om sykehus m.v.: § 9a oppheves.
2. Lov 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre (barneloven): § 9 nytt tredje og fjerde ledd skal lyde:
Er det utført inseminasjon på mora, og ektemann eller sambuar har gitt samtykke til inseminasjonen, skal det seiast dom for at han er faren, dersom det ikkje er lite truleg at barnet er avla ved inseminasjonen. — Sædgivaren kan ikkje dømast til far. Dette gjeld likevel ikkje dersom inseminasjonen er gjort med sæd frå ektemann eller sambuar, og det ikkje er lite truleg at barnet er avla ved inseminasjonen.

Mor og Amor — og Psyke

Ved Edle Ravndal

«Så lenge kvinnene sitter fast i reaksjonen mot et avlagt rollemønster, vil de fortsette å svinge fra et slags halvt liv til et annet, fra Myten om kvinnen til dens feministiske motpol. De kommer aldri til å nå utover den fryktelige splittelsen som har ridd kvinnene som en mare så lenge — aldri til å gripe de mulighetene til å leve et fullverdig liv — både i kjærlighet og i arbeid — som ligger åpne nå.»

Slik beskriver Betty Friedan kvinners hoveddilemma i dag i sin bok *Neste fase*. Utdraget er imidlertid hentet fra boka *Mor og Amor*, som omhandler mor-datter-forholdets betydning for det voksne kjærlighetsforholdet. Boka er skrevet av psykologene Tone S. Borchgrevink og Mildrid E. Valvik. Friedans refleksjoner danner en god bakgrunn for hvorfor Borchgrevink og Valvik mener det er på sin plass nok en

gang å ta opp til drøfting det kompliserte mor–datter-forholdet.

Deres utgangspunkt er at nå når mange av kvinnes såkalte «ytre fiender» er nedkjempet, så er tiden moden til å se nærmere på det de kaller kvinnes «indre fiender». De ytre fiender henspiller på det noe diskuterte faktum at kvinner av idag langt på vei har de samme samfunnsmessige muligheter som menn. De indre fiender dreier seg derimot om kvinners eget syn på kvinnelighet og kvinners egen selvundertrykkelse, slik denne er blitt formidlet fra mor til datter gjennom generasjoner. Forfatterne mener at det er på dette *indre* planet at kvinner i dag strever. Kampen går ut på å forstå og godta at disse indre stengslene ikke kan overvinnes samtidig med de ytre.

Mange vil nok fortsatt mene at kreftene i hovedsak bør brukes i forhold til ytre fiender som f.eks. rettferdig og likestilt ansettelsespolitikk, lik lønn for likt arbeid, flere barnehageplasser, lengre svangerskapspermisjoner osv. Dette bør imidlertid ikke hindre kvinner flest i også å kunne ta seg tid til å rette blikket innover og stoppe opp litt ved seg selv. Kanskje en bearbeiding og en større innsikt i disse indre konflikter kan hjelpe oss til å frigjøre krefter til bruk nettopp mot slike ytre fiender?

For hvordan lever vi egentlig våre liv i nære forhold, både når det gjelder partner, venner og barn? Hvordan ønsker vi å ha det og hvordan kan vi bedre bli i stand til å skape gode tilstander både hos oss selv og hos andre?

Som tittelen antyder er forfatterne særlig opptatt av kvinners evne — eventuelt manglende evne — til å leve i voksne og modne parforhold. De prøver å finne svar på hvorfor vi kvinner velger de partnere vi gjør, og hvordan våre forutsetninger egentlig er for å oppnå tilfredsstillende kjærlighetsforhold ut fra disse valgene.

Nøkkelen til dette mener Borchgrevink

og Valvik er å finne i vårt forhold til mor, slik vi opplevde det som barn og slik vi opplever det i dag. Deres utgangspunkt er psykodynamisk, og forankret i den grunnleggende antagelsen at det er graden av løsrivelse fra mor (individuering) som bestemmer graden av gjentakelse av de samme konflikter i det voksne parforholdet. Det vil si at jo mindre løsrevet og adskilt datterens identitet er fra morens, desto mer vil hun repetere de uløste konfliktene i sine voksne nære forhold, og spesielt i sine parforhold.

Materialet som boken bygger på består av 40 kvinnelige studenter som beskriver seg selv, sine foreldre, sine partnere, og sine idealmødre — etter en personlighetstest hvor man bl.a. finner fram til kvinnes bevisste opplevelse av seg selv og andre nære personer.

Etter forskjellene i beskrivelsene av mor og idealmor deler forfatterne kvinnene inn i tre grupper, alt etter hvor like eller forskjellige mor og idealmor blir beskrevet. Videre blir 20 av kvinnene fra alle tre grupper personlig intervjuet om deres forhold til mor i barndom, pubertet og voksen alder, og om det parforholdet de nå lever i.

Uten å gå i detaljer omkring konklusjonene vil jeg påstå at forfatterne har lykkes i å fremstille på en overbevisende og spennende måte at en større bevissthet omkring mor–datter forholdet er en betingelse for å kunne mestre vårt voksne kjærlighetsliv. De viser at uten innsikt og forståelse for hvorfor vi oppfatter og tolker våre mødre som vi gjør, vil vi stå dårlig rustet til å mestre konfliktene i våre parforhold.

Mange av oss kvinner i universitets- og forskningsmiljøer vil kanskje innvende at dette er gammelt nytt, og at det lite nytter å kjempe mot gamle spøkelser. Spørsmålet er likevel om ikke dette er et såpass sentralt tema for de fleste av oss at det kan tåle

Forsidebildet til boka: «Løsrivelsen» av Edvard Munch.

ytterligere refleksjon.

Personlig synes jeg også at det er forfriskende å møte dette stoffet ut fra et nøkternt psykodynamisk ståsted, etter mange år med alternative og feministiske fortolkninger. Fasen med nye angrepsmåter og alternative forklaringer har vært viktig og nødvendig, men tiden er kanskje nå moden for en gjensidig fruktbar påvirkning av både nyere og mer klassisk orienterte retninger. Ikke minst er denne boka et godt eksempel på det.

Forfatterne understreker innledningsvis at de vil prøve å unngå å gjøre mor til syndebygg nok en gang, og at målet er å gjøre den enkelte kvinne i stand til selv å se sine muligheter og ta ansvaret for egen utvikling. Selv om de kommer med både kloke og praktiske råd i så henseende, er det vel egentlig bare opp til den enkelte kvinne selv å dømme hvorvidt en bok som denne kan bidra til videre vekst og refleksjon, eller om tankebanene som presenteres virker såpass truende at man vegrer seg mot å ta dem inn over seg.

Det er forøvrig sjelden at bøker alene flytter fjell, men at vi fortsatt er i behov av lettfattelig litteratur og åpen debatt om såvidt kompliserte temaer er i hvert fall undertegnede oppfatning.

For som forfatterne selv sier, denne boka er ikke en fagbok i tradisjonell forstand, men en populær fremstilling som de håper kan nå et bredere publikum.

Dette er også mye av bokas fortjeneste. Nettopp gjennom blandingen av kasuistikk, egne refleksjoner, sitater og presentasjon av både skjønnlitteratur og faglig kvinnelitteratur, har Borchgrevink og Valvik greid å lage en lettlest, men på ingen måte lettvinnt presentasjon av et vanskelig tema. For dem som synes faglitteraturen blir for overfladisk presentert følger det med en rikholdig litteraturliste.

Avslutningsvis vil jeg nevne at jeg savnet noe mer stoff omkring fars forhold til sine døtre, både i barndom, pubertet og i voksen alder, og hvordan denne relasjonen igjen avspeiles i det voksne parforholdet. Muligens er dette en helt annen bok, men

som forfatterne selv antyder så vil forholdet kvinner har hatt og har til sine fedre også avspeile seg i mor-datter-forholdet.

Definitivt en annen bok ville analysen av mor-sønn-forholdet være, med dets betydning for menns valg av partnere og deres opplevelse av det voksne parforholdet. Men først når den (eller de) bøkene foreligger kan vi tilnærmelesvis begynne å ane konturene av våre kompliserte par-relasjo-

ner. Kanskje vil vi da begynne å se at det vi alle trodde var en mer eller mindre heldig tilfeldighet, egentlig er et komplisert samspill ut fra våre egne og våre partners ubeviste behov og ønsker.

Tone S. Borchgrevink og
Mildrid E. Valvik:

Mor og amor

Universitetsforlaget 1986. 137 sider.

Kvindeværd — kvindelighedens teori og socialhistorie

Ved Tone Ødegård

Det Helle Andersen har satt seg fore gjennom denne boken er å gi en analyse av «kvinnelighet» som historisk og sosial kategori. Gjennom beskrivelse og diskusjon av utviklingen fra føydale til kapitalistiske produksjonsforhold viser hun hvordan kvinners funksjonsområder endret seg og ga grunnlag for nye kvinneidealer.

Hovedbudskap:

Borgerkvinnens funksjonsområde grunnlag for «den moderne kvinneligheten»

Som del av den fremvoksende borgerklas-

sens kamp for politisk og økonomisk makt ble kjernefamilien utviklet som et redskap for individuell kvalifisering av nye borgere. Gradvis fikk borgerkvinnen ansvaret for å administrere denne kvalifiseringen: Fra ansvar for den fysiske omsorgen for barna fikk hun etter hvert også ansvar for de «edlere» deler av kvalifiseringen — den moralske og sosiale oppdragelse. Den intellektuelle ferdighetskvalifiseringen laget man et eget utdanningssystem til å ta seg av. Dette var kjønnsdelt og innrettet på å kvalifisere jenter og gutter til deres høyst ulike funksjonsområder. Mens guttene skulle bli mest mulig habile konkurrenter

om politisk og økonomisk makt, skulle jentene bli habile administratorer av nye borgeres kvalifisering. Borgerkvinnenes nye funksjonsområde ga dem således, på den ene siden ansvar for viktige klasseinteresser og dermed en ny verdighet, på den andre siden ble dette ansvaret raskt et hinder for selv å utnytte de utviklingsmulighetene det nye samfunnet ga.

Helle Andersen viser da også at denne utviklingen ikke forløp uten motstand fra kvinnene. Atskillige krefter ble brukt for gjennom skrift og tale å overtale borgerkvinnene til å påta seg husmor- og omsorgsrollen. Dermed var grunnlaget for «kvinneligheten» lagt, og ideologene kunne gradvis begynne å viske ut historien: Fra at kvinner ble «kvinnelige» fordi de hadde fått ansvar for sosialisering av barn gjennom kjernefamilien ble det hele etter hvert snudd på hodet! «Kvinneligheten» ble naturalisert, kvinner hadde dette funksjonsområdet fordi de fra naturens side var «kvinnelige» (dvs. omsorgsfulle, oppofrende, følsomme etc.).

Utviklingen av kjernefamilien, barndommen og kvinneligheten er først og fremst borgerklassens historie. For arbeiderklassen har de samfunnsmessige betingelsene aldri vært til stede for en kjernefamilie hvor kvinnen utelukkende skulle stå for en individualistisk kvalifisering av ungene (før eventuelt i noen grad de siste 30 år i Danmark). Dessverre skriver Helle Andersen relativt lite om hvilken «kvinnelighet» arbeiderkvinnene utviklet på grunnlag av sine funksjonsområder: *Både* ansvar (del- og eneansvar) for økonomisk forsørgelse og omsorgen for ungene.

Hva er arbeiderklassens kvinnelighet?

Helle Andersen er materialist og setter sin ære i å analysere dialektisk de motsigelsesfylte prosesser som utviklingen av «den

moderne kvinneligheten» bærer i seg. Jeg synes hun langt på vei lykkes når det gjelder den borgerlige kvinneligheten. I et borgerlig samfunn har selvfølgelig denne kvinneligheten stor gjennomslagskraft også i andre klasser, men som hun selv sier må det for arbeiderkvinnene ha vært en «relativt abstrakt ideologi uten den konkrete forankring som kunne gjøre den 'virkelig' i den enkeltes utviklingsprosess» (s. 298).

Jeg savner derfor en videre analyse av dialektikken i «de motsigelsesfylte prosesser» som ligger til grunn for andre klassers kvinnelighetsbilder. I hvor stor grad var de fattige, og dermed dårlige utgaver av borgerligheten? I hvor stor grad hadde de (og har) sin egen kvinnelighet knyttet til *sin* funksjonsmåte, hvor arbeidsevne og selvstendighet er sentrale verdier?

Er arbeiderkvinnenes funksjonsmåter grunnlag for en annen «kvinnelighet», og er det den som etter hvert preger både mellomlagene og deler av borgerskapets kvinner?

Helle Andersen stiller ikke disse spørsmålene, men gir stoff nok til at leseren kan stille dem.

Advarer mot reduksjonisme

I tillegg til sin egen analyse av kvinnelighet som sosial og historisk kategori tar forfatteren opp enkelte andre sentrale teorier om kvinnelighet til kritisk diskusjon. Fra Cheslers (1972) angrep på ideer om biologisk fiksert kvinnelighet og påvisning av denne kvinnelighetens sårbarhet i forhold til psykiske avmaksreaksjoner/-symptomer, over tyske og franske teoretikeres forsøk på å forene marxisme og psykoanalytiske teorier, til markante materialister som U. Prokop og F. Haug. De to siste blir viet atskillig oppmerksomhet, og det fører dessverre for langt å gå inn på diskusjonen her. Helle Andersens hovedkritikk mot

dem begge oppfatter jeg som ensidighet, funksjonalisme og reduksjonisme — noe som umiddelbart synes logisk. Med tilsynelatende samme utgangspunkt prinsipielt (marxisme) ender de opp med totalt motsatte vurderinger av kvinnelighet: U. Prokop hyller kvinneligheten, de «kvinnelige produktivkrefter» og prioritering av familie fremfor karriere. F. Haug ser kvinneligheten som unaturlig: Den er knyttet til funksjoner som husmor—mor—hustru, og disse står i motsetning til å utnytte de samfunnsmessige livsbetingelsene ellers. Kvinner gir dermed avkall på utvikling. Dette er selvsagt en meget sterk forenkling, men forhåpentligvis egnet til å pirre nysgjerrigheten.

Forholdet mellom kvinnelighet og undertrykking

Helle Andersen berører en hel del sentrale problemstillinger i den aktuelle kvinneforskningen.

For eksempel: Hva er kvinnelighet — er den positiv eller negativ? Er kvinnelighet uttrykk for kvinneundertrykking? Har kvinneundertrykkingen grunnlag i patriarkat eller kapitalisme? Eller som jeg tolker Helle Andersen, — at kvinner en gang fikk et funksjonsområde som gjorde dem «kvinnelige»? Forfatteren vil nok protestere på min vulgær-framstilling av hennes vurderinger, og jeg vil være enig. Men det er lettere å kritisere andres teorier enn å stå inne for egne. Da blir man lett noe vag. Den kritikken synes jeg rammer Helle Andersens vurdering av forholdet mellom kvinnelighet og undertrykking, både på samfunnsnivå og relasjonelt. Hun sier f.eks. «Oppløsningen af de tidligere fastlagte feudale strukturer og den hierarkiske struktur, som var knyttet til indlejningen i det funktionelt opdelt system, fratog mændenes tidligere patriarkalske herre-

dømme over kvinder dets materielle grundlag.» Menn og kvinner blir stilt prinsipielt likt som frie individer, men måtte hevde deres individualitet innenfor forskjellige samfunnsmessige funksjonsområder. Det innebar utviklingsbegrensninger. Men innebærer ikke det et *nytt* materielt grunnlag for kvinneundertrykking?

I avsnittet om kvinnelighet som selvforståelse berører forfatteren så vidt problemet med kvinnelig underordning. Hun sier kvinneligheten utgjør en vesentlig del av kjønnsoppfatningen, og at denne er under kontinuerlig forandring. Liksom kvinnene etter hvert beveger seg utover sine særskilte funksjonsområder, gjør mennene det samme (den mannlige terapeut som eksempel).

Det virker som om Helle Andersen ser for seg en utvikling der kvinner og menn gradvis vil få alle funksjonsområder felles, og dermed vil oppheve grunnlaget for kvinneundertrykking. Det synes for meg som om hun forenkler denne prosessen ved ikke å forholde seg til mannens dominans — både samfunnsmessig relasjonelt og som en vesentlig del av menns kjønnsoppfatning.

Det er verdt strevet!

Dansk kvinneteorier har en tendens til å være vanskelig tilgjengelig for oss i Norge. Dels fordi det kan være vanskelig å få tak i det som utgis, men dels også ved at det kan være vanskelig å komme gjennom boka når man først har fått den. Ulike teoretiske tradisjoner har utviklet sitt spesielle språk som uinnvidde må bruke tid på å tilegne seg. For meg virker språkformen i denne boka til tider litt anstrengt og unødvendig kronglete. Spesielt gjelder det første del av boka som inneholder diskusjon av andre teorier. Muligens har dette noe med at begreper som brukes her blir forklart først i

andre del av boka. («Kvinnelighet» defineres f.eks. fra s. 118-120.)

Som en leserveiledning vil jeg derfor foreslå at man tar for seg de tre første kapitlene til slutt. Som forfatteren selv sier i forordet kan de to hoveddelene (kap. 1-3 og 4-9) godt leses hver for seg.

Forøvrig er vi ikke forvent med god ma-

terialistisk kvinneteor i Norge, så boka hilses hjertelig velkommen — som høyst lesverdig!

Helle Andersen:

Kvindeværd.

Kvindelighedens teori og socialhistorie.

Rubicon forlag, København 1986.

Kjærlighet mellom kvinner

Ved Åse Hiorth Lervik

Synd eller sykdom, farlig perversitet eller bare komisk og foraktelig — det har vært alternativene for mannlige homoseksuelle nesten helt fra middelalderen til våre dager. For kvinners vedkommende startet spørsmålene enda mer basalt, med hvorvidt homoseksualitet fantes eller ei. Under behandlingen av lovforslaget i Stortinget 1902 sa statsråd Qvam: «Legemlig omgjengelse, kjønslig omgjængelse mellem to kvinder, har man hørt noget saadant? Det hører jo til de umulige ting!» (Sitert etter Karen-Kristine Friele: *De forsvant bare...*, 1985, s. 131.)

Karin Lützen slutter seg i boken *Hvad hjertet begjærer* forbausende nok til statsråden når hun hevder at det er meningsløst å stille spørsmålet om hjertevennskapet mellom ungpikene Ebba og Hilde i 1910 egentlig var av lesbisk karakter, siden begrepet homoseksualitet ikke ble alminnelig

utbredt før i 1920-årene. «(...) Ebba og alle de andre kvinder fra 1800-tallet kan derfor overhovedet ikke kaldes homoseksuelle; at gøre det vil være lige så absurd som at tale om galejsslavenes fremmedgørelse» osv. (s. 16). Det stiller henne overfor litt av et dilemma når hun vil undersøke den historiske bakgrunn for lesbianisme lenger tilbake enn ordene fantes, og samtidig holde seg innenfor datidens begreper og forståelse. Hun løser dette ved å gi sitt emne en meget bred ramme, definert i undertittelen som «Kvindes kærlighed til kvinder 1825-1985». Hovedtittelen er bevisst tvetydig, likesom hennes erklæring om at begjæret skal være den røde tråd gjennom forestillingen — men forstått i en videre betydning enn den rene kjønnsdrift.

Lojaliteten overfor fortidens selvforståelse gir også problemer i omgangen med kildene, siden det er klart at mange ord —

for eksempel «lidenskapelig» — ikke dekker samme realitet for hundre år siden som i dag; og det er nesten like klart at det fins realiteter som ikke er blitt nedfelt i skrift og dermed overlevert ettertidens innfølelse forståelse.

Men åpenheten fører til at vi kommer vidt omkring, fordi det ikke er trukket skarpe grenser mellom forskjellige former for kontakt og fellesskap mellom kvinner. Materialet er mangeartet, men hovedvekten ligger på kvinners egne skildringer av vennskaps- og kjærlighetsforhold til andre kvinner, både i memoarer og i fiksjonsverker med selvbiografisk bakgrunn. Ut fra dette karakteriserer Karin Lützen perioden helt opp til 1915 som »begjærløshedens fellesskap», der kvinnes mål for kjærligheten først og fremst er en sjelelig forening og — etter hvert som de blir økonomisk i stand til det — et inderlig samliv omkring en felles oppgave, for eksempel ved å drive en skole sammen. Det er den samme begjærløshet eller moralske renhet som ligger til grunn for kvinnes engasjement i sedelighetsfeiden og i det hele tatt deres iver for å rense samfunnet, mener hun.

Her føler jeg trang til å innvende at fortellelse ikke behøver være det samme som fornektelse, like lite som fornektelse må bety ikke-eksistens. Dessuten fins det faktisk, på tross av de strenge tabuer, enkelte kilder fra forrige hundreår som omtaler kvinnelig seksualitet. Bjørnson skriver i et brev at han har snakket med en amerikansk kvinnelig lege som forklarte at kvinners kjønnsdrift egentlig var 7 ganger sterkere enn menns, og likevel greide de å beherske den, takket være sin overlegne moralske karakter. Da dr. Oscar Nissen på det store sedelighetsmøtet i Kristiania i 1887 hevdet at neppe mer enn 10% av norske kvinner hadde kjønnsdrift, protesterte Ragna Nielsen mot at han derved frakjente kvinnene en vesentlig side ved den menneskelige natur. Dette tyder på at begjærløsheten ikke kan

ha vært så enerådende for borgerskapets kvinner som Karin Lützen vil ha det til — ikke engang som begrep og ideal!

Av det materiale hun selv gjennomgår, er det vel særlig Katherine Bradley og Edith Coopers forhold som stritter ganske sterkt imot å la seg innlemme i «begjærløsheden». I alle fall savner jeg en drøftelse av hva det faktisk kan bety når de kaller seg «gift», og selv plasserer seg i en Sappho-tradisjon (95 f.).

Som en effektiv kontrast til de følsomme skildringer av kvinnevennskap er det også gjengitt en del mannlige beskrivelser. Autoriteters utsagn om kvinnelig kjønnsliv i medisinske opplysningsverker o.l. gir selvfølgelig glimrende smaksprøver på patriarkatets oppfatning av hvordan kvinner var, eller burde være. Når Strindberg i *En dåres forsvarstal* angriper sin kone Siri von Essens venninneforhold til den danske Marie David som utuktig og lidderlig, finner Karin Lützen at dette — sammen med noen skrekkskildringer i franske fiksjonsverker — må oppfattes som projeksjoner av mannlig begjær (s. 52, 126 f., 138). Men avkledd skjellsord og ekkelheter kunne vel slike fremstillinger tilkjennes en mulig kildeverdi om innslaget av kvinnelig begjær som menn har sett og omtalt før kvinner selv satte ord på det?

Om Karin Lützen ofte avstår fra å stille spørsmål om kildenes forhold til bakenforliggende realiteter, tar hun sitt monn igjen ved å tolke dem inn i store, generaliserende synteser. Det gjør selvfølgelig boken sårbar, fordi det er lett å angripe en del av påstandene og vise at de ikke kan være gyldige for så store sammenhenger som hun prøver å gape over. Men det virker også helhetsskapende og gjør fremstillingen spennende.

Ifølge Karin Lützen er det først de kvinner som ble voksne på 1900-tallet — «moderne» kaller hun dem — som fikk rett til begjæret, men for dem utviklet retten seg

ganske raskt til en plikt. Begjærløshet ble tilsvarende stemplet som abnormt, og frigiditet ble den store folkesykdom blant gifte kvinner. Samtidig ble homoseksualitet også for kvinner en etablert identitet som riktignok var stigmatiserende, men like fullt en tilflukt. Subkulturen blomstret med sine etterlikninger etter heterosamfunnets kjønnsroller. Radclyff Halls roman *The Well of Loneliness*, 1928, som ble «den vestlige verdens lesbiske bibel i de næste 50 år» (218), avspeiler både undertrykkelsen og selvundertrykkelsen.

Mot dette står da siste kapittel som har fått overskriften «Nutidens kvinde» og dekker perioden 1970–85, da eksperter både i USA og i Danmark besluttet at homoseksualitet ikke lenger skulle være en sykdom. Lesbisk bevegelse førte til synliggjøring og til et nytt selvilde, der tidligere årsaksforklaringer om kromosomfeil eller barndomstraumer ble erstattet av det politiske valg om å leve lesbisk: «De lesbiske feministe selv fandt, at de ved at foretrække kvinder fremfor mænd og ved at give kvinder deres hele energi, kærlighed og opmærksomhed derved truede patriarkatet og således udførte en modstandshandling.» (296). Til de morsomste partier i boken hører den selvironiske skildringen av et konfrontasjonsmøte mellom garvede homoseksuelle kvinner og nyfrelste lesbiske.

Endelig skal nevnes at det rike illustrasjonsmaterialet bidrar sitt til å belyse emnet, selv om forfatteren kanskje i for høy grad har stolt på at bildene taler for seg selv. I mange tilfelle ville jeg satt pris på en forklarende eller kommenterende bildeunderskrift.

Karin Lützen har som nevnt trukket inn rikelig materiale fra kontinentet og fra USA, men har ikke hatt blikket vendt nordover mot det øvrige Skandinavia. Gerd Brantenberg er såvidt kommet med i

litteraturlisten til siste kapittel, men verken hun, Karen-Kristine Friele eller Karin Boye er nevnt i teksten. Derfor er det ekstra velkomment at det samtidig foreligger en norsk bok, *På sporet av den tapte lyst*, som setter seg som mål å gi en (tilnærmet) fullstendig oversikt over hvordan lesbiske er fremstilt i litteratur på skandinaviske språk, dvs. bøker som enten opprinnelig er skrevet på norsk, svensk eller dansk, eller er oversatt til et av disse språkene.

Boken er resultat av et samarbeid mellom fem kvinner og faller i flere deler. Et utgangspunkt har vært lesbiskenes behov for å orientere seg i verden ved hjelp av litterære skildringer, slik vi alle bruker fortellinger om andres liv til å belyse egne drømmer eller erfaringer. Mens den heteroseksuelle har et overveldende tilbud av bøker å gå til når hun vil lese om kjærlighet og ekteskap, har den lesbiske hatt forsvinnende få: «Før 1973 var det i alt utkommet 16 romaner om lesbisk kjærlighet i Norden som helhet» (11). Dertil har det heller ikke vært noen enkel sak å finne fram til disse få bøkene. Dette savn blir avhjulpet ved oppslagsdelen i denne boken, der det oppsøkte materiale er ordnet i en alfabetisk annotert bibliografi med kort innholdsresymé og karakteristikk av i alt 165 bøker hvor lesbiske inngår som hoved- eller bimotoiv. Så langt jeg har kunnet kontrollere for bøker jeg selv har lest, er innførslene forbilliglig presise, samtidig som medarbeiderne ikke har vært redde for å gi kontante vurderinger «ut fra et lesbisk-feministisk perspektiv» (139).

På grunnlag av dette har Gerd Brantenberg skrevet sin litteraturhistoriske motivstudie som fyller de første hundre sidene av boken, supplert med en rekke tabeller. Dessuten gir Bodil Espedal en kort oversikt over fremstillingen av lesbiske i de siste årenes ungdomslitteratur.

I motsetning til den danske boken holder

den norske seg altså strengt til skjønnlitteraturen og trekker verken inn seksualvitenskap eller mentalitetshistorie. Det gjør den mindre himmelstormende, men ikke dermed ukritisk eller kjedelig. Gerd Brantenberg trekker tydelig opp linjene for en litterær sjablontradisjon i fremstillingen av den lesbiske som mannhaftig og forførende overfor uskyldige ungpiker, og for en klassisk lesbisk roman som først og fremst skildrer kvalene ved å være skapt «annerledes». Ikke før i 1970-årene kom litterære uttrykk for opprør og krav. Gjennomgøelser av verker som Zolas *Nana*, Karin Boyes *Kris* og Borghild Kranes *Følelsernes forvirring* er integrert i oversikten, mens andre titler bare plasseres inn i sammenhengen. I like høy grad som Karin Lützen slår hun ned på undertrykkende fortieelse, bortforklaring eller svartmaling av lesbisk kjærlighet, enten den forekommer i leksikonomtale av Sappho («Senere tiders beskyldninger for usedelighet beror på en misforståelse», 17) eller hos en skjønnlitterær forfatter som Finn Bjørnseth (78). En særlig form for undertrykkelse finner hun i at den biografiske bakgrunn forties for lesbiske forfattere vedkommende i tilfelle hvor hun mener den kunne tjent til å belyse forfatterskapet — eller forfatteren: «Først tar de lesbiske forfatterne livet av seg på grunn av løgnen de må leve med. Siden lyver man om deres selvmord.» (52)

Et par ganger synes jeg nok Gerd Brantenberg går for langt i biografisk retning og derved begrenser tolkningen av teksten. Fra Cora Sandels *Alberte og friheten* siterer hun episoden der Alberte blir kysset av en polsk malerinne og kommenterer dette: «(. . .) personlig tviler jeg ikke på at forfatteren har opplevd noe lignende selv, og beskriver det i all sin detaljerte ærlighet» (61). Kan det ikke like gjerne oppfattes som en litterær klisje, typisk for skildrin-

gen av det depraverte kunstnermiljø norske kvinner møter i Europa? Gerd Brantenberg nevner selv en liknende situasjon fra Sigrid Undsets *Jenny*, og jeg kan supplere med Hulda Garborgs *Gaaden* fra 1916, der det opptrer to tyske kvinner som kaller hverandre Paul og Virginie. Men viktigere enn å diskutere biografisk bakgrunn eller litterær påvirkning ville det være å tolke Albertes avvisende reaksjon på den polske malerinnen i sammenheng med et annet motiv i verket: Det årelange vennskapet med Liesel. Faktisk oppnår Alberte aldri en så stabil, fullgyldig og nær relasjon til noen mann som den hun har til Liesel. Kan det tenkes at forfatteren — nettopp derfor — har kjent behov for å understreke Albertes heteroseksualitet og distansere henne (og seg selv) fra en mulig mistanke om erotiske undertoner i venninneforholdet?

Gerd Brantenberg setter seg ut over konvensjonene for litterær analyse ved å krysse grensene mellom verkene eller mellom verk og virkelighet i sine kommentarer: «Hvorfor kommer Sølvi (i Karin Bangs *Soria Moria*, 1971) aldri til Edle Henriksen (i Ebba Haslunds *Det hendte ingenting*, 1948)? Hvor mye bedre selvfølelse hadde ikke Edle fått da! Selv om hun høyst sannsynlig hadde avvist Sølvi, ufordragelig og smiskete som hun er.» (78) Det gir fremstillingen et essayistisk preg, men understreker også paradoksalt nok at hun tar verkenes innhold på alvor.

Interessante og perspektivrike er likeledes refleksjonene over hvor vanskelig det er for en lesbisk forfatter å skrive om noe annet enn lesbisk kjærlighet, fordi en roman ikke bør inneholde for meget fremmed på en gang. Likevel vil jeg tro publikum nå skulle være modent for det nye land i den emigrantromanen av Gerd Brantenberg skisserer mot slutten av sitt essay.

Karin Lützen:

Hvad hjertet begærer. Kvinders kærlighed til kvinder 1825-1985.

Tiderne Skifter, København 1986.

Larsen, Lisbeth Nilsen, Astrid Torud:

På sporet av den tapte lyst.

Kjærlighet mellom kvinner som litterært motiv.

Gerd Brantenberg, Rørdil Espedal, Relsen

Aschehoug, Oslo 1986.

Elever og lærere sier sin mening

Ved Anne Balteskard

Midt oppe i den aktuelle debatt om skolens innhold, om lærernes vanskelige arbeidsforhold og om jenter som har en tendens til å velge en utdanningsretning som ofte fører dem inn i lavtlønnsgruppene, kommer Svein Sjøberg med denne rapporten fra SISS-prosjektet (Second International Science Study). Her kan man finne et vell av data som kan gi «facts» til problemstillingene knyttet til skolen.

Jeg finner rapporten meget lesverdig for alle som direkte eller indirekte har med undervisning av barn og ungdom å gjøre, lærerne i skoleverket, personer knyttet til undervisningssituasjoner, forskning av jenters yrkesvalg og ikke minst politikere.

I dette prosjektet har en ved hjelp av spørreskjemaer samlet en «databank» på 3

millioner verdier innhentet her i Norge. Materialet skal primært brukes til studier av naturfagenes stilling, men dessuten skal det være tilgjengelig for annen forskning.

Innholdet i Rapport nr. 1 er i alt vesentlig «rådata» med et minimum av kommentarer, en del hypoteser blir riktignok presentert. Rapporten skal etterfølges av delrapportene 1) «Skole- og lærerrapport», 2) «Naturfag i skolen» og 3) «Naturfag i videregående skole».

Så foreløbig overlates det til leseren selv å trekke konklusjoner ut av dette materialet. I den forbindelse synes jeg nok at det er et stort minus for rapporten at det ikke eksisterer en innholdsoversikt. Det blir svært tungvint når en skal prøve å sammenligne data på forskjellige steder i boka eller

finne frem til data om spesielle emner.

Hva står SISS-prosjektet for?

IEA (The International Association for the Evaluation of Educational Achievement) ble startet i 1958. I dag er det omtrent 50 land som er med i IEA. De forskjellige land som prosjektet omfatter, hører til både i- og u-land. De er representert ved forskningsinstitusjoner eller offentlige myndigheter. Norge er representert ved IMTEC.

IEA gjennomførte rundt 1970 sammenlignende studier av 7 fag i ulike medlemsland. Ett av prosjektene dreide seg om naturfag, kalt FISS (The First International Science Study). Dette prosjektet resulterte i store mengder data og rapporter, men Norge deltok ikke i FISS.

Det andre naturfagprosjektet, SISS, er en oppfølging av det første. 35 land hvorav alle som var med i FISS, deltok fra starten av. En stund etter starten sa Kirke- og undervisningsdepartementet seg villig til å finansiere norsk bistand i IEA-prosjektet. Norge ønsker jo å bygge opp sin kompetanse innenfor næringer knyttet til naturfag.

Svein Sjøberg har vært leder for den norske del av SISS-prosjektet, men han har hatt mange medarbeidere. Tre er nevnt spesielt: Anders Isnes, Siw Skrøvset og Vidar Horsfjord.

Forfatteren har tidligere sammen med Svein lie engasjert seg i prosjektet Jenter og fysikk, og de skrev i den forbindelse boken *Myke jenter i harde fag?*

Med denne bakgrunn har derfor prosjektgruppen valgt å differensiere datamaterialet på kjønn i større grad enn det de andre land har gjort.

I forordet til denne rapporten skriver forfatteren: «De data som angår framtidsplaner, arbeidsformer, holdninger, erfaringer og interesser er i stor grad delt opp på kjønn. Dette har sammenheng med at likestilling mellom de to kjønn er et helt sentralt utdanningspolitisk anliggende, og at det er spesielt aktuelt i naturfagene, der

jenteandelen er liten både i skolegang, studier og yrker.»

Hva inneholder rapporten?

Den gir et godt bilde av gruppens arbeid og er delt i tre hoveddeler, undersøkelsens bakgrunn og forarbeid, en beskrivelse av de statistiske begreper som er brukt og så resultatene i form av gjennomsnittsverdier.

Data er innhentet ved hjelp av spørreskjemaer, med den store mengde av elever og lærere som deltok ville en annen metode vært umulig.

Det norske utvalget omfatter følgende elevgrupper:

Fra grunnskolen: 1386 elever hvorav 49,4% jenter fra 4. klasse. 1490 elever hvorav 48,4% jenter fra 9. klasse.

Fra videregående: Alle fra 3. klasse. 2450 elever hvorav 49,3% jenter fra naturfaglinjen. 642 elever hvorav 55,6% jenter fra samfunnsfaglig linje. 570 elever hvorav 82,9% jenter fra språklinje.

Lærere til de uttrukne klasser/grupper har fått sine egne spørreskjemaer. Lærerguppen består av 96 fra barneskolen, 339 fra ungdomsskolen og 1034 fra videregående.

En del skoler har også fått egne skjemaer. Ved hjelp av disse ved siden av elev- og lærerskjemaene kan en sammenholdning av data foretas ut fra forskjellige nivå i skolestrukturen.

Spørsmålene til elevene er delt opp i to hovedgrupper, en del hvor det faglige kunnskapsnivå var det vesentlige, og en del hvor en rekke forhold innen undervisningssituasjonen, hjemmeforhold, valg av fag blant annet EDB ønskes belyst.

Siden SISS-prosjektet er internasjonalt, måtte spørsmålene oversettes til de enkelte lands språk, hvilket ikke var problemfritt!

Hva kan en så finne svar på i disse dataene?

Rapporten er på 328 sider, hvorav datamaterialet med kommentarer/hypoteser er på ca. 230 sider.

Noen av spørsmålene er kjent fra Fysikkrådets undersøkelse (1981) og andre publikasjoner. Disse går ut på å kartlegge i hvilken grad jenter velger seg bort fra det kompetansegivende faget fysikk i allmennfaglig studieretning og hvorfor de gjør det. Men disse data blir jo ekstra interessante idet man da kan finne ut om det i løpet av en 5-års periode er blitt noen forandring på deres valg.

Alt etter interesseområde må mange kunne finne en mengde opplysninger i dette store materialet. Jeg vil bare nevne noen som kanskje interesserer meg spesielt.

De helt nye data viser at EDB linjefag er guttedominert, dette faget er ikke kjønnsrollebelastet fra tidligere tider. Så det ser ikke ut til at jentene akkurat kaster seg over det nye i tiden. Dermot finner en noe jevnere kjønnsfordeling på EDB valgfag.

Noe for kvinneforskning måtte vel også være kapittel 16 «Framtidsplaner». Her kommer det frem hvilke faktorer som har betydning for valg av yrke. Noe som overrasket meg i hvert fall var at langt flere jenter enn gutter hadde i 9. klasse bestemt seg for å studere ved universitet eller høyskole.

Konklusjonen på gjennomsnittsverdiene for elevers tidsbruk (kapittel 17) virket klar: jenter leser lekser, gutter ser på video.

Som lærer i den videregående skolen må jeg si at jeg satte ekstra pris på en datamesig behandling av lærernes syn på undervisningsspørsmål, arbeidsoppgaver, tidsbruk og undervisningsformer ideelt sett og slik som virkeligheten fortøner seg. Her kunne virkelig politikerne få mange tips om lærernes arbeidssituasjon!

Prosjektlederen tar i den generelle delen opp at i mange land er laboratoriehjelp en selvfølge for undervisere i naturfag, og han peker på betydningen av å ha det. Men i lærernes spørreskjema om deres syn på

hvordan undervisningen kan forbedres, er det ingen av de 12 spørsmålene som går på dette. Det kunne ha vært ganske interessant å få greie på hvordan norske lærere så på tidsbesparelse ved at apparaturen var prøvekjørt umiddelbart før en undervisningstime og ryddet på riktig plass etterpå. Jeg går ut fra at de fleste av oss mener at frikvarterene ikke strekker til, når man dessuten skal svare på spørsmål fra elever etter timen.

Enkelte steder har jeg stilt meg et lite spørsmål ved holdbarheten av de få konklusjoner som trekkes eksempelvis på s. 121. Her er ja-gruppen og vet-ikke-gruppen til sammen omtrent like store for de tre elevgruppene. Ja-prosenttallene er vel da ikke brukbare som utgangspunkt for noen konklusjon. Men dette er bare bagateller i den store sammenheng. Meningen er jo som før nevnt at i de etterfølgende delrapporter skal de endelige konklusjoner trekkes.

Ingen av de planlagte delrapportene tar spesifikt for seg resultatet av den oppdeling av kjønn som spørreskjemaene legger vekt på. Jeg tviler ikke på at de enkelte rapportene tar dette opp, men ville det ikke være gunstig for kvinneforskningen om dette ble samlet i en egen delrapport?

Skoleåret 83/84 lagde jeg en statistisk oversikt over jenters/gutters valg av fag innen allmennfaglig studieretning og valg av linjer innen yrkesfaglig studieretning for alle videregående skoler i Troms fylke. I den kom det klart frem at jentenes valg innen allmennfaglig studieretning i stor grad var kjønnsrollebestemt, men innen yrkesfaglig var det i enda større grad. Jentene sto nærmest i kø for å komme inn på yrkeslinjer som sendte dem inn i lavtlønnsgrupper. Jeg vil tro at kvinneforskningen ville få et meget interessant materiale å forske på hvis en tilsvarende undersøkelse som nå er gjort med Sjøberg som leder, ble

foretatt også for denne studieretning. Men foreløpig får man vel bare være glad for det store og etter mitt skjønn verdifulle materialet som foreligger i Rapport nr. 1.

Svein Sjøberg:

Elever og lærere sier sin mening.

Rapport nr. 1 fra SISS-prosjektet:

The Second International Science Study. Universitetsforlaget, 1986.

Litteraturkommentarer

Kvinner, alkohol og behandling

En nordisk antologi

Denne antologien om kvinner og rusmiddel har sin bakgrunn i et symposium som ble arrangert av Nordiska nämnden för alkohol- og drogforskning i 1982. Antologien omhandler kvinners forhold til alkohol og behandlingen av kvinner med alkoholproblemer. Vi vil her kort nevne bidragsytere og tematittel:

Annika Snare: Inledande funderingar om kvinner, alkohol og kontrol.

Karen Salmose: Kvinnors alkoholbruk i historisk belysning.

Margaretha Järvinen: Restaurangen — en plats för kvinnor?

Margaretha Järvinen och Hildigunnur Olafsdottir: Kvinnors dryckemönster.

Marja-Liisa Honkasalo: Kvinnofyllan — finns den? — Kvinnors alkoholproblem: en forskningsöversikt.

Kirsten Hvidfeldt: Kvinders brug af alkohol.

Fanny Duckert: Behandling av kvinnelige problemdrirkere.

Bam Björling: Att synliggöra kvinnor.

Else Christensen: Alkohol som element i hustrumishandling.

Kvinner, alkohol og behandling
en nordisk antologi.

Margaretha Järvinen & Annika Snare (red.)

NAD-publikation nr. 13, 1986

Nordiska nämnden för alkohol- og drogforskning

Annegatan 29A 23

00100 Helsingfors

Det skjulte universitet

NAVFs utredningsinstitutt har gjennomført et forprosjekt om høyere utdanning utenfor universiteter og høyskoler og om personalopplæring på høyere nivå. Resultatene presenteres i notatet *Det skjulte universitet*.

Opplæring i arbeidslivet og opplæring utenfor de offentlige utdanningsinstitusjoner har hittil vært forholdsvis ukjente felt. Spørsmål som angår slik opplæring er nå i

ferd med å bli sentrale innenfor både utdannings- og arbeidsmarkedspolitikken. Instituttet ønsker å styrke sin kompetanse på disse områdene, og vil gjerne bidra til at andre får i gang slik forskning. Forutsatt tilfredsstillende ekstern finansiering vil forprosjektet bli ført videre i et hovedprosjekt. Notatet er inndelt i kapitler om:

- begrepsavklaring — «det skjulte universitet» diskuteres i forhold til andre nærliggende begreper
- kartlegging av arrangørene på markedet
- hvorfor bedriftene har behov for personalopplæring
- hvilken politikk for personalopplæring
- drøfting av hvorfor bedrifter må eller vil bruke «det skjulte universitet» til personalopplæring
- drøfting av mulige negative konsekvenser av fremveksten av høyere utdanning utenfor universiteter og høyskoler.

Ellen Brandt og Fride Eeg-Henriksen:

Det skjulte universitet. Om høyere utdanning utenfor universiteter og høyskoler og om formalisert personalopplæring på høyere nivå.

NAVFs utredningsinstitutt, notat 4/1986
Wergelandsveien 15, 0167 Oslo 1

Kvinner i arkeologi i Norge — K.A.N.

Denne foreningen, som ble stiftet i 1985, utgir både et tidsskrift og meldeblad med samme navn. I nr. 3 av tidsskriftet som kom ut i november 1986, er det satt av god plass til diskusjon i perspektivet «Hvor mannlig er vitenskapen?». Gro Mandt og Jenny-Rita Næss' artikkel «Hvem skapte og gjenskaper vår fjerne fortid?» utgjør hovedinnlegget i debatten. Redaksjonen har innhentet tre kommentarer til artikkelen.

Selv om arkeologidisiplinen er rammen for diskusjonen, er denne av interesse langt utover arkeologenes rekke.

K.A.N. nr. 3 inneholder også to artikler uten tilknytning til denne debatten: «Textiler — en kvindeniche i arkæologien?» og «Endringer i sosial posisjon hos jernalderens kvinner». Dertil kommer litt småstoff.

Alle henvendelser om abonnement sendes til:

K.A.N.
v/ Gro Mandt
Historisk Museum
Joachim Frieles gt. 3
5000 Bergen

Minervas sønner og døtre

«Minervas sønner og døtre — Kandidater fra universiteter og høyskoler 1890–1979» er en rapport fra prosjektet *Likestilling mellom kjønnene* som ble finansiert av Kirke- og undervisningsdepartementet i 1979. Rapporten er utført av Ellen Brandt ved NAVFs utredningsinstitutt.

Formålet med prosjektet var å undersøke hvordan andelen kvinner i ulike utdanninger hadde endret seg over tid, både i videregående utdanninger og høyere utdanninger. Noen oversikt over dette fantes ikke, verken i departementet eller i Statistisk Sentralbyrå.

Med Minervas døtre ønsker de å gjøre de historiske tabellene tilgjengelige for alle som er opptatt av utviklingen innen høyere utdanning.

Notat 5/86 — *Minervas sønner og døtre* av Ellen Brandt kan fås ved henvendelse til NAVFs utredningsinstitutt, Wergelandsveien 15, 0167 Oslo 1. Tlf. (02) 20 65 35.

Kvinneres økte yrkesdeltakelse

Kvinneres økte yrkesdeltakelse: langsom revolusjon eller rask integrasjon? er en hovedoppgave skrevet av Nora Levold innlevert ved Institutt for sosiologi og samfunnskunnskap ved Universitetet i Trondheim våren 1986.

Oppgaven tar bl.a. for seg kvinners lønnsarbeid — en langsom revolusjon, kvinner på arbeidsmarkedet — forandringer og forklaringer, metodisk tilnærming, endring i kvinners arbeidsmarkedstilpassning og kvinners og menns arbeidsmarkedsatferd i 1973 og 1983.

Hovedoppgaven kan fås ved henvendelse til Senter for vitenskap, teknologi og samfunn, rapport nr. 2/86. Rapporten koster kr 40,-.

Kvindelige ledere — kvinder i ledelse

Kirsten Thomsen har redigert dette arbeidsnotatet som er utgitt ved Center for samfundsvidenskabelig kvindeforskning i København. Rapporten er basert på sammendrag av innlegg og diskusjoner fra et seminar avholdt i oktober 1986.

Formålet med seminaret var å fremme samfunnsvitenskapelig forskning innen emnet gjennom å høste erfaringer, kartlegge forskningsrområdet, og diskutere forskningsstrategier som belyser kvinners framtidige muligheter for å ta lederroller.

Tema over innleggene var:

- «det kønsopdelte uddannelses- og erhvervsvalg som formel barriere for rekruttering af kvindelige ledere»
- «barrierer for kvinders opstigning i bankers og sparekassers jobbhierarki»
- «køn og ledelse — en sammenlignende

- undersøgelse af mænds og kvinders adgang til og adfærd i ledende stillinger»
- «fremtidens krav til nye lederprofiler»

Kirsten Thomsen (red.):

Kvindelige ledere — kvinder i ledelse

Center for samfundsvidenskabelig

kvindeforskning

Adelgade 49, St.Tv. 1304 København K

Arbejdsnotat nr. 5/86

Detta är inte en institution för kvinnoforskning

Rapport fra Kvinnoforskningsseminariets skriftserie nr. 1, 1986

I de senaste årens forskningspolitiske propositioner har kvinnornas svaga representation i forskarsamhället omsider uppmärksammas.

1983 presenterade likaså Jämställdhetskommittén betänkandet Om hälften vore kvinnor... (SOU 1983: 4), en utredning om kvinnorna i forskningen. I betänkandet ges en rad exempel på hinder i forskningsmiljön, vilka återverkar på såväl rekryteringen av kvinnor till forskarutbildning som examinationsfrekvensen för kvinnor:

- manliga kontaktnät
- mästare-lärlingssystemet
- bristen på förebilder
- bristen på kvinnliga handledare

Möjligheterna att få in fler kvinnor i forskningen — och att behålla dem där — beror i hög grad på vilka problemområden man satsar på inom de olika disciplinerna och på hur forskarmiljön är beskaffad.

Det är mot denna bakgrund Kvinnoforskningsseminariet, Studentkåren och

Jämställdhetskommittén vid Umeå universitet utarbetade en enkät för att undersöka omfattningen av undervisning och forskning om kvinnor/utifrån kvinno/könsteoretiska perspektiv inom olika discipliner. Enkäten syftade bl a till att erhålla information om i vilken omfattning sådana forskningsresultat återförs till och inverkar på de olika disciplinernas kunskapsmassa. Undersökningen tyder på att någon egent-

lig feed-back inte förekommer.

Enkätens resultat föreligger nu i en rapport, som skrivits av sociologen Gunilla Övergaard. Den heter *Detta är inte en institution för kvinnoforskning . . . Om kvinnor och kvinnoperspektiv i högskolans utbildning och forskning* och kan rekvireras från Kvinnoforskningsseminariet, Umeå universitet, 901 87 Umeå mot ett belopp av 20 kr.

Forsideillustrasjon til «Detta är inte en institution för kvinnoforskning . . . »

Familie og karriere — kun for superkvinnen?

er et studieprosjekt som tre kvinnelige studenter ved Norges tekniske høgskole har gjennomført. Studieprosjektet og en studiereise medførte at de har laget en interes-

sant rapport.

Undersøkelsen belyser forskjellige problemer i forbindelse med likestilling mellom kvinner og menn i næringslivet slik kvinnelige teknologistudenter ser det. Noe av bakgrunnen er viten om at den teknologiske utviklingen både former samfunnet

og går svært raskt, og det er viktig at både menn og kvinner deltar i denne utviklingen. En overveldende majoritet av teknologer har frem til i dag vært menn, men stadig flere jenter velger nå å ta en teknologisk utdanning. Dette stiller nye krav til utforming av arbeidsplasser, bomiljø og samfunnet forøvrig. Studentene som har utført dette prosjektet mener det er svært viktig at både kvinner og menn tar del i utformingen og utviklingen av samfunnet og at kvinner får de samme muligheter som menn ved valg av utdanning, arbeid og karriere.

Familie og karriere — kun for superkvinnen? består av to deler: en undersøkelse blant studenter i siste årskurs ved NTH, og en studiereise til Filippinene.

Familie og karriere — kun for superkvinnen?

av Elisabeth H. Lycke, T. Veslemøy Nestvold og Kari Sagbakken
c/o Studentutvalget NTH, SBII, 2. eg.
7034 Trondheim.

Kvinne og kropp

Gynekolog Oddmund Koller har forfattet en nyttig og praktisk håndbok om kvinnekroppen som har utkommet på Universitetsforlaget. Boka tar utgangspunkt i at det er viktig å kjenne kroppen sin og å vite hvordan den skal fungere. Koller søker å få fram det kvinner i alle aldre har nytte av å vite for å fungere bedre, unngå å bli pasienter, og for å komme tidligst mulig til behandling.

Her kan vi på en lettfattelig måte lese om organers funksjon til avdekking av aktuelle problemer i forbindelse med disse. Svanget, fødsel, rehabilitering og amming blir også behandlet.

Boka er beregnet på den vanlige kvinne (og mann) uten spesielle medisinske kunnskaper.

Kvinne og kropp

Oddmund Koller.

Universitetsforlaget 1986

ISBN 82-00-18313-0

*Forsideillustrasjon til
«Kvinne og kropp»*

Verdens kvinner — en oversikt

Ruth Leger Sivard har laget en interessant oversikt over kvinnes stilling i verdenssamfunnet. Oversikten innledes med fakta om kvinnes verden — med et rikt utvalg av eksempler. Den tar for seg årene fra den 2. verdenskrig og fram til 1985, og ser på hvilke fremskritt som har skjedd i arbeidet for å oppnå samme rettigheter for kvinner

og menn. Sivard skriver at de faktiske forhold i dag viser at det fremdeles er stor avstand mellom den status og de muligheter kvinner og menn har. Ingen land har fjernet disse ulikhetene på alle viktige områder. Diskriminering som er nedfelt i holdninger, tradisjoner og lover lar seg ikke så lett fjerne. Trass i dette er det noen lyspunkter fra disse tiårene, som blir belyst i denne oversikten.

Oversikten omhandler kvinnes stilling innenfor arbeid, utdanning, helse og styringsorganer/lover. Bakerst er det samlet et bredt tallmateriale med nasjonale oversikter.

Verdens kvinner — en oversikt

Av Ruth Leger Sivard.

Norsk utgave: J.W. Cappelens Forlag A/S
1986

ISBN 82-02-10810-1

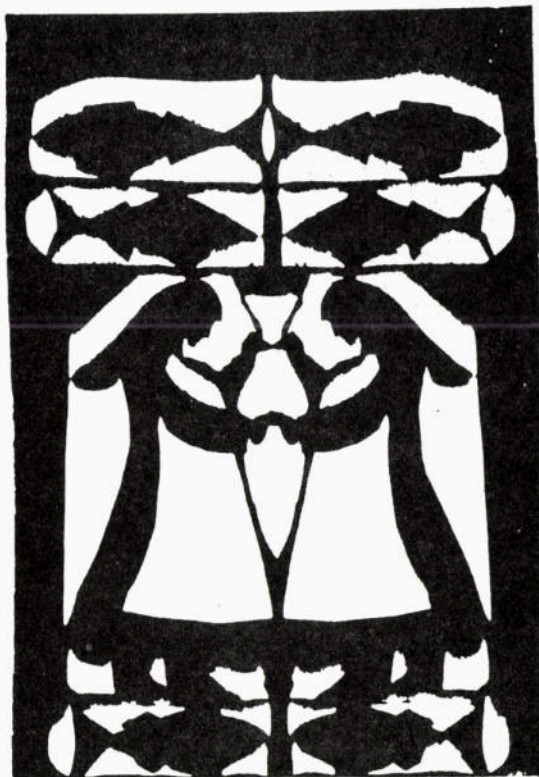
Center for kvindeforskning — København universitet

Fra Centeret har det nylig kommet en oversikt over kursene for våren 1987. Det avvikles kurser bl.a. om: «kroppens politik», «viktorianismens kvinder», «80-ernes kvinder», «postmodernisme & feministisk kritik» og mange flere. Oversikten kan fås ved henvendelse til Sekretariatet eller ved å kontakte direkte:

Center for kvindeforskning ved
København universitet
Njalgade 106
2300 København S
tlf. (01) 54 22 11

*Forsideillustrasjon fra
Center for kvindeforsknings
kursoversikt*

Forsideillustrasjon til «Kvinner i norske fiskerier — hva foreligger av forskningsmateriale?»

Kvinner i norske fiskerier — hva foreligger av forskningsmateriale?

er en av rapportene som har utkommet i forbindelse med prosjektet *Kvinner i fiskerierne — forskningsinnsats og forskningsbehov*. I rapporten, som er forfattet av Dagrunn Grønbeck, er det foretatt en registrering av det foreliggende materiale og litteratur som omhandler kvinner i tilknytning til fiskerinæringa sett ut fra et samfunnsvitenskapelig perspektiv. Her er det tatt med bøker, tidsskrifter samt den så-

kalte «grå» litteratur — dvs. stensiler, hovedfagsoppgaver, notater, som for det meste blir benyttet til internt bruk innad i forskningsmiljøene. I tillegg er avsluttet og pågående prosjekt i tilknytning til fiskerikvinneforskning registrert.

Dagrunn Grønbeck:

Kvinner i norske fiskerier — hva foreligger av forskningsmateriale? Kvinner i fiskerinæringa — et NFFR-prosjekt. Finnmark distriktshøgskole, FDH-rapport nr. 1986: 2a.

Follumsvei, 9500 Alta, tlf. (084) 34 011
Pris: kr 35,-

MØTER SEMINARE

KONFERANSER

Pedagogikk i kvinneperspektiv

Inntrykk fra et forskerseminar

Dette nordiske forskersymposiet ble avholdt på Lillehammer 12.–16. oktober 1986. Initiativtakerne var Torunn Lauvdal, Oppland DH, og Gunn Imsen, Pedagogisk seminar, Trondheim. Utgangspunktet var at det er på tide å oppsummere hvordan den innsikt kvinneforskningen har frambrakt får konsekvenser for pedagogiske problemstillinger og det likestillingsarbeid som drives i skolen.

Seminalet samlet ca. 40 forskere fra de nordiske land, og var organisert rundt fire tema:

- jenter i grunnskole og videregående skole
- kvinner i høgre utdanning
- kvinner og voksenopplæring
- perspektiver for pedagogikken

Under disse temaene ble det lagt fram forskningsprosjekter. Noen var avsluttet eller godt i gang, andre i startfasen og under planlegging.

Jeg var selv til stede under den delen av symposiet som dreide seg om kvinner i høgre utdanning. *Harriet Bjerrum Nielsen*

og *Monica Rudberg*, begge fra Det sosialpedagogiske studiet, Pedagogisk forskningsinstitutt, Universitetet i Oslo, åpnet denne delen med et foredrag om kvinner og menn i universitetspedagogikken. Foredraget het «Mor som pedagog», og utgangspunktet var forsåvidt en kritikk av enkelte mannlige pedagogers kritikk av den elev-/studentsentrerte pedagogikken. Innleiderne brukte nettopp kunnskaper om forskjeller mellom kjønnene til å belyse de pedagogiske forhold ved eget institutt/studieretning. Nå er Sosialpedagogikk et av de få stedene i landet som har institusjonalisert «deltagerstyrt» pedagogikk, men innsikten formidlet i foredraget er aktuell langt ut over disse rekkene. Deloverskriftene — psykisk splittelse som pedagogisk program, fornuftens følelser, mannlighetens morsbilder, et annet bilde av mor, pedagogikk og kjærlighet — antyder omfanget av innledningen og drøfting av grunnleggende spørsmål som forholdet mellom begjær/følelser/fornuft. I forlengelse av slike drøftinger tok de opp mer konkrete universitetspolitiske spørsmål, som mangelen på felles faglig miljø til utveksling av erfaringer.

Anne Jorunn Berg (NTH, Trondheim) foreleste over «Kvinner i høgre teknisk utdanning» med utgangspunkt i forskjellige undersøkelser (Kvande/Rasmussen, Berg/Sørensen). Tall for de forskjellige studieretninger ved NTH antyder en «intern kjønnsarbeidsdeling». Ved data- og informasjonsteknologi ses en stagnasjon når det gjelder kvinneandeler. Dette virker som en fellesnordisk tendens, med mulig unntak av Finland.

Berg tok også opp kjønnsforskjeller hos studentene i oppfatningen av «hva er teknologi», og refererte enkelte resultater fra en undersøkelse om oppfatninger av NTH-studiet. Jentene oppfatter seg sjøl som langt mer kritiske enn guttene — disse karakteriseres som «pliktoppfyllende og passivt aksepterende». Det kan sies at kvinner

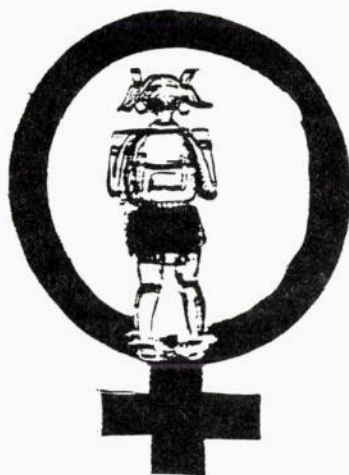
har et kritisk motstandspotensiale i forhold til studiet. Foredraget ble avsluttet med en drøfting av foreløpige resultater om «Hvor fører kvinners kritiske potensiale hen?»

«Høgre utdanningsreformer och dess effekt på kvinnor» avsluttet delen om høgre utdanning. *Inga Elgquist Salzman*, Umeå Universitet, og *Hildur Ve*, Sosiologisk institutt ved Universitetet i Bergen, presenterte planer for et nordisk forskningsprosjekt — HEKLA (Högskolereformers effekter och kvinnors liv och arbete). I løpet av de siste årene er det bygd opp et nettverk rundt studier av kvinner i utdanningssystemet og forholdet mellom demografiske og utdanningsmessige endringer. En overgripende hensikt med prosjektet er å utvikle metoder og teorier for å skjønne hva som «egentlig skjer». Salzman fikk i sin forelesning godt fram hvordan studier av utdanning i et livsløpsperspektiv gir en annen forståelse av bl.a. kvinners utdanningsvalg enn det som kommer fram via andre metoder. Ve drøftet bl.a. hvordan studier av utdanningssystemets rasjonalitet er nødvendig for å skjønne kvinners forhold til og i systemet. Hun konkluderte bl.a. med at «det skjulte pensum» i systemet må fram, og at ansvarsrasjonalitetens plass må forsvares.

Disse inntrykkene jeg har formidlet fra innledningene gir bare et minimalt innblikk i alle de spennende og utfordrende spørsmål og problemstillinger som ble reist i løpet av denne sesjonen.

For å gjenta — det var tre andre tema på konferansen. Var disse sesjonene like lærerike og idéskapende som delen om høgre utdanning, er det bare å gratulere arrangører og deltakere med et usedvanlig vellykket seminar.

Enkelte av innledningene vil bli publisert i artikkelform i Norsk Pedagogisk Tidsskrift nr. 2/1987, og i Nordisk Pedagogikk. Det vil også bli utgitt en rapport i

en skriftserie fra Oppland Distriktshøgskole.

For opplysninger/bestilling av rapporten, kontakt

Karin Braaten
Oppland Distriktshøgskole
Postboks 1004 Skurva
N-2601 Lillehammer
Tlf. (062) 54 095

Gro Hanne Aas

European Forum of Socialist-Feminists

Hamburg 7.–9. november 1986

Mer enn 100 kvinner fra 12 land deltok på det andre forum for sosialist-feminister i Hamburg. Det var en fargerik forsamling kvinner med ulik bakgrunn både i jobb, kvinnebevegelse og parti. Fra arbeidsløse

husokkupanter til forskere med trygge stillinger og selveierhus. Det var feminister uten partimedlemskap, med sterk skepsis til alt som smaker av parlamentarisk politisk arbeid, og det var parti-ansatte feminister. Det svenske sosialdemokratiske partiet var representert, sammen med blant annet den tyske 4de Internasjonale (trotskyister), det italienske kommunistpartiet og arbeiderpartiet i Storbritannia. Jeg var den eneste fra Norge.

Temaet for konferansen var «Kvinner og omstrukturering av arbeidet» (Women and restructuring of labour).

Det ble holdt fire hovedinnledninger over temaene kvinner og sosiale klasser (Paloma Uria, Spania); kvinner, utdanning og yrkesvalg (Cynthia Cockburn, Storbritannia); kjønnsidentitet og endringer i arbeidet (Marcia Luisa Boccia, Italia); og framtidsutsikter for sosialistisk-feministisk politikk (Frigga Haug, Vest-Tyskland). Det var korte innlegg om sosialist-feministene i hvert land. Dessuten arbeidet vi i fire arbeidsgrupper med henholdsvis temaene ny teknologi, likestilling og offentlig politikk, kulturell reproduksjon og forholdet mellom kvinner i vesten og kvinner i utviklingsland/etnosentrisme.

Det bildet jeg satt igjen med etter redegjørelsene om sosialist-feministene, var nokså entydig: Det vi engang kalte «den nye kvinnebevegelsen», er ikke lenger hva den var: Rapporter fra land etter land slo fast at kvinnebevegelsen arbeidet i motbakke. Oppslutningen var mindre enn før. Bevegelsen hadde endret karakter, fra en enhetlig bevegelse over i mer fragmenterte enkeltaksjoner og enkeltsak-organisasjoner.

Det ble vedtatt å arrangere den tredje sosialist-feminist-konferansen i Spania neste høst. Programmet for konferansen, og mer om hva som foregikk i Hamburg, blir trykket i en konferanserapport som er

under utarbeidelse. Interesserte kan kontakte undertegnede.

*Beatrice Halsaa
Oppland distriktshøgskole*

3. nordiske seminar i medisinsk kvinneforskning

Hanaholmen, Finland 13.–15. november 1986

Seminalet samlet ca. 75 kvinner fra Finland, Sverige, Danmark og Norge. De fleste var leger, men i forsamlingen var det også fysioterapeuter, jordmødre, sykepleiere, sosialantropologer, sosiologer og journalister. Få av deltakerne hadde forskning som hovedbeskjeftigelse — men mange arbeidet med å systematisere sine kliniske erfaringer på ulike nivåer.

Med.dr. Annlis Söderholm fra den finske arrangørgruppen fastslo i sitt innledningsforedrag at moderne medisin bygger på en kulturell tradisjon som skiller forskningsaktivitet fra klinisk arbeid — der det gjerne hevdes at det ikke går an å forene den komplekse rasjonaliteten i det kliniske pasientarbeidet med den strukturerte rasjonaliteten som er nødvendig for å drive forskning. Bevissthet om denne motsigelsen er nødvendig for å bygge bro for virkelighetsnær medisinsk forskning — en viktig utfordring for medisinsk kvinneforskning. Kvinneperspektivet må inkludere såvel kunnskap om kvinners biologiske særpreg som kunnskap om kvinners sosialisering — begge deler av avgjørende betydning for kvinners helse og sykdommer.

Sosiologen Elianne Riska (Åbo Universitet) oppsummerte teori og empiri om

kvinner i helsevesenet — både som pasienter og som yrkesutøvere. Hun drøftet kvinners sykkelighet med utgangspunkt i rollen som passiv, objektpreget helsetjenestekonsument i motsetning til en mer aktiv, subjektpreget rolle som aktør i helsevesenets formelle og uformelle posisjoner.

Idéhistorikeren Else Barth (Groningen Universitet, Holland) utløste en livlig diskusjon etter sitt foredrag om tverrvitenskapelige problemer i medisinsk forskning. Foredraget tok for seg vitenskapsteoretiske forhold ved homeopatisk tenkemåte som illustrasjon på betraktninger om kvalitet og kvantitet. Hennes resonnement førte fram mot en teoretisk erkjennelse om anorexia nervosa (som mange imidlertid stilte seg kritiske til).

Sosiologen Dorthe Gannik (Institut for almenmedisin, København) tok opp problemer som dukker opp i tverrfaglig samarbeid mellom samfunnsvitere og leger. Hun viste hvordan de ulike faggruppers paradigmer leder til en rekke systematiske konflikter underveis i forskningsprosessen. Ved utforming av problemstillinger ble ofte legens perspektiv og ønske om umiddelbar nytteverdi av forskningsprosjektet sterkt styrende, mens pasientinteresser og samfunnsforhold ofte ble definert som sekundært. Den medisinske utdanning gjør leger lite åpne for å håndtere og integrere ulike teoretiske perspektiver, og det settes lett likhetstegn mellom vitenskapelighet og spesifikke metoder (f.eks. den kontrollerte kliniske undersøkelse, eller epidemiologiske metoder). Spillereglene for publisering er snevre og hierarkiske, og påvirker hele forskningsprosessen. Dette innebærer strukturelle problemer som blir særlig pro-

blematiske innen medisinsk kvinneforskning.

I tre forskjellige grupper ble det lagt fram en rekke forskjellige frie foredrag. Hovedtemaene var «Historiske perspektiv på kvinner og helse», «Kvinner som vurdere og kvinner i helsepolitikken», «Kvinner, seksualitet og reproduktionskontroll», «Psykiatriske perspektiv», «Kvinnens helse og helseoppfatning». De norske deltakerne var godt representert i denne delen av programmet.

I avslutningsdiskusjonen ble det lagt vekt på å lete etter konkrete strategier for fellesnordisk samarbeid videre. Vi drøftet generelle forskningspolitiske spørsmål der dilemmaene ser ut til å være ganske like for dem som vil drive kvinneforskning innen medisinsk forskning i de ulike nordiske land. Men vi kom også fram til noen problemstillinger der konkrete framstøt på fellesbasis kan være mulig. En nordisk konferanse om kvinneperspektiver ved screeningundersøkelse (spesielt ultralyd og mammografi) planlegges, likeså et nordisk forskningskurs for medisinske kvinneforskere. Det var også interesse for et fellesprosjekt der kvinnehistorikere ser på kvinneperspektivet i historiens løp i de nordiske medisinske fagtidsskriftene.

Kvinnebandet «Lillith» må også nevnes fra kveldsprogrammet, likeså en fantastisk sauna med mange trivelige og kloke kvinner.

Det 4. nordiske seminaret i medisinsk kvinneforskning arrangeres i Danmark (LO-skolen, Helsingør) 25.–27. august 1988.

Kirsti Malterud

Rodeløkka Helse- og Sosialsenter, Oslo

Seminar om kvinneforskning og kvinner som studenter og universitetslærere ved vesteuropiske universiteter

ble arrangert i Lisse, Holland, av Europarådet og det hollandske undervisningsministerium 23.-26. november 1986. Hensikten var å diskutere tiltak som kunne fremme kvinneforskning og rekruttering av kvinnelige forskere.

En forberedende komité hvor også Norge var representert hadde satt sammen program og foreslått invitasjoner. Følgende land var representert på seminaret: Østerrike, Vesttyskland, Hellas, Portugal, Spania, Italia, Tyrkia, Irland, Holland, Belgia, Sverige, Danmark og Norge. Arbeidet foregikk dels i plenum, dels i mindre arbeidsgrupper.

Den første dagen var viet til begrepet «affirmative action», som nærmest kan oversettes med positiv forskjellsbehandling. Professor Monika Triest fra Universitetet i Amsterdam innledet med en gjennomgang av de teoretiske aspekter ved begrepet. Hun mente at det dekket en politikk som hadde som mål å nå fram til sosial og økonomisk likestilling mellom kvinner og menn, ved å legge vekten på *resultatet* av politiske tiltak mer enn på hensikten med politiske tiltak. En slik politikk måtte inneholde en rekke elementer: forbud mot diskriminering, regjeringstiltak mot indirekte skjult diskriminering og midlertidige særlige tiltak til fordel for kvinner. Historisk så hun 1960- og 70-årene som perioden hvor motstanden mot kvinnediskriminering vokste fram, 1970-årene også som perioden hvor tanken om like muligheter ble født. For 1980-årene mente hun at tanken

om positiv forskjellsbehandling stod i fokus. Det var ifølge Monika Triest viktig å få fram at diskrimineringen oftest var systembettinget i høyere grad enn personbettinget, men at arbeidet med å rette på diskrimineringen i stor utstrekning ville måtte foregå på det individorienterte plan. Det kunne føre til store vinninger for kvinner, men prisen kunne bli at mannlige enkelt-individer ble påført relativt store tap.

Hun trakk opp hovedlinjene for utviklingen i USA, og la særlig vekt på at det her til forskjell fra i Europa kunne benyttes sanksjoner mot institusjoner som ikke fulgte lovbestemmelser til fordel for kvinner, noe som førte til kostbare og tidkrevende rettsaker. I Europa bygger politikken i all hovedsak på frivillighet. Offentlige institusjoner tar ansvaret for gjennomføring av en rekke tiltak som skulle gi like muligheter for kvinner og menn. Monika Triest tok opp problemene som var knyttet til kvoteringsiltak, særlig muligheten for «omvendt diskriminering», sosialt uønskede sidevirkninger og muligheten for det hun kalte økonomisk ineffektivitet.

Monika Triest understreket at det politiske press kvinnebevegelsen hadde utgjort i land etter land var en viktig forutsetning for at regjeringer tok likestillingspolitikken alvorlig, og hun ga eksempler på at flere land i den senere tid hadde skiftet hovedvekt fra likestillingspolitikk til familiepolitikk. Hun drøftet juridiske og moralske dimensjoner i likestillingspolitikken og etterlyste forskning om sosiale og økonomiske konsekvenser både av likestillingstiltak og av manglende likestillingstiltak.

En rekke foredrag tok de neste to dagene opp kvinners betydning i høyere undervisning og forskning, både som studenter og som lærere, kvinneforskningens rekrutteringspotensiale og det viktige kunnskapsarsenal som etter hvert var bygget opp av kvinneforskere.

Diskusjonene og de oversiktene som fra

hvert land ble lagt fram i forbindelse med seminaret viste interessante forskjeller mellom Sør- og Nord-Europa. Generelt syntes kvinner å stå sterkere i den akademiske verden i de nord-europeiske land, men forbausende ulikheter ble også konstatert: 70–80% av doktorgrader i fag som matematikk og fysikk blir i Portugal avlagt av kvinner, og kvinner dominerer det medisinske studium i land som Skottland og Tyrkia. Det vakte stor forbauselse at barn i de nordiske land først begynte skolen i 6–7 års alderen, og Norges dårlige barnehagedekning var likeledes gjenstand for forundring.

Seminaret munnet ut i en rekke anbefalinger til Europarådet om å ta initiativ til å fremme integrering av kvinneforskning i all undervisning på universitets- og høyskolenivå, sørge for fortsatt bedring av kvinners muligheter for høyere utdanning og etterutdanning. Det ble lagt vekt på behovet for kvinneforskningssentre ved alle universiteter, og for opprettelse av institusjoner i alle land som skulle ta initiativ til og overvåke gjennomføring av likestillingstiltak.

Det ble henstilt til alle europeiske regjeringer om å øremerke en bestemt prosentdel av forskningmidler til kvinneforskning og til forskning omkring likestilling, og støtte opprettelse av kvinneforskningssentre og integrering av kvinneforskning på alle nivå.

Endelig ble det anmodet om at utvekslingsprogrammer skulle tilgodese utveksling av kvinneforskere mellom europeiske universiteter. Det ble henstilt opprettet en europeisk kvinneforskningsserjeorganisasjon, som et ledd i utbygging av internasjonale nettverk mellom kvinneforskere. Det ble også henstilt til Europarådet å ta initiativ til opprettelse av et europeisk flerspråklig senter for kvinneforskning, som kunne tjene både som dokumentasjonssenter, rådgivnings- og utvekslingssenter.

Så er det bare å håpe på at i hvert fall noe av alt dette blir til mer enn ord på papir. Men et framskritt må det under enhver omstendighet være at internasjonale organer tar opp slike problemer og forsøker å gjøre noe med dem innenfor de mulighetene som står til rådighet.

Ida Blom
Historisk institutt
Universitetet i Bergen

KOMMER

Antropologiske ideer

Kjønnsrolletenkningen i den kristne tradisjon

Statsstipendiat, dr.philos. Kari Elisabeth Børresen foreleser over temaet:

Antropologiske idéer. Kjønnsrolletenkningen i den kristne tradisjon

mandager (fra 16. februar) kl. 16.15–18.00 i Seminarrommet, Brakke L, Nedre Blindern. Det er åpent for alle interesserte.

Tekst og erfaring

Senter for kvinneforskning arrangerer våren 1987 en tverrfaglig, vitenskapsteoretisk seminarrekke med tema: *Tekst og erfaring*. Tid: Fredager 12.15–14.00. Sted: Ullevålsveien 105.

Program:

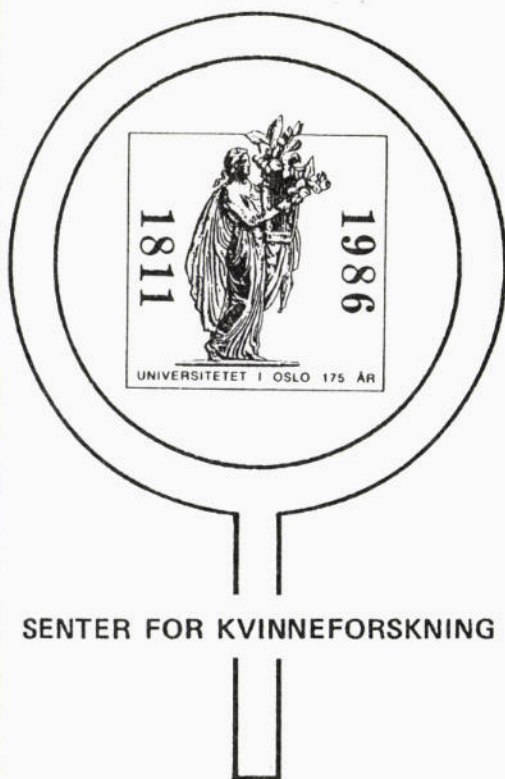
- 13.2: *Fra kvinneforskning til kvinneviten-skap?* Peilinger i norsk kvinneforskning. Innledere: Harriet Bjerrum Nielsen og Torill Steinfeld. Litteratur: Kvindespor i videnskapen, Odense U-forlag, 1985.
- 20.2: *Peilingene fortsetter*. Innledere: Irene Iversen og Ann-Cathrine Åquist. Litteratur: Feminism och marxism, Arbetarkultur, 1986.
- 6.3: *Rasjonalitet og kvinnespesifikke motstandspotensialer*. Innleder: Elisabeth Fürst. Litteratur: Samfunn, rasjonalitet og sanselighet. Arbeidsnotat nr. 159, Inst. for sosiologi.
- 20.3: *Hvilken virkelighet er den virkelige?* Innleder: Gro Hanne Aas og Elisabeth Gulbrandsen. Litteratur: Theories of Women's Studies, Routledge & Kegan Paul, 1983. Discovering Reality, D. Reidel, 1983.
- 3.4: *På vei mot en feminissk postmodernisme?* Innleder: som 20.3. Litteratur: The Science Question in Feminism, Cornell University Press, 1986.
- 24.4: *Alt er tekst?* Innleder: Kari Widerberg. Litteratur: New French Feminisms, Schocken Books, 1981. Feminism in France, R. & Kegan Paul, 1986.
- 15.5: *Oppsummeringsseminar*.

Fredag 27.2., 13.3., 27.3., 10.4. og 15.5. følges innledningene opp med diskusjoner, samme tid og sted.

Seminarene er åpne for alle interesserte, men tar spesielt sikte på hovedfagsstudentenes og forskerrekruuttenes behov.

Faglig koordinator: Elisabeth Gulbrandsen, tlf. (02) 45 43 70. Treffetid: Tirsdag og fredag, kl. 09.00–12.00.

Senter for kvinneforskning, Ullevålsveien 105, 0359 Oslo 3.

Kvinnelige akademikere i Zimbabwe med opplæring for unge jenter og bondekvinner

Kvinner med høyere utdanning utgjør en liten minoritet i mange afrikanske land, men de sliter med mange av de samme problemene som kvinner i Norge og andre vestlige land har. I Zimbabwe har NKAL's (Norske Kvinnelige Akademikeres Landsforbund) søsterorganisasjon satt i gang en rekke tiltak for å bedre kvinners muligheter for utdanning.

Zimbabwe Association of University Women (ZAUW) ble startet i 1953. Fram til Zimbabwes uavhengighet og overgang til svart majoritetsstyre var det bare hvite kvinner i organisasjonen. Dette må sees i sammenheng med den raseskilnepolitikken som ble ført i det tidligere Rhodesia og som ga få utdanningsmuligheter for den svarte befolkningen, og i særdeleshet svarte kvinner. Etter 1980 ble det innført gratis barneskole for alle. Utbyggingen av videregående skoler har vært en hovedmålsetting for Mugabes regjering. Universitetet i Zimbabwe (UZ), som ligger i hovedstaden

Harare, har hatt en eksplosjonsartet utvikling — fra ca. 1500 studenter i 1980 til omlag 7000 pr. i dag. *Et samarbeids- og utviklingsprogram mellom Universitetet i Oslo og i Zimbabwe* er i gang og har blant annet resultert i at Zimbabwe snart vil ha sine tre første jurister med spesialisering innenfor familie- og kvinneverett samt korupsjon.

—Antallet kvinnelige studenter øker, men vi har ikke statistikk som viser kjønnsfordelingen, verken blant studenter eller ansatte, forteller *Mrs. Mafarachisi*, som er assisterende fakultetsbestyrer (Assistant Registrar) ved Bedriftsøkonomi og Juss ved UZ siden 1983. Hun er også president i ZAUW, og var den første zimbabwer som var representert på IFUW's (International Federation of University Women) kongress. Etter videregående skole på 1960-tallet (i det daværende Rhodesia) reiste hun til England og Canada og utdannet seg som sykepleier. Seinere dro hun til USA for å avlegge eksamen i offentlig helsevesen og tok til slutt en Master Degree i offentlig administrasjon i 1977. Rett før uavhengigheten kom hun tilbake til Zimbabwe, hvor hun begynte å arbeide i Undervisningsdepartementet før hun ble ansatt på Universitetet. *Mrs. Mafarachisi* var en av de første afrikanske kvinnene i en ledende stilling ved Universitetet.

—Flere menn her motsatte seg ideen om å ha en kvinne i denne stillingen, men jeg kunne vise at jeg gjorde jobben like bra som en mann, så nå byr det ikke på store problemer lenger, sier hun, mens hennes mannlige sekretær kommer inn med dokumenter til underskriving.

—Som afrikanske kvinner har vi vært nødt til å kjempe på minst to fronter mot diskriminering, både som svarte og som kvinner. Personell-ledelsen ved Universitetet er dominert av menn og vi ønsker å få flere kvinner inn i styrer og komiteer. Kvinner, særlig afrikanske kvinner, har

problemer med avansementsmuligheter både innenfor offentlig og privat sektor. På Universitetet er det foreløpig bare én kvinnelig direktør, og hun er ansvarlig for boligspørsmål og matforsyning. Kvinner blir ofte sett på som en trussel mot det som har vært betraktet som mannlige arbeidsplasser.

På spørsmål om hva hun mener kan gjøres for å fremme kvinners sak på Universitetet, og hva ZAUW arbeider for, nevner hun følgende:

- Å bevisstgjøre kvinner slik at de vet hva slags rettigheter de faktisk har og hvilke kanaler de kan bruke for å få igjennom sine rettigheter.
- Ved stillingsutnevnelser kan kvinnelige kandidater fremmes, men kvinner må også oppfordres til å søke og de må få aktiv støtte fra andre kvinner som sitter i forskjellige utvalg.
- Å innføre et kvotesystem hvor kvinner foretrekkes framfor menn hvis de har de samme kvalifikasjoner.
- Å opprette en stilling som kvinnerådgiver ved rektors kontor.
- Å framskaffe data over kvalifiserte kvinner — et slags register — som kan brukes når det er spørsmål om det fins kvinner til bestemte stillinger eller oppdrag.

–Men, som hun sier, –vi kvinner er også våre egne fiender. Vi har lett for å glemme at det samtidig er nødvendig å heve utdanningsnivået blant kvinner generelt.

Prosjekter i Zimbabwe

ZAUW har satt i gang en rekke prosjekter for å bedre kvinners kår og gi kvinner flere muligheter. Noen av dem er:

- *Stipender til kvinnelige elever.* I 1985 mottok 34 jenter i videregående skole stipend som gjorde det mulig for dem å fortsette skolegangen. Etter 7. skoleår må foreldre betale skolepenger for bar-

na, noe som er særlig vanskelig for familier på landsbygda som ofte har 6-8 barn. Av dem som fikk stipend i fjor, har ei jente gått videre på medisinstudier, og flere av de andre er nå på lærerskolen.

- *Voksenopplæring og alfabetiseringskurser* har vært holdt siden 1982 for husgjelder, gartnere og andre — både menn og kvinner — som arbeider i bydelen rundt Universitetet og for voksne i andre bydeler. Noen av dem har avlagt grunnskoleeksamen. Disse kursene arrangeres i samarbeid med lokale organisasjoner, som kirkegrupper, beboerorganisasjoner og fagforeninger.
- *Yrkesveiledning for unge jenter* er et nytt kurs som ble arrangert med støtte fra UNESCO. Foreløpig har det begrenset seg til skoler i de større byene, men pågang fra lærere andre steder viser behovet for disse kursene. Medlemmer av ZAUW og andre kvinner har samlet jenter i avgangsklassene til diskusjoner om framtidige utdannings- og yrkeskarrierer. Særlig legges det vekt på å få jenter til å velge utdanning innenfor de naturvitenskapelige fagene og ulike yrker som tradisjonelt har vært forbeholdt menn. Kursene tar også for seg temaer omkring ekteskap, barn, familieplanlegging o.l. under mottoet «I'm a woman».
- *Prosjekter for kvinner på landsbygda.* Dette prosjektet foregår i samarbeid med fire andre kvinneorganisasjoner i Zimbabwe og er en del av et internasjonalt prosjekt som kalles «Project 5-0». I India, Thailand, Filippinene og Zimbabwe drives samme type prosjekt som går ut på å gi bondekvinner opplæring på ulike felter som kan gjøre dem i stand til å skaffe seg inntekter og forbedre sin levestandard. I Zimbabwe utgjør dette prosjektet oppfølgingsarbeid blant kvinner som har deltatt i kurser ved Chitepo Training Center i Manicaland — en jordbruksskole som tilbyr kurser i forbedrete

jordbruksmetoder og alternativ teknologi. ZAUW lønner sammen med de fire andre organisasjonene *en kvinnelig feltarbeider og jordbruksveileder*, som reiser rundt i distriktene for å rettlegge kvinnene og hjelpe dem til å gjøre bruk av de nye kunnskapene de har ervervet seg på kursene. Prosjektene kan være dyrkingsmåter, små vanningsanlegg, inngjerding av grønnsakhager, alternative energikilder til ved (trær er en knapp ressurs i Zimbabwe), vedsparende ovner til matlaging, produksjon av murstein, såpe, skoleuniformer o.l. Den kvinnelige veilederen tar seg fram på en motorsykel, men prosjektet har problemer med å finansiere utgifter til både lønn og bensin. Derfor er de på jakt etter midler til å fortsette dette oppfølgingsarbeidet, som ser ut til å ha vært særdeles vellykket.

Til slutt kan nevnes at ZAUW planlegger å holde et seminar i samarbeid med ulike lokale organisasjoner om *barnemishandling og skilsmisse*. Etter utallige oppfordringer om å ta opp til diskusjon et brennbart tema og et økende problem i Zimbabwe, håper de nå å kunne arrangere seminaret i 1987. Til dette trenger de også finansiell støtte.

Mrs. Mafarachisi uttrykker ønske om kontakt og utveksling med kvinneorganisasjoner i andre land. Til tross for problemer med å få utenlandsk valuta for å delta på internasjonale konferanser, har de lyktes i å sende delegater både til IFUW-konferanser og til kvinnekongressen i Nairobi i 1985, blant annet takket være hjelp fra søsterorganisasjoner i IFUW.

For eventuell assistanse eller nærmere kontakt, skriv til Zimbabwe Association of University Women (ZAUW), P.O.Box

MP 55 Mount Pleasant, Harare, Zimbabwe.

Thora Holter
(stud.mag.art. sosialantropologi,
p.t. tilknyttet University of Zimbabwe)
c/o UNDP P.O.Box 4775
Harare, Zimbabwe

Kvinnens situasjon i landbruket — NLVF skal planlegge kvinneforskning

Over Jordbruksavtalen 1987 er det stilt 300.000 kroner til rådighet for et forprosjekt for klarlegging av behovet for forskningsinnsats på området kvinnens situasjon i landbruket. Departementet har samtidig gitt tilsagn om kr 600.000 årlig (i 1986-kroner) over en 5-års periode til et forskningsprogram på området.

Et utvalg på 5 medlemmer skal i løpet av april 1987 komme med en utredning. Utvalget skal i sitt arbeid ta utgangspunkt i rapporten «Arbeidsplasser for kvinner i landbruket» som ble utarbeidet av en arbeidsgruppe fra Jordbruksavtalens parter i april 1986.

Sekretariatet vil følge med i saken og kommer med mer informasjon så snart det foreligger.

Lesbiska forskare

Ett forum för lesbiska forskare har startat

På första mötet i november 86 samlades ett tiotal kvinnor på Kvinnohuset i Stockholm. Ämnen som var representerade: lesbisk historia, litteraturvetenskap, sociologi, juridik, kriminologi, socialt arbete, teologi, lesbisk filosofi m.m.

I gruppen fanns också representanter för journalistik, kvinno- och kvinnobokhandel. Mao: hela kedjan från idéer till distribution. Så varför finns det så lite svensk lesbisk forskning?

Några *önskemål* som uttalades var:

- att få stöd av olika slag från andra lesbiska kvinnor
- att byta idéer och erfarenheter och visioner
- att söka, sammanställa, skapa och sprida kunskap om lesbiskhet

Våra *diskussioner* rörde bl a:

- Hur kan vi beskriva oss själva, vår värld, våra visioner och samtidigt behålla integriteten?
- Är det bra att arbeta inom universiteten eller är alternativa former bättre?
- Hur kan vi presentera våra resultat utan att exploateras?
- Hur kan vi skapa ett lesbiskt arkiv? – Vi vill synliggöra den lesbiska historien och kulturen — allt från « lesbisk kofta från 30-talet » till vetenskapliga rön om lesbisk filosofi kunde få plats.
- Vi kanske kan ha en kurs på Kvinnohögskolan där vi går igenom insamlat material och gör sammanställningar.

Detta och mycket mer var idéer som kom upp på första mötet.

Om Du vill veta mer om gruppen, eller vara med och forma den, eller tipsa om material ed — hör av Dig till vår kontakt-kvinna: Karin Lindequist på Kvinnobokhandeln Medusa, Wollmar Yxkullsgatan 33, 116 50 Stockholm, tel 08-84 50 07.

SIGNS

A Journal of Women in Culture and Society

For mange av våre lesere er sikkert *Signs* et kjent og kjær tidsskrift. *Signs* ble startet i 1975. Opp gjennom årene er det publisert mange banebrytende artikler nettopp i dette tidsskriftet.

I 1986 ble det utarbeidet en indeks over artikler og bokanmeldelser i de ti første årgangene. *Signs* er et kvartalstidsskrift. Indeksen er publisert som *Signs*, Volume 11, No. 4, part 2, Summer 1986 supplement. I biblioteket til Sekretariatet finnes samtlige nummer f.o.m. Vol. 2, No. 1, Autumn 1976.

Abonnement og enkeltnumre kan bestilles direkte fra

The University of Chicago Press
Dept. SW6SA, Journals Division,
P.O.Box 37005
Chicago, IL 60637
USA

Kvindeforskning — nytt landsomfattende nyhetsbrev for kvinneforskning i Danmark

Vi har i tidligere nummer av *Nytt om kvinneforskning* rapportert om at Folketinget i Danmark i 1985 opprettet åtte stillinger for kvinneforskning. Det ble også bevilget 9 millioner kroner til arbeid med koordinering og evaluering over en treårsperiode.

Planleggingsrådet for Forskningen nedsatte en gruppe til å bestyre både stillinger og midler. Det er også ansatt to koordinatører på halv tid: Anne Margerete Berg, Center for Kvindeforskning, København Universitet, Amager, og Anette Borchhorst, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet. De er også redaktører for nyhetsbrevet.

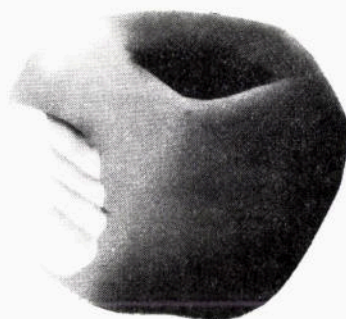
Dette første nummeret informerer om Folketingets aksjonsplan for kvinneforskningen, og oppfølgingen av denne. Dessuten er det godt med småstoff, informasjon om seminarer og konferanser, kontaktannonser, og oversikt over andre nyhetsbrev og kvinneforskningsmiljøer. Den flotte forsida med epleillustrasjonen, som ikke kommer til sin rett gjengitt i svart/hvitt, gjør også utseendet attraktivt.

Kvindeforskning vil komme ut med 4–6 nummer årlig, og er gratis.

Kvindeforskning

Styringsgruppen for kvindeforskning
Planlægningsrådet for Forskningen
Holmens Kanal 7
1060 København K
Danmark

KVINDE

FORSKNING

Nordiske forskarkurser

Kursprogram 1987

I nedanstående förteckning ges 1987 års kurser i kronologisk ordning:

14–22 mars

Frågeställningar och metoder i allmänmedicinsk forskning

22–28 mars

Bergmekanisk laboratorietestning

23 mars–3 april

Stenalderflint i Norden

1–11 juni

Precisionsbestämning av struktur och dynamik i kristaller — möjligheter och problem

1–12 juni

Observerande astrofysik — metoder og teknik i optisk astronomi

7–16 juni

Retorikk og kommunikasjonsteori

9–18 juni

Sovjetisk utrikespolitikk

15–26 juni

Algebraisk kodeteori

- 13-24 juli
HIV-infektionens biologi
- 1-15 augusti
Talspråksinteraktion
- 3-12 augusti
Tidsgeografi — ett samhällsvetenskapligt synsätt i teori och praktik
- 3-14 augusti
Design och utvärdering av funktionell beklädnad
- 10-21 augusti
Økonometri — byggnad av dynamiska modeller
- 12-19 augusti
Numerisk lösning av differentialekvationer
- 16-25 augusti
Läsforskning
- 17-26 augusti
Människor på flykt — flyktningsforskning i nordiskt och internationellt perspektiv
- 17-28 augusti
Design av distribuerade system
- 22-29 augusti
Perinatal epidemiologi med särskild synvinkel på randomiserade kontrollerade undersökningar
- 25 september-2 oktober
Arbetsrätt
- September-oktober
Psykiatrisk hälso- och sjukvårdsforskning
- 9-19 november
Torkning av kärna och strå — torkningsteori, biologiska aspekter och tekniska lösningar

Et hefte, hvor kursene er mer spesifisert, kan fås ved henvendelse til Sekretariatet.

Anorexia & Bulimia * Arbejde & Økonomi * Arbejdsløshed * Arbejds miljø * Fagforeninger * Film * Flygtninge * Graviditet & Fødsel * Historie * Incest Kunst * Kvinde- og kønsforskning * Lesbianisme * Ligestilling * Litteratur Medicin * Medier * Naturvidenskab * Politik * Pornografi * Prostitution * Religion * Sociologi * Sprog * Teknik/ Teknologi * Uddannelse * U-lande * Unge kvinder * Vold * Ældre kvinder

ISSN 0901-5337

SKANDINAVISK KVINDEK udgives af to gode grunde: 1) kvindesagen er mere nødvendig end nogensinde (og bibliotekerne har mange forespørgsler om kvindeemner), 2) Bibliotekerne mangler referenceværker på området.

SKANDINAVISK KVINDEK indeholder oplysninger om nye bøger, tidsskriftartikler, film/video, konferencer, love, bekendtgørelser, rapporter, specialer..

SKANDINAVISK KVINDEX udkommer hver anden måned og indeholder ca. 200 referencer pr. nummer.

SKANDINAVISK KVINDEX er alfabetisk emneinddelt og derfor nemt at finde rundt i. Desuden er der et finere emneregister og forfatterregister i hvert nummer.

Hver årgang afsluttes med et samlet årsregister (emne- og forfatterregister)

Pris :

1.årgang (1.4.86-31.3.87) : Dkr. 400,-
2.årgang (1.4.87-31.3.88) : Dkr. 400,-

SKANDINAVISK KVINDEX udarbejdes af bibliotekarer - og vi håber, at også De vil finde, at SKANDINAVISK KVINDEX er et nyttigt redskab i dokumentations- og oplysningsarbejdet.

Med venlig hilsen

Jette Balslev

Jette Balslev
Redaktrice

↙ Dette er nogle af emneordene

SKANDINAVISK KVINDEX
udgives og distribueres af:

BALSLEV PUBLIKATIONER
Fosgården 14
DK-2620 Albertslund

↖ Send bestillingen
til

=====

Ja, vi ønsker at tegne abonnement på SKANDINAVISK KVINDEX

- ☐ Abonnement ønskes fra 1.4.1986 (1.årgang)
☐ Abonnement ønskes fra 1.4.1987 (2.årgang)
☐ Send mere information om SKANDINAVISK KVINDEX

Navn : _____

Adresse : _____

Kvalifiseringsstipend for kvinder til toppstillinger

Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning (RSF) har fra 1987 avsatt midler til kvalifiseringsstipend for kvinner i mellomstillinger som ønsker seg til toppstillinger.

Bakgrunnen for kvalifiseringsstipendet

er den skjeve rekrutteringen av kvinner til toppstillinger. Andelen kvinner i slike stillinger viser praktisk talt ingen økning. Med kvalifiseringsstipendet ønsker RSF å bidra til at det i samfunnsfagene ansettes flere kvinner i professorater.

Ved søknadsfristens utløp var det meldt seg 10 søkere.

RSF vil også i 1988 avsette midler til denne type stipend.

Nytt fra likestillingsutvalgene

Universitetet i Trondheim, AVH

Vidgis Haugerud ble valgt til ny leder av Likestillingsutvalget ut perioden på møtet 20. oktober 1986.

Møtet i utvalget 29. oktober behandlet Forslag til Handlingsplan for likestilling ved universiteter og høyskoler.

Universitetet i Trondheim, NTH

Sekretariatet har mottatt Årsrapport for 1986 fra Likestillingutvalget.

Utvalget gjennomførte for tredje gang en arbeidsuke for jenter i 8. klasse. Bakgrunnen for arbeidsuke er at alt for få jenter velger teknisk utdanning, og at det gjelder å motivere jenter for slik utdanning på et så tidlig tidspunkt som mulig.

Erfaringene de gjorde er samlet i en liten rapport. Den kan fås ved henvendelse til Likestillingsutvalget, NTH, Sekretariatet, 7034 Trondheim/NTH.

Dataprojekt jenter: Likestillingsutvalget har lenge syslet med tanken om å gjennomføre et slikt prosjekt. Bakgrunnen er den lave prosentandelen jenter på datalinjen ved NTH (ca. 15%) og signaler fra skolen om at EDB er et fag jentene velger bort. Både i Sverige og Danmark er det gjennomført lignende tiltak. Det er nå dannet en komité som skal arbeide med prosjektet.

Responsen på prosjektet har så langt vært svært positiv. Utvalget håper at andre universiteter og høyskoler vil ta et tilsvarende initiativ.

Telemark DH-skole

På møte i utvalget 28.11.86 ble bl.a. «Handlingsplan for likestilling ved universiteter og høyskoler» behandlet.

Likestillingsutvalget har etter søknad til Kultur- og vitenskapsdepartementet fått innvilget kr 10.000 til likestillingstiltak i landbruksøkonomisk utdanning. Målet er å få flere kvinner til dette studiet.

Stipend

Forskningsstipend for viderekomne studenter—NAVF-studentstipend

Rådet for medisinsk forskning bevilger studentstipend med henblikk på rekruttering av forskere. Studenter innen medisin, odontologi og veterinærmedisin kan søke. Den økonomiske rammen for studentstipend for 1987 vil antakelig bli slik at, dersom søknadsvolumet opprettholdes, vil det bli en viss konkurranse om stipendiene. Rådet vil likevel oppfordre forskningsmotiverte studenter og deres veiledere til å søke.

Stipendiene for medisinske studenter blir i alminnelighet ikke tildelt før etter at eksamen i de prekliniske fag er avlagt. Studenter i den kliniske del av studiet vil kunne tildeles stipend i hvilket som helst fag, forutsatt at de har gjennomgått grunnutdanning i faget. Tilsvarende gjelder for studenter i odontologi og veterinærmedisin.

Det er en forutsetning at en erfaren forsker er villig til å være veileder for studenten. Det vil i alminnelighet være naturlig at studenten i begynnelsen deltar i et forskningprosjekt sammen med veilederen, og at oppgaven faller innenfor det området hvor arbeid er i gang ved vedkommende institusjon.

Det kan søkes om helt eller halvt stipend. Det er vanligvis mest hensiktsmessig å starte med helt stipend. Studenter som søker helt stipend, må søke vedkommende fakultet om permisjon fra studiet i den tid de har stipend fra NAVF.

Halvt stipend kan tildeles studenter som har hatt helt stipend eller som kan doku-

mentere tidligere forskererfaring, og som skal fortsette med forskningsarbeidet og viser en sterk motivasjon for å bruke sin ledige tid til forskningsarbeid ved siden av studiene.

Stipend kan gis for 1 år av gangen og må søkes for hvert nytt kalenderår. Det kan gis i inntil 3 år, med adgang til forlengelse når spesielle rekrutteringsforhold tilsier det.

Ved tildeling av stipend tas hensyn til prosjektbeskrivelse, karakterer ved tidligere eksamener, opplysninger fra lærere og andre som kjenner studenten og som har grunnlag for å kunne uttale seg om søkerens muligheter som forsker, samt erklæring fra veileder. Hvor karakterer ikke gis, øker kravene til øvrig dokumentasjon av søkers egnethet for forskning. Det kan også tas hensyn til antall studentstipendiater ved instituttet. Under ellers like forhold vil kvinnelige søkere bli foretrukket.

Satser pr. 01.08.86:

Halvt stipend	kr 2.100 pr. mnd
Helt stipend	kr 4.200 pr. mnd
Omsorgstillegg	kr 750 pr. barn

Interesserte studenter sender søknad på NAVFs skjema, som fås ved henvendelse til NAVF, Sandakerveien 99, 0483 Oslo 4. Med søknaden må følge bekreftende karakterutskrifter for avlagte eksamener samt en erklæring fra studentens veileder. Det skal foreligge en bekreftelse fra styrer av den institusjonen studenten skal arbeide ved om at han/hun får arbeidsplass, nødvendig utstyr og driftsmidler.

Søknadsfrist: 1. mai 1987 for nye stipend og eventuelle forlengelser for høstsemesteret og 1. november 1987 for nye stipend og forlengelser året etter.

Stipend — Letterstedska föreningen

Norsk vitenskapelig samarbeid og nordiske studiereiser

Letterstedska föreningen gir bevilgninger fortrinnsvis til vitenskapelig virksomhet over emner med tilknytning til nordiske land og sammenligning mellom dem, til besøk i annet nordisk land (etter søknad fra mottakerinstitusjonen), til konferanser og seminarer over emner av fellesnordisk interesse (søknad sendes av arrangørene, utgifter til administrasjon og måltider dekkes vanligvis ikke), og til lignende formål. Bidrag til deltakelse på kongresser gis bare unntaksvis. Søknadsbeløpene for tiltak som her er nevnt, bør i regelen ligge mellom SEK 2.000 og SEK 30.000.

Utover dette er det avsatt et beløp på inntil SEK 75.000 til støtte av nordisk utveksling av kunst og kunstnere.

Til disse formål gir foreningen bevilgninger vår og høst. Søknadsfristen er 1. mars og 15. september 1987. Søknad sendes *Letterstedska föreningen, Essinge Brogata 37 NB, S-112 61 Stockholm*.

Søknader fra norske enkeltpersoner om bidrag til studiereise til annet nordisk land sendes innen 1. mars til sekretæren i Letterstedske forenings norske avdeling, *Professor Kolbjørn Skaare, Jacob Neumanns vei 11, 1364 Hvalstad*.

Det er ingen spesielle søknadsskjemaer.

Matsumae International Foundation

Ovennevnte forskningsfond har innbudt norske borgere til å søke på stipend for forskningsopphold i Japan i perioden 1. april 1988 til 31. mars 1989.

Fondet vil utdele 20 stipend for viderekomne studenter (postgraduates)/forskere for en periode av inntil 6 måneder ved universitet eller forskningsinstitutt i Japan.

Søkerne må ikke være over 40 år og søkere fra naturvitenskapene, medisin og tekniske fag vil ha prioritet. Ingen stipend er øremerket for nordmenn, men norske borgere kan søke i konkurranse med søkere fra andre land.

Stipendene omfatter et månedlig beløp på mellom 200.000 og 300.000 yen samt gratis flybillett tur/retur Japan. Stipendiatene mottar dessuten et engangsbeløp ved ankomst på 300.000 yen.

Søknadsskjema og nærmere opplysninger kan fås ved henvendelse til Utenriksdepartementet, Presse- og kulturavdelingen, tlf. (02) 20 41 70, linje 1218.

Søknader for 1988/89 mottas i Utenriksdepartementet, Postboks 8114 Dep., 0032 Oslo 1, for videre forsendelse til Japan, når som helst, men ikke senere enn 1. september 1987.

Nye kvinnelige stipendiater, forskere og prosjektledere i NAVF fra 1987

Rådet for humanistisk forskning (RHF)

Studentstipend:

Ikke-europeiske studier

Cand.mag. Turid E. Wennevold
Lingvistisk ins., Univ. i Trondheim

Cand.mag. Eva Sæther
Inst. for musikkvitenskap, Univ. i Oslo

Cand.mag. Violette Heger
Inst. for musikkvitenskap, Univ. i Oslo

Cand.mag. Anne B. Flom-Jacobsen
Religionshistorisk inst., Univ. i Oslo

Ergativitetsbegrepet sett i lys av
polynesiske språk

Tradition i Elfenbenskysten — Mode i Norge.
Ett etnomusikalskt perspektiv på
innvandarmiljøer och kulturmöten

Europas 700-års felles kulturhistorie med
araberne — Musikalsk og kulturell utveksling

Religion og modernitet; fenomenet religiøs
ekspansjonisme belyst gjennom israelsk jødedom

Samisk/kvensk språk, historie og kultur

Stud. philol. Agnes Eriksen
ISL, Univ. i Tromsø

Bygningsappellativer i den finske dialekten
i Børselvområdet

Program for humanistisk informasjonsteknologiforskning

Cand. philol. Toril Fiva
ISL, Univ. i Tromsø

Parsing av ikke-argument-dependenser
(utdanningsstipend)

Program for kultur- og tradisjonsformidlende forskning:

Cand. philol. Anne Stensvold
Religionshistorisk ins., Univ. i Oslo

Religiøse forestillinger i ikke-religiøs kontekst
(utdanningsstipend)

Øvrige etter ordinær utlysning for 1987

Elisabeth Lanza
Lingvistisk inst., Univ. i Oslo

Eva Agnes Csato
Ural-Altaisk inst., Univ. i Oslo

Inger Storli
IMV, Univ. i Tromsø

Differensieringen av koder ved tospråklig språk-
tilegnelse hos barn (utdanningsstipend)

Pronominale kategorier i ungarsk og tyrkisk.
En studie i syntaktisk typologi (utdanningsstipend)

Den kulturhistoriske bakgrunnen til høyfjellstuftene
fra vikingtid til tidlig middelalder på Saltfjellet
(utdanningsstipend)

Eldbjørg Fossgaard
Filosofisk inst., Univ. i Bergen
Vibeke Børdahl
Østasiatisk inst., Univ. i Oslo

Lillian Gustafson
Arkeologisk avd., Museet,
Univ. i Trondheim
Aslaug Groven Michaelsen
Nordisk inst., Univ. i Trondheim

Siri Sverdrup Lunden
Slavisk-baltisk inst., Univ. i Oslo

Sølvi Sogner
Historisk inst., Univ. i Oslo

Viveka Hagnell
Inst. for drama-film-teater, Univ. i Trondheim

Endringer i bønders arbeidsvilkår og holdninger til arbeid fra mellomkrigstida til i dag (dr.art-stipend)
Formulism and Didacticism in Modern Chinese Literature. Theory and Practice in Qin Zhao yang's Fiction (forsker NAVF)

Innerdalen gjennom 7000 år. Tradisjon og endring i bruken av en fjelldal i Nord-Østerdalen (forsker NAVF)

Norsk litteraturutvikling og det harmoniske imperativ. Modernismen (vikarstipend)

Professor Olaf Brochs korrespondanse med utenlandske studenter (seniorstipend)

Datasystem for historisk demografi («Demosy») (prosjektstøtte)

Norsk teater-repertoarpolitikk 1900-1980 (prosjektstøtte)

Rådet for medisinsk forskning (RMF)

Utdanningsstipend

Cand.med. Bente Ruud
Fysiologisk inst., Univ. i Oslo

Cand.med. Sigrid E. Hanem
Farmakologisk inst., Univ. i Oslo

Cand.med. Helga Refsum
Inst. for farmakologi/toksikologi, Univ. i Bergen

Cand.med. Lill-Tove Rasmussen
Inst. for medisinsk biologi, Univ. i Tromsø

Analgesi- og anestesimidlers effekt på leukocyttfunksjonen

Alfa-adrenerge effekter og mekanismer i hjertet

Homocysteinmetabolismen i normalt og malignt vev

Glukan-mediert økning av resistens mot bakterieinfeksjon i mus

Program for human/veterinærmedisin:

Cand.med. Kjersti Skjold Rønningen
Inst. for transplantasjonsimmunologi,
Rikshospitalet

HLA assosiasjon v/insulinavhengig diabetes mellitus v. hjelp av DNA-typing

Program helse-miljø-levekår, «Miljø og helse»:

Cand.med. Hanne Louise Thürmer
Statens helseundersøkelser

Risiko for hjerte-karsykdommer i sosioøkonomisk gruppe

Studentstipend

Stud.med. Anne Hansen Ree
Inst. for medisinsk biokjemi, Univ. i Oslo
Stud.med. Tone Bjerkelund
Inst. for ernæringsforskning, Univ. i Oslo

Regulering av målcellers følsomhet for steroidhormoner

Involverer retinol's molekylære virkningsmekanisme CAMP-signalsystemet?

Stud.med. Nina Podhorny
Muskelfysiologisk institutt

Stud.med. Elisabeth H. Rud
Inst. for kreftforskning, avd. for patologi,
Univ. i Trondheim

Prosjektledere

I. aman. Dorthé Holst pva vit.ass.
Inst. for samfunnsodontologi, Univ. i Oslo

Konsekvensene av fysisk aktivitet for basalstoffskiftet
og fettforbrenning

Aktivering av onkogener i
prostatacancer

Kongsvingerprosjektet.

Modeller for tannsykdomsutvikling

Program HEMIL, «Helsetjenesteforskning»:

Cand.med. Kirsti Malterud
Institutt for allmennmedisin, UiB
(bevilget drift kr 18 000)

Almenpraktikerens møte med
kvinnelige pasienter

Rådet for naturvitenskapelig forskning (RNF)

Matematikkfag

Gro Synøve Hagen
Matematisk institutt, UiO
Anne Torunn Hvideberg
Institutt for informatikk, UiB

Sekvensielle og ikke-sekvensielle «dose-response»
modeller (studentstipend)

Konstruksjon av et ekspertsystem for risiko-
vurdering innen livsforsikring (studentstipend)

Fysikkfag

Torgunn Wøien
Fysisk institutt, UiO
Hanne Arnesen
Fysisk institutt, UiO

Elektromagnetisme i akselererte systemer
(studentstipend)

Gamma-stråling fra atomkjerner fra de sjeldne jord-
arter etter overføringsreaksjoner (studentstipend)

Kjemi

Grete Gundersen
Kjemisk institutt, UiO

Studier av bindingsforhold i trivalente borforbindelser
ved hjelp av gassfase elektrondiffraksjon
(forskerstipend)

Magni Martens
Norsk inst. for næringsmiddelforskning, Ås
Sissel Helene Hansen
IMR, UiTø

Støtte til inviterte foredragsholdere ved «5th Weurman
Flavour Research Symposium»

Oksydasjon av noen aromatiske oljekomponenter
(dr.stipend)

Geofag

Sylvi Haldorsen
Inst. for geologi, NLH

Lagring av vann i løsmasser og fjell og
betydning for overflatehydrologi

Biofag

Birgit Helene Dannevig
Avd. for gen. fysiologi, UiO
Else Nøst Hegseth
Biologisk stasjon, UNIT
Vigdis Trosvik
Inst. for mikrobiologi og plantefysiologi, UiB
Hilde Nissen
Inst. for mikrobiologi og plantefysiologi, UiB
Berit Riddervold Heimdal
Inst. for marinbiologi, UiB
Helene Marie Lampe
Zoologisk institutt, UNIT-AVH
Liv Borgen
Botanisk hage og museum, UiO

Omsetning av immunkomplekser i regnbueørret
(forskerstipend)
Biokjemi og økologisk tilpasning hos isalger i Arktis
(forskerstipend)
Påvisning og isolering av plasmider og resistensgener
hos bakterier
Elektronmikroskopiske undersøkelser av
marine bakterier
Biologisk aktivitet i oseanografiske frontområder

Struktur og funksjon i fuglesangen
(forskerstipend)
Biosystematics of arctic-alpine
draba

PNG-programmet (petroleumsrelatert grunnforskning)

Elisabeth Alve
Inst. for geologi, UiO
Signe Kjelstrup Ratkje
Inst. for fysikalsk kjemi, NTH
Signe Kjelstrup Ratkje
Inst. for fysikalsk kjemi, NTH
Jaqueline Naze Tjøtta
Matematisk institutt, UiB
Marianne Foss
IMR, UiTø

Resente modeller av foranimiferacies for
tolkning av fossile faunaer
Termodynamikk for kobling av ladningstransport
og kjemisk reaksjon
Termisk diffusjon

Forskningstermin H87/V88

Virkningen av en tynn film på en ru havoverflate,
spesielt m.h.t. tilbakespredning av mikrobølger
(dr.stipend)

Genteknologiprogrammet

Anne-Brit Kolstø
Biologisk institutt, UiO
Unni Spæren
Inst. for med. biologi, UiTø
Unni Spæren
Inst. for med. biologi, UiTø
Ingerid Kvelland
Zoologisk lab., UiB

Anvendelse av Bacillus-stammer som vertsorganisme
for proteinproduksjon
Studier av polymavirus DNA syntese ved bruk
av genteknologisk metodikk
Molekylærbiologi/genteknologi

Specificity of cdc7 mutants in controlling
induced mutagenesis in yeast

Tordis Beate Øyen
Biokjemisk inst., UiO
Trine-Lise Zimmer
Biokjemisk inst., UiO

Ekspresjon av heterolog DNA i gjær

Oppbygging av fagområdet immunologi
ved Biokjemisk institutt

Pro Mare-programmet (marinøkologi i Arktis)

Grethe Rytter Hasle
Avd. for marin botanikk, UiO

Diatomeer på is og som epifytter i
Arktis og Antarktis

Flerfaglige prosjekt

Dordis Jorde
Stiftelsen Teknoteket
Dordis Jorde
Senter for realfagsunderv., UiO

Forprosjekt til et norsk science center –
Teknoteket
Nordiske elevers læring i naturfag
(NORDELIN)

Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning (RSF)

Sosiologi:

Greta Maria Skau
Inst. for samfunnsvitenskap, Univ. i Tromsø
Ann Nilsen
Dr. polit. senteret, Univ. i Bergen

Sentrale prosesser i livsløp. En biografianalytisk
studie av barn/ungdom med atferdsvansker
Kvinner yrkeskarriere som prosess. En sammen-
ligning av lærere og ingeniører fra to
utdanningskohorter (utdanningsstipend)

Psykologi:

Gerd Kvale
Inst. for som. psyk., Univ. i Bergen
Astrid Heen Wold
Psykologisk ins., Univ. i Oslo
Liv Mette Gulbrandsen
Psykologisk inst., Univ. i Oslo

Betinget kvalme og oppkast hos kreftpasienter
som får cytostatikabehandling (utdanningsstipend)
Forholdet mellom språkforståelse og hukommelse hos
afasi-pasienter, mai 1977
Barns sosiale nettverk
(utdanningsstipend)

Sosialantropologi:

Gunnvor Berge
Inst. for sosialantropologi, Univ. i Oslo
Solrun Williksen Bakker
Inst. for sosialantropologi, Univ. i Oslo
Karin Ask
Inst. for sosialantropologi, Univ. i Bergen

Bytte, inkorporasjon og personoppfatning
på Bissagosøyene
Kultur, identitet og utvikling
på Fiji
Kvinner i rural urban migrasjon
i Pakistan

Pedagogikk:

Susanne Lie
Pedagogisk forskningsinstitutt, Univ. i Oslo
Eva M. Johannessen
Barnevernssakademiet i Oslo
Torunn Lauvdal
Oppland DH-skole
Berit Bae
Barnevernssakademiet i Oslo
Inger Kristine Løge
Klepp PPT kontor
Liv Vedler
Statens spesiallærerhøgskole
Tove Aarsnes Baune
Pedagogisk forskningsinstitutt, Univ. i Oslo

En sammenlignende studie av norske, britiske og amerikanske kvinnelige akademikere
Gruppekonsultasjon med barnehagepersonale

Ungdomsskolen i moderne tid: organisasjon, elev-
erfaringer og segregasjonsprosesser
Anerkjennelse i voksen/barn relasjonen i
barnehagen
Språkleg bevissthet hos barn med
språk- og talevanskar
Observasjon av lek og kommunikasjon i de første to
leveår hos multihandikappede småbarn
Om Lærerutdanningsrådets betydning for
fremveksten av norsk lærerutdanning

Helse, miljø og levekår (HEMIL)

Miljø/helse:

Tordis Dalland Evans
Inst. for kognitiv psykologi,
Univ. i Bergen
Bente Wold
Inst. for sosialpsykologi, Univ. i Bergen

Psykologisk utvikling i sped- og småbarnsalder som
følge av forhold i svangerskap, fødsel og
spebarnsperiode
Sosialisering og livsstil blant
barn og unge

Helsetjenesteforskning:

Karen Jensen
PFI, Univ. i Oslo

Hjemmet som arena for profesjonell omsorgsutøvelse
– nye arbeidsfelt og kvalifikasjoner for helsearbeidere

Levekår:

Anne Marit Skarsbø
Sosiologisk institutt, Univ. i Bergen

Ungdommens forbruk – en kilde til konflikt
i familien?

Det norske samfunn og minoriteter

Bente Puntervold Bø
Diakonhjemmets sosialhøgskole
Turid Heiberg
Antirasistisk senter
Zahra Kamalkhani
Inst. for sosialantropologi, Univ. i Bergen
Antonia Samaniego Jara
Inst. for samfunnsforskning, Univ. i Oslo

Innvandrerearbeid i helse- og sosialsektoren –
kvalifisering av yrkesgrupper
Rasistiske overgrep og hjelpe-
apparatet
Iranian Immigrants and Refugees
in Norway
Situasjonen til politiske flyktninger fra
Latin-Amerika i Norge og deres problemer
(utdanningsstipend)

Forskningsprogram om kvinnemishandling

Angelika Schafft
Inst. for kriminologi og strafferett, Univ. i Oslo

Kristin Skjorten
Inst. for kriminologi og strafferett, Univ. i Oslo

Tove Stang Dahl
Inst. for offentlig rett, Univ. i Oslo

Elin Johnsen
Inst. for samfunnsvitenskap, Univ. i Oslo

Åse Berge
Senter for kvinneforskning, Oslo

Anne-Kari Clasen
Senter for kvinneforskning, Oslo

Rakel Nordseth
Psykologisk inst., Univ. i Trondheim

Trine Anstorp
Psykologisk inst., Univ. i Oslo

Halldis Leira
PP-tjenesten, Rommen

Lisbeth Bang
Oslo Helsesråd

Eva Lundgren
Senter for hum. kvinneforskning, Univ. i Bergen

Astri Hauge
Diakonhjemmets sosialhøgskole

Forskningsprogram om arbeidsledighet:

Hanne Müller
Sosialantropologisk inst., Univ. i Bergen

Gunvor Iversen
Statistisk sentralbyrå

Sedelighetsforbrytelser og
pornografi

Menn som mishandler

Kvinnemishandlingens rettslige sider: Kvinners
stilling i strafferett og straffeprosess

Hvordan bekjempe vold mot kvinner?

Hvordan endres holdninger og normer?

Rettsleg vurdering av menns og kvinners adferd i
voldtektssaker slik dommer og statsadvokat ser det

Kvinneterapisenter i Oslo

Seksualitetens voldskarakter: Fra incest- og
voldtektsoffer til prostitusjonsoffer

Forskningsveileder

Kan nye mestrings teknikker redusere familievold og
øke 1.linje tjenestens innsats overfor denne?

Forbedring af det offentlige hjelpeapparats tilbud til
voldtægtsofre uden at etablere særomsorg

Makt internalisert som kjærlighet og det erotiske
herredømme

Kirkens møte med
kvinnemishandlingsproblemet

Arbeidsløshet i et helhetlig
perspektiv

Ungdom og arbeidsledighet – endring av karrierer
og tilpasninger 1975–1985

Forskningsprogram om arbeid og utdanning:

Fride Eeg-Henriksen
NAVFs utredningsinstitutt

Natalie Rogoff Ramsøy
INAS

Yrkesretting i høyere utdanning — retorikk
eller realitet?

Organisering av velferdsstatens tjenester
i sammenlignende perspektiv

Tverrfaglige søknader

Nora Ahlberg
Religionshistorisk inst., Univ. i Oslo

Kirsten Sanberg
Inst. for off. rett, Univ. i Oslo

Muslimere i Norge. Den pakistanske
minoritetsgruppen

Fordeling av barn i skilsmisssaker og barneverns-
saker i lys av teorier om fordeling

Internasjonale tidsskrifter

I forrige nr. av *Nytt om kvinneforskning* presenterte vi innholdsfortegnelser fra *Women's Studies International Forum*. Vi fortsetter her vår presentasjonsrunde. Denne gang med *Kvinnovetenskaplig tidskrift* (to meget aktuelle numre) og *Signs*. Tidsskriftene finnes i Sekretariatet.

Kvinnovetenskaplig tidskrift

Nr 3 · 1986 · Årg 7

Från redaktionen I

MAUD LANDBY EDUARDS
Kön, stat och jämställdhetspolitik 4

ANITA DAHLBERG
Aktivt jämställdhetsarbete –
frigörelse med förhinder 16

Dikt och bild 34

KARIN WIDERBERG
Har kvinnoforskning med
jämställdhetspolitik att göra 36

MARGARETHA FAHLGREN
"Det maskinsydda broderiet" – Lace
och 80-talets kvinnliga populärroman 48

Krönika 55 Våra förmödrar 57

Recensioner 60 Notiser 76

Nr 4 · 1986 · Årg 7

Från redaktionen I

ANNA WESTERSTÄHL
Reproduksjonsteknologi – vad är det? 4

KAJSA SUNDSTRÖM-FEIGENBERG
Att sätta gränser – om fosterdiagnostik
och forskning på befruktade ägg 8

INGA HENRIKSSON
Rapport från ett kvinnoyrke 19

GUDRUN NORDBERG
Rätten att föda 21

JOHANNE SUNDBY
Om jag inte har barn – är jag kvinna då?
Psykosociala aspekter på barnlöshet 33

ANNA WEIMARCK
Fortplantningsteknologier – etik og kvinnosyn 40

DEBATT
Eva Karlsson: Reflexioner kring KVT nr 3/1986 50
Krönika 56 Recensioner 64 Vad händer? 75

SIGNS

CONTENTS

AUTUMN 1986
VOLUME 12 NUMBER 1

	1 Editorial
Sandra R. Joshel	3 Nurturing the Master's Child: Slavery and the Roman Child-Nurse
N. Katherine Hayles	23 Anger in Different Voices: Carol Gilligan and <i>The Mill on the Floss</i>
Mary Ann Clawson	40 Nineteenth-Century Women's Auxiliaries and Fraternal Orders
	REVIEW ESSAYS
Mary Lyndon Shanley	62 Suffrage, Protective Labor Legislation, and Married Women's Property Laws in England
Meda Chesney-Lind	78 Women and Crime: The Female Offender
Norma Basch	97 The Emerging Legal History of Women in the United States: Property, Divorce, and the Constitution
	REVISIONS/REPORTS
Margaret Beattie	118 The Representation of Women in Unions
Kathleen Beauvais	130 Workshops to Combat Sexual Harassment: A Case Study of Changing Attitudes
Gail Pheterson	146 Alliances between Women: Overcoming Internalized Oppression and Internalized Domination
	BOOK REVIEWS
Geraldine Maschio	161 Hollywood Androgyny by Rebecca Bell-Metereau; Speaking of Soap Operas by Robert C. Allen
Myra Marx Ferree	164 The Gender Factory by Sarah Fenstermaker Berk; Hard Choices: How Women Decide about Work, Career, and Motherhood by Kathleen Gerson
Carolyn Ruth Swift	167 Patriarchal Structures in Shakespeare's Drama by Peter Erickson; Love's Argument: Gender Relations in Shakespeare by Marianne L. Novy
Joyce Pettis	168 Black Feminist Criticism: Perspectives on Black Women Writers by Barbara Christian
Mary Ruggie	170 Women's Rights at Work: Campaigns and Policy in Britain and the United States by Elizabeth M. Meehan; Helping Women at Work: The Women's Industrial Council, 1889-1914 by Ellen Mappen
Ain Haas	172 Women in Control: Dilemmas of a Workers' Co-operative by Judy Wajcman

Patsy B. Perry	174	Give Us Each Day: The Diary of Alice Dunbar-Nelson edited by Gloria T. Hull
Hilary M. Schor	176	The Industrial Reformation of English Fiction: Social Discourse and Narrative Form, 1832-1867 by Catherine Gallagher; Protest and Reform: The British Social Narrative by Women, 1827-1867 by Joseph Kestner
Kathleen Sands	178	Women's Consciousness, Women's Conscience edited by Barbara Andolsen, Christine Gudorf, and Mary Pellauer; Making the Connections: Essays in Feminist Social Ethics by Beverly Wildung Harrison, edited by Carol Robb
Joanne Dobson	181	Novels, Readers, and Reviewers: Responses to Fiction in Antebellum America by Nina Baym; The American Narcissus: Individualism and Women in Nineteenth-Century American Fiction by Joyce W. Warren
Amy-Jill Levine	184	Bread Not Stone: The Challenge of Feminist Biblical Interpretation by Elisabeth Schüssler Fiorenza; Feminist Interpretation of the Bible edited by Letty M. Russell; Feminist Perspectives on Biblical Scholarship edited by Adela Yarbro Collins
		COMMENT AND REPLY
Roger N. Lancaster	188	Comment on Arguelles and Rich's "Homosexuality, Homophobia, and Revolution: Notes toward an Understanding of the Cuban Lesbian and Gay Male Experience: Part II"
B. Ruby Rich and Lourdes Arguelles	192	Reply to Lancaster
	195	United States and International Notes
	196	Publications of Interest
	197	Calls for Papers
	197	Comment and Reply Policy
	198	About the Contributors
	201	Notice to Contributors

PUBLIKASJONER

Bøker

Dubois, Kelly, Jennely m.fl. (red.):
Feminist Scholarship. Kindling in the
Groves of Academe. University of Illinois
Press, 1985.

Fløystad, Ingeborg:
Kvinnekår i endring. Kvinnene sitt arbeid i
Arna, Hordaland 1879-1930. Universitets-
forlaget, 1986.

Harding, Sandra:
The Science Question in Feminism
Cornell University Press, 1986.

Holtedal, Lisbeth:
Hva mutter gjør er alltid viktig
I serien «Kvinnens levekår og livsløp»,
Universitetsforlaget, 1986.

Koller, Odmund:
Kvinne og kropp
Universitetsforlaget, 1986.

Kirkebøen, Stein Erik:
Idrettsjenter. Veien til topps.
Universitetsforlaget/Norsk Idrettsforbund,
1986.

Nordhus, Hilde, Lise Widding Isaksen,
Kari Wærness:
De fleste gamle er kvinner.
Universitetsforlaget, 1986.

Plath, Sylvia:
Lady Lazorus. Gyldendal Norsk Forlag,
1986.

Thue, Anniken:
Frida Hansen. En europeer i norsk
tekstilkunst. Universitetsforlaget, 1986.

Treichler, Paula A. m.fl.:
For Alma Mater. Theory and Practice in
Feminist Scholarship. University of Illinois
Press, 1985.

Vammen, Tinne:
Rent og urent. Hovedstadens piger og fruer
1880-1920. Gyldendal, 1986.

Wedell, Lise (red.):
Det besatte køn. Aarhus Universitets-
forlag, 1986.

Aarestrup, Vibeke m.fl. (red.):
Dameture. Kvindeforskning i Aarhus.
Aarhus Universitetsforlag, 1986.

Artikler, hovedoppgaver, oversikter, prosjektnotater og rapporter

Arbeiderpartiets kvinnebevegelse.
Landskonferansen 1987: Forslag til
program — Velferdsstad på kvinners vis.

Arbetsmarknadsdepartementet:
Hit — men icke längre? Rapport från
seminaret «Kvinnor och politisk makt».
Delrapport från utredningen om
kvinnorepresentation. Ds A 1986: 5.

Bengts, Ulrika m.fl.
Jämställdhet eller emancipation. Strategier
inom kvinnorörelsen. Institutet för
kvinnoforskning vid Åbo Akademi, 1986.

Björgen, Ivar A.:

Dysleksi: Synsvanser og informasjonsvanser. Rapport fra Hjerkinns-seminaret 1985. NAVFs senter for barneforskning, rapport nr. 10/86.

Brandt, Ellen:

Minervas sønner og døtre. Kandidater fra universiteter og høyskoler 1890–1979. NAVFs utredningsinstitutt, notat 5/86.

Eriksson, Bodil og Tor Larsson:

Hur mår studenten? Hälsa, problemfaktorer och kritiske händelser. Universitets- och högskoleämbetet. Projektrapport 1986: 2.

Gerrard, Siri og Ingunn Kristoffersen (red.):

Kvinner i fiskerinæring, en seminar-rapport. Finnmark Distriktshøgskole, rapport 1986: 2g.

Grønbech, Dagrunn:

Kvinner i fiskeriene — hva foreligger av forskningsmateriale? Finnmark Distrikts-høgskole, rapport 1986: 2a.

Jämfo:

Vårdyrken under behandling. Rapport fra et seminar. Delegationen för jämställdhets-forskning, rapport nr. 7/1986.

Järvinen, Margaretha & Annika Snare (red.):

Kvinnor, alkohol och behandling — en nordisk antologi. NAD-publikation nr. 13/86.

Kvinnohistoriska samlingarna:

Ny litteratur om kvinnor. En bibliografi. 1986/87: 1. Göteborgs Universitetsbibliotek.

Kvinnohistoriska samlingarna:

Ny litteratur om kvinnor. En bibliografi. 1986/87: 2. Göteborgs Universitetsbibliotek.

Levold, Nora:

Kvinnerns økte yrkesdeltakelse. Langsom revolusjon eller rask integrasjon? Rapport nr. 2/86.

Likestillingsrådet:

Den nye mannsrollen. Rapport fra kontaktkonferansen 1986.

Likestillingsutvalget, NTH:

Årsrapport 1985–86.

Martens, Aase:

Hva skjer med gravide rusmiddel-misbrukere? En etterundersøkelse av 31 mødre. Sentralrådet for narkotika-problemer, notatserie 3/86.

Mjøen, Ruth:

Kvinnekår før og nå. Et seminar om nordnorske kystkvinneres kår fra 1700 til i dag med særlig henblikk på Vesterålen.

NAVFs utredningsinstitutt:

Statsbudsjettet 1987.

Notat 6/86.

Norske Kvinneres Sanitetsforening:

Årsmelding 1985.

Nås, Svein Olav:

Forskerstillinger: Søkning til stillinger utlyst i periden 1984–85. NAVFs utredningsinstitutt, notat 9/86.

Omholt, Tore:

Datautdanning. En oversikt over det kvalitative behov og høyere utdannings-institusjoners tilbud. NAVFs utredningsinstitutt. Notat 10/86.

Oppland Distriktshøgskole:

Kvinneår til 2 tusen. Rapport fra en konferanse. Informasjonsserien nr. 60/1986.

Samuelson, Tom:

Kursstedet. En sosiologisk studie av Bjørnebekk, Statens kursted for alkoholister. Statens institutt for alkoholforskning, 1986.

Sivard, Ruth Leger:
Verdens kvinner — en oversikt. Cappelen
forlag, 1986.

Sjøberg, Svein:
Elever og lærere sier sin mening. Rapport
fra SISS-prosjektet: The Second
International Science Study. Universitets-
forlaget, 1986.

Sæter, Oddrun:
Forandring — eller bare overlevelse.
Beskrivelse av et kurssted for
alkoholmisbrukere. Statens institutt for
alkoholforskning, 1986.

Thomsen, Kristin (red.):
Kvindelige ledere — kvinder i ledelse.
Center for samfundsvidenskabelig
kvindeforskning. Arbejdsnotat nr. 5/86.

World Health Organization:
Children and family breakdown. Report on
a WHO meeting — EURO Reports and
Studies 101.

Aamodt, Per Olaf:
Belastning eller berikelse?
Yrkesaktivitet, omsorgsansvar og student-
tillitsverv blant universitetsstudenter.
NAVFs utredningsinstitutt, notat 8/86.

Tidsskrifter

Ammenyt, nr. 4/86
Arbeid og læring, nr. 3/86
Arbeid og læring, nr. 4/86
Atlantis, Vol. 11, No. 2/86
Barn, 4/86
Bokformidlaren
Crew Report, Vol. 6, No. 11/86
Crew Report, Vol. 6, No. 12/86
Cuadernos, Mujer Hoy
Feminist Review, No. 24/86
Forum för kvinnliga forskare och
kvinneforskning nr. 5/86
Framtider, Bulletin 4/86

Fysioterapeuten, nr. 11/86
Fysioterapeuten, nr. 12/86
Fysioterapeuten, nr. 1/87
Hertha, nr. 5/86
Hertha, nr. 6/86
Häften, nr. 3/86
Häften, nr. 4/86
Instraw News, No. 6/86
Jämsides, nr. 3/86
Kvinner i arkeologi i Norge nr. 3/86
Kvinnobulletinen, nr. 5/86
Kvinnobulletinen, nr. 6/86
Kvinnor & Forskning, nr. 4/86
Kvinnovetenskaplig tidskrift, nr. 3/86
Lige nu, nr. 19/86
Lige nu, nr. 20/86
Likestilling, nr. 4/86
LIV, nr. 9/86
LIV, nr. 10/86
Materialisten, nr. 4/86
Miljømagasinet, nr. 4/86
MS, desember 1986
Naistutkimustiedote, nr. 3/86
NYCK, nr. 46/86
Nytt Norsk Tidsskrift, nr. 4/86
Plan og arbeid, nr. 5/86
Plan og arbeid, nr. 6/86
Queharceres, No. 10/86
Queharceres, No. 11/86
Queharceres, No. 12/86
SIGNS, Vol. 11, No. 4
SIGNS, Vol. 11. No. 4, part 2
SIGNS, Vol. 12, No. 1
SOS magasinet, nr. 2/86
Syn & Segn, hefte 3/86
Syn & Segn, hefte 4/86
Tidsskrift for samfunnsforskning, nr. 6/86
Tvärtanten, nr. 4/86
Win News, Vol. 12, No. 4
Women's Review of Books, Vol. IV,
No. 2
Women's Review of Books, Vol. IV,
No. 3
Women's Review of Books, Vol. IV,
No. 4

Publikasjoner fra NAVFs sekretariat for kvinneforskning

Arbeidsnotater

Arbeidsnotat nr. 7/78:
Kvinnens plass i levekårsundersøkelsen.
Av Ingeborg Astrid Kleppe.

Arbeidsnotat 1/79:
Kvinnens levekår – en seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 4/79:
Kvinnefellesskap og kvinneinteresser.
Ved Siri Gerrard, Aud Grandaunet, Marit
Hoel og Merete Lie. Arbeidsnotat nr. 2/79
fra veiledningsprosjekt.

Arbeidsnotat nr. 5/79:
Lønnet og ulønnet omsorg. En seminar-
rapport.

Arbeidsnotat nr. 2/80:
Teori og metode i kvinneforskningen.
Rapport fra en konferanse.

Arbeidsnotat nr. 1/81:
Forholdet mellom kvinneforskningen og
kvinnebevegelsen. Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 2/81:
Kvinner, overgang og aldring. Rapport fra
et seminar.

Arbeidsnotat nr. 1/83:
Humanistisk konferanse om kvinne-
forskning. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 2/83:
Kvinneforskning for samfunnsplan-
legging. Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 3/83:
Kvinner og arbeid 1750–1914 i England og
Frankrike. En oversikt over kvinne-
historisk forskning.

Arbeidsnotat nr. 1/84:
Nordisk Kvinnehistoriemøte, Oslo
20.–23. februar 1983. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 2/84:
Velferdsstaten, likestilling og fordelings-
mekanismer. Arbeidskonferanse i

Samfunnsvitenskapelig kvinneforskning.
Delrapport 1.

Arbeidsnotat nr. 4/84:
Oversikt over humanistisk forskning om
kvinner. Litteratur og prosjekter.

Arbeidsnotat nr. 5/84:
Kvinner og helse. Bibliografisk oversikt.
Litteratur og prosjekter.

Arbeidsnotat nr. 1/85:
Kvinner og arbeid. Rapport fra en
tverrfaglig konferanse 18.–20. november
1984.

Arbeidsnotat nr. 2/85:
Kvinner i medisinsk forskning. Rapport fra
en konferanse 5.–6. november 1984.

Arbeidsnotat nr. 4/85:
Kvinner i velferdsstaten.

Arbeidsnotat nr. 5/85:
NAVFs støtte til kvinnelige forskere og
kvinneforskningen. Oppgaver og
organisering etter 1986.

Arbeidsnotat nr. 1/86:
Kvinnen i historien, litteraturen og kunsten
— virkelighet og myte. Mønstring av
humanistisk kvinneforskning og
kvinnelitteratur.

Arbeidsnotat nr. 2/86:
Kvinneperspektiv på samfunns-
planlegging. Seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 3/86:
Framtidas Norge — på kvinners vilkår?
Seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 4/86:
Ufrivillig barnløshet: Nye løsninger —
nye problemer.
Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 5/86:
Den samfunnsvitenskapelige
kvinneforskningen fram mot år 2000:

Utfordringer og visjoner.
Seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 1/87:
Kvinner i naturvitenskapelig og
teknologisk forskning.
Presentasjoner.

Øvrige numre er utgått!

Annet

Litteratur og arkiver i kvinneforskning. Av
Mie Berg. *Gratis.*

*Om forskningsformidling gjennom
massemedier.* Av Mie Berg. 58 s, kr 25,—.

Informasjonshefter

Generell del
Medisinske fag
Realfag
Humanistiske fag
Samfunnsfag
(Oppgi fagområde ved bestilling.)

NB!

*Brosjyre om Sekretariatet for kvinne-
forskning på engelsk.*

Brosjyren sier litt om kvinneforskning i
Norge, om Sekretariatet for kvinne-
forskning og om NAVFs arbeid for like-
stilling.

Interesserte som skal på forskningsreise
i utlandet, må gjerne ta brosjyren med.

Kontaktmøte om Sentre for kvinneforsk-
ning og kvinnestudier ved universitetene.
Høvikodden, mars 1986. Rapport.

Informasjon for medisin

fra Sekretariatet for kvinneforskning,
utarbeidet i samarbeid med Rådet for
medisinsk forskning (RMF), NAVF.

Inneholder:

- oversikt over RMF's stipendordninger
- publikasjoner fra Kvinneforskningssekretariatet
- litt om nettverk av kvinner i medisinsk forskning.

Kvinner & forskning — medisin.
Opptrykk av artikler hentet fra
„Nytt om kvinneforskning“.
kr 10,–

Samtlige publikasjoner kan fås ved
henvendelse til Sekretariatet for
kvinneforskning.

GRATIS
1 måned

INNSYN OG OVERSYN

Treng du ei avis som gir deg meir enn overskrifter?
Prøv Dag og Tid — kritisk og uavhengig vekeavis
med vekt på:

- Dokumentar- og bakgrunnsstoff
- Humor og gravalvor
- Bøker, musikk og teater
- Politikk og debatt

Ting avisa for eit år eller eit halvår og du får avisa gratis i ein
månad i tillegg.

Abonnementet gjeld til det blir oppsagt.

Til Dag og Tid,
Karl Johansgt. 13,
0154 Oslo 1
Eller ring tlf.:
02-11 14 55

Ja, eg/vi tingar Dag og Tid

☐ 1/1 år for kr 335,- + 1 måned gratis

☐ 1/2 år for kr 175,- + 1 måned gratis

Namn:

Adr.:

Sekretariatets «gamle styre» — en takk

Vi i Sekretariatets administrasjon vil rette en takk til vårt styre som har sittet i perioden 1982–1986.

Spesielt vil vi takke styrelederen, professor Åse Hiorth Lervik, som i alle sammenhenger og til alle tider stilte seg selv og sin arbeidskraft til disposisjon. Hennes gode råd og fornuftige skjønn har i mange sammenhenger vært av avgjørende betydning for vår innsats.

I desember -86 var medlemmene og varamedlemmene samlet til et avsluttende styremøte. På bildet ser vi fra venstre:

Førsteamanuensis Berit Riddervold Heimdal, professor Asbjørn Aakvaag, professor Julie Skjæraasen, førstekonsulent Erling Strømberg, professor Åse Hiorth Lervik, førstekonsulent Jorun Wiik, forsker Kari Skrede, professor Jorunn Hareide og professor Berit Smestad Paulsen.

(De som ikke var til stede var: professor Trond Eskeland, professor Gerhard Stoltz, førsteamanuensis Siri Gerrard og førsteamanuensis Odd Erik Johansen.)

Sekretariatet har, med virkning fra 1987, fått nye styremedlemmer. Oversikt over disse vil du finne på 2. omslagsside.

Bidragsytere i dette nummeret — artikler og bokanmeldelser

Balteskard, Anne, lektor

Sogn videregående skole, Sognsveien 80, 0855 OSLO 8

Guttormsen, Gro, psykiater

Oslo Helseråd, Familiekontoret, St. Olavs plass 5, 0165 OSLO 1

Hauge, Astri, utdanningsstipendiat

Elisenbergveien 14, 0265 OSLO 2

Arbeider med et prosjekt om «kvinneerfaring og teologi; en analyse av amerikansk feministteologi.

Hellum, Anne, dommerfullmektig

Sorenskriverkontoret, 8300 SVOLVÆR

Lervik, Åse Hiorth, professor

Inst. for språk og litteratur, Universitetet i Tromsø, Boks 1090, 9001 Tromsø.

Har utgitt bøker bl.a. om Jonas Lie, Henrik Ibsen, Cora Sandel. Siste bok: *Evig din. Om kjærlighet hos kvinnelige forfattere ca. 1870-1907*. Universitetsforlaget 1985.

Ravndal, Edle, forsker

Institutt for medisinske adferdsfag, Boks 1111, Blindern, 0317 OSLO 3

Skjæraasen, Julie, professor dr.med.

Kvinneklubben, Rikshospitalet, Pilestredet 32, 0027 OSLO 1

Strand, Kitty, lege

Mødrehygienekontoret, Oslo Helseråd, St. Olavs plass 5, 0165 OSLO 1

Sogner, Sølvi, førsteamanuensis

Historisk institutt, Postboks 1008, Blindern, 0315 OSLO 3

Sundby, Johanne, lege

Kvinneklubben, Rikshospitalet, Pilestredet 32, 0027 OSLO 1

Skal utgi bok om ufrivillig barnløshet, «Jeg bærer ikke frukter», utkommer i 1987.

Ødegaard, Tone, stipendiat

Hjellestadklubben, 5066 HJELLESTAD.

Arbeider med prosjektet «Kvinnelig alkoholmisbruk, et uttrykk for underkølet psyke».

DOKUMENTASJONSTJENESTEN
FOR LITT. OM KVINNER =
MØHLENPRISBK. 1

Inger Johnsen

NAVF's sekretariat
for kvinneforskning
Munthes gt. 29
0260 Oslo 2

5000 BERGEN

KVINNER I NATURVITENSKAPELIG OG TEKNOLOGISK FORSKNING

Presentasjoner

Arbeidsnotat 1/87

NAVF's sekretariat for kvinneforskning
og kvinner i forskning

Kan fås ved henvendelse til Sekretariatet.

NAVF

Norges allmennvitenskapelige forskningsråd

